

Kovács András Ferenc

Ex Ponto

Füzi Lászlónak

*Nincs kegyelem. Csak örök csodákat,
Közhelyeket cicomáz a lélek.
Babrálgat ezzel-azzal, míg leszáll a csönd.
(Vagy hirtelen, nem tudhatom, reánk szakad.)*

*Bundás éjszaka, köd borít: prémelek, állati szőrmék
Között didergek, mint a másnapos lator,
Ki részegülni képtelen, s kijózanodni fáradt
Reggelig, itt idegenben, az isteri gyűlöletek közt –
Oly köztesen, mint ék, ha fába tompul... És
Olykor még ki-kibotladoz, déltájban ki-kitéved
Lábam a partra: víz engem is tán
Magával, mint kiveret kutyát a megszokás.*

Nincs kegyelem. Nincs.

*Csak bámulom, hogy mily sötét, lealjasult
A szolga habzás: szirteket nyaldos körül,
S tajtékzik – ám süvölt, ha hergelő vihar
Korbácsolja haragra a tespedt pontusi tájat.
Nézem, amint Tomiszon végigüt, újra lesújt –
Résnyi szemembe hazug homokot fúj... Moesia földjén
Messzi futár se keres, gálya se hoz levelet.*

Nincs. Kegyelem sincs.

*Csak állok árnégyekkel itt: ketten fogyunk,
S nővünk, amíg a nap telik, tovább halad...
(Hesperióba megint hazahajtat a fény fogatán: száll
Héliosz!) Alkonyodunk, barátom!*

*Mint befagyott vizek, úgy hallgatok én már –
Hosszan, mélyen az ég alatt, álmok medreiben. Már
Eddig is épp eleget fecsegtem –
Már ezután csak a csontjaim roppannak, csikorognak,*

*Mint rossz metrumok. Így megy ez
Pusztá hasonlat a lét, s a világ csupa "mintha"... Akárha
Szajha, megunt szerető az ajkam –
Szél harapja a házereszt.*

Zelei Miklós

Az első ember

Állkapocsra fejlődött és fogakra. Arra az időszakra, amikor az emberi magzat már egész felismerhetően szokott hasonlítani a halra, ő egy pitbullra hasonlított, pontosabban a pitbull szájára. A többi testrésze még egyáltalán nem kezdett kifejlődni. Csak a szív, a fogak, meg az állkapocs, ami egyenes következménye volt a gondviselő életveszélynek, amely fogamzaskor a csíratestben a lélek helyébe gyökerezett.

Mire a sorsáról döntés született, teljes értékű szemfogak, tépőfogak és zápfogak álltak ki az anyaméhben figyelő állkapocsból, s kéttonnás harapással kattantak rá a kaparókanálra, berántották Dr. Hippokratesz Alajos phd. kezével együtt, s könyökből leharapták.

Hatalmas közfelháborodás követte az agresszív, élőködő magzat terrorcselekményét. Helyettes államtitkárok, szociológusok, pszichológusok, médiaszakértők, emberjogi aktivisták ültek össze, rádiós, tv-s kerekasztalok alakultak, gyűjtés indult Dr. Hippokratesz megsegítéséért, aki ezentúl nem élhet hivatásának, s hogy gyermekeit mégis tudja etetni meg iskolába járatni, a következő időközi választáson bejuttatták az országgyűlésbe, ahol fél karjával hősiesen szólásra jelentkezett, és elmondta, a természet téved, amikor a megtermékenyülés képességét idő előtt szolgáltatja.

A parlamenti tudósítással egy időben az újságok megteltek kispublikkal, nagypublikkal, vezércikkkel, glosszával, jegyzettel, megtámadták az új képviselőt, és elmagyarázták, hogy a természet mindenkor téved. A fogamzás beleavatkozik az anya emberi jogaiba, a terhesség sérti a homoszexuálisok érzékenységét, megalázza a leszbikusokat, és lealacsonyít minden nőt, inkább tehenek, kutyák, macskák hordanák ki a kölyköket, minthogy házasságon belül vagy kívül véghezvitt erőszakkal a nőket kényszerítsék erre.

Hogy a tisztesség követelményeinek megfelelően az összes érintett hallathassa szavát, a szakmai igényességéről nevezetes showman behívta műsorába az anyát, feldugta neki a kamerát, de ebben a pillanatban rögtön reklám következett, s a nézők összeverekedtek, hogy egy showműsorban vannak-e véletlenek vagy teljesen kizárt, hogy egy showműsorban véletlenek legyenek. A reklám után azonnal két pedofil került sorra, akik az ölükben sugárzó arcú kisfiúkkal meg kislányokkal, a gyermeknap örömeiről beszélgettek. A délutánként megjelenő Akadémiai Értesítő az első oldalán ismertette a gyermekek érett válaszait.

A bíróság pedig soron kívüli eljárással házi őrizetre ítélte az embriót. Két kommandós költözött az anyaméhbe, és figyelni minden percét, amíg megszületik az első ember, aki kéz- és lábbilincsből, vezetőláncon fog világra jönni.

Márssal társalkodó Vajay Szabolcs

Hencegő kortes, tájékozatlan vidéki potentátok, fondoran helyezkedő sehonnaiak. A "nap hősei" ott tolonganak a fontoskodó főszerkesztő körül: a nagy lisszaboni napilap szerkesztőségében vagyunk, Eça de Queiroz XIX. század végi regényében, a parlamenti választások napján. Éjjelre jár, cammogva érkeznek a vidéki eredmények.

Eközben a regény egy prototípus értékű mellékszereplője, a liberális haladásban megszállottan bízó, de nemegyszer orra bukó Joao de Ega – talán magának a szerzőnek idealizált önarcképe? – az irodalomról társalog Melchiorral, a munkáját egykedvűen végző tördelővel:

– Hogy megy a munka, Melchior?

– Jó lenne valamit hozni Craveiro új könyvéről. De nem látom, hogyan közelítsük?

Zsebregetett kézzel, Ega tréfára fogta:

– Szót se írjatok róla! Egy szerkesztőségben csak napi hírekkel szabad törődni, meg apróhirdetéssel. Irodalom... minek? Craveiro remekművéről elég annyit közölni – tisztelettudóan persze –, hogy hol kapható és mibe kerül..."

A kultúra – miként azt portugál példám is mutatja – mindenütt a rövidebbet húzó nagyúr. De: Nagyúr. Azok mennek majd feledésbe, akik most semmibe veszik. A nyeregben ülők alól elvágtázik a ló. Az utókor a mifélenknek állít majd emléket, akár csak a festészet Van Goghnak, aki életében egyetlenegy képét adta csak el – 5 frankért. Ma pedig 50 millióra taksálják ugyanazt a vásznát. És ki tudná ma már megmondani, hogy a párizsi Szalon-botrány idején, amikor a mélyben pancsikoló elit kigúnyolta az impresszionisták kiállítását, ki volt a francia császári kultuszminiszter?

Tök igazad van benne, Szabikám, amit a császári imidzsről mondasz! A kultuszminiszter Victor Duruy volt, www.empereur.hu. Azt viszont még én se tudnám megmondani, hogy Van Gogh ki volt. De a lényeg a lényeg, Szabikám, hogy monsieur Duruy 5 frankért el tudta vinni azt a kurva drága képet.

Télapó ittas

Kirajzott ötszáz kaptár Mikulás, és hatalmas, piros felhőkben úszott a város közepe felé. A júliusi forró delet követő kora délutáni órákban a hőmérséklet hirtelen fagypontra zuhant, gyors hózáporok rohantak át Budapest kerületei fölött, majd azonnal újra kisütött a nap, s a nyári háztetőkön, a templomtornyokon, az önkormányzatok ormain szikrázott a hó.

Az örült idő összezavarta a Mikulások ösztöneit, és fölriadtak cukorba süllődt álmaikból. Az éles fénytől hunyorogva először csak egy-egy jelent meg a kaptárak röptetőin, igazgatták piros köpönveüket, csizmájukkal toppantottak, köröztek a kaptárak fölött, majd

mind többen és többen rajzottak elő. Agancsukat magasra tartva hamarosan kiváltották a kaptárakból a rénszarvasok is, és a Mikulás-rajok élén röppültek a város irányába.

Néhány család már a tétényi dombok havaszöld fáira leereszkedett, a rénszarvasok a fák hegyében állva bámulták a hóban virágzó domboldalakat, madarak röpködtek agancsuk körül, s az ágak, a fatörzsek hemzsegték a Mikulásoktól. A többi húzott tovább Rózsavölgy fölé, egy-egy raj leszállt a Gerinc utca valamelyik kertjébe, a rénszarvasok a megdöbönt lakók szeme láttára legeltek a virágágyásokban. Nyalint, kanyarint, nyalint, kanyarint, s a margaréta, jácint, liliom, mind eltűnt a rénszarvasok pofájában, ahogy a virágok közt ízelve, harapva haladtak előre.

Megbénult a Nagykörút forgalma, amikor a Mikulás-rajok gömbjei elborították a közlekedési lámpákat, a busz- és villamosmegálló tábláit, a villamosvezetékeket. Krampuszok vonaglottak a lámpaoszlopok tövében, a csúszós fémtesteken sikertelenül próbálkoztak, hogy feljussanak a magasba, az emberek undorodva söpörték le magukról a rájuk mászó Mikulásokat, rugdosták a cipőjük körül kapaszkodó krampuszokat. Az autók rémülten túlkölte, a járőkocsikon megszólaltak a szirénák, villogott a piros-kék fény, a rendőrök kiugráltak, de a sok Mikulás azonnal fölmászott rájuk is, vagy a vállukra pottyant a villanydrótról, az erkélyek rácsairól, eltakarva a rangjelzések csillagait és sávjaikat. A rénszarvasok a Blaha Lujza téren csordába verődtek, szárazra itták a szökőkutat, és nyomukban Mikulás-rajokkal eliramodtak a Keleti felé.

A Parlament kupolájáról rénszarvasok bámulták a budai meg a pesti oldalt, aztán följebb baktattak, és lelegelték az országzászlót. A Köztársasági Őrezred ügyeletes a Kossuth téren rohangászva figyelte az eseményt, csak néha jött ki hang a torkán: "De nincsen tűzparancs! De nincsen tűzparancs!"

Szerencsére a frakciók éppen nyaraltak. Mert a Mikulások a Parlamentet ölelő állványzatok gerendáiról és pallóiról a szellőzőnyílásokon, a nyitva felejtett ablakokon ezrével özönlöttek a képviselőház ülésterembe, csimpaszkodtak Attila kardja, Emese álma, Buda halála alatt, ellepték az elnöki emelvényt, a miniszteri bársonyszékeket, a gyorsírók asztalát, a jobb és a bal üléseit, a sajtópáholyt, és elkezdtek berendezkedni, listázni a jó és a rossz cselekedeteket, hogy kik kapnak cukrot, csokit, narancsot, virgácsot. A főrendiházi ülésteremben fölállították szaloncukorgyártó gépeiket, a miniszterelnök irodáiban a csokipapírhengert, a köztársasági elnök déli rezidenciájában a csomagolót.

Leghamarabb a kerttulajdonosok ébredtek rá, hogy mi a teendő. Engedéllyel és anélkül tartott fegyvereikkel halomra lőtték a függőágyaik, a bokraik közé menekülő rénszarvasokat, a Mikulásokat és a krampuszokat meg hólapáttal agyonverték, avarsóprúval kupacokba söpörték, és felgyújtották őket, színt dúsítva a nehezen éledő tűzhoz.

A kóbormacskák, a limuzinokból kihajított sánta kutyák a fogukban már mind Mikulással, krampuszal rohangásztak, nyugodt, biztonságos helyet keresve, ahol elfogyaszthatják vagy eláshatják zsákmányukat, mire a főpolgármester magához tért, és egyszerre intézett rádió- és tv-szózatot a lakossághoz, arra kérve mindenkit, hogy őrizze meg nyugalmát, méltóságát, s egyúttal rendkívüli hómunkások felvételét hirdette meg az összes közlekedési csomóponton, közterületi hivatal, ingyenkonyha és polgári védelmi parancsnokság előtt.

A város központjába elindultak a hóékék. A polgári védelem parancsnokainak fejében azonnal megszületett a terv, hogy a csatormanyílásokról eltávolítják a fedőt, és a Mikulásokat a hóékékkal benyomják Budapest csatornáiba, s az egész lemegy a Dunába.

A rendőrök gázsprével fújták, gumibottal verték le a lámpákról, a megállótáblákról a Mikulás-rajokat. Ám ugyanolyan hirtelen, mint ahogy lehült, megint kánikula lett. A Mikulások fúrge mozgása lelassult, röptük lanyhult, s egyik pillanatról a másikra kilencven fokos szögbe fordulva buktak a betonra. Mire a szirénázó rendőrautók felvezetésével a központba értek a hóékék, addigra elpárologtak a Mikulások. A Keleti környékén olvadozott még néhány, meg az Erzsébet híd pilonjain folytak lefelé rénszarvasok.

A mindent elszed malmocska

Pethő Bertalannak

Volt, hol nem volt, még az Óperenciás-tengeren is innen, ahol a kurta farkú kis Túr siet beléd, volt egy szegény ember. Ennek a szegény embernek annyi gyereke lehetett volna, mint a rosta lika, még eggyel több is, de időben elkapartatták mindet.

Volt így egy használt Trabantocskája, ippeg csak akkorka, hogy ki se látszott a kerekecskéi verte porból, mögéje meg egy kis utánfutó csinálva magad, s azzal járta a szegény ember az erdőt, gyűjtögette az eldobált akkumulátorokat a feldolgozóknak. Amint ott szedeget, reciklál magányosan, még üres üveget, egész konzervet is talált, hát mit látnak szemei! Egy szép tisztáson játszadozik két szép gyermek, egy fiú és egy leányka. Odamegy a gyermekekhez, szóba ereszkedik velük, s megtudja tőlük, hogy a leányka napjötti Berlin tanácselnökének lánya, a fiú pedig napmenti Berlin polgármesterének fia.

Mert úgy tudjátok meg, hogy éppen azon a tisztáson volt a határa a napjötti és a napmenti országnak. Drótokat szögeltek, szögeket drótoztak egymáshoz ott a népek, s a napjötti leányka nem mert nekirohanni a csengő-bongó ércgyepűnek, hiába integett napmentén a fiú. De a szegény ember megörült a sok nyaláb vasnak! A drótokból kihúzkodta a szögeket, a szögekből kiráncigálta a drótokat, és az egészet elvitte a méhbe, az árából meg jól berúgott. Dehogyan gondolta, hogy a méhtelepről a sok drótot meg szöveget rögvest viszik is tovább, s mindjárt a kertje végében fogják újraállítani, hogy még az édes öccse se futhasson át hozzá egy kis garatöblögetésre.

Amikor kijózanodott a szegény ember, látta, hogy az árokban hever. Föliült, széjjelnézett. Réti nyúlászuka, vörösbegy, ártéri poszmó sárga leveleit söpörte a szél. Csuda egy kopárság volt körülötte! Még a kis bors Trabantocskát is kifogták az utánfutóból! Biztos aszították, hogy a napjötti leány után maradt, bucsálódott a szegény ember, aztán befogta magát az utánfutó elé, és hazahúzta nagy kínlódván a mérgezett hulladékát.

Még a biztosítótűk is mind eltűntek a háztól a sok kitéző miatt! Meg ne halljam még egyszer a demokratákat, ordított otthon a felesége. A szegény ember meg csak vigasztalta, hogy akinek semmije sincs, az semmit se veszíthet, de az értelmes beszéd nem fogott az asszonyon. Se pénz, se poszmó! Felüti a fejünket egy behajtás, hogy csak úgy koppan. Mi lesz akkor?

Elege lett a szegény embernek a sok ordításból, felindult, neki napmentinek, ment a nádszál szép világkisasszony udvarába. Mégis ő, a szegény ember segítette férjhez, így okoskodott.

Áldott szerencséjére, nem messze lakott az ifjú pár. Bement a szegény ember az udvarra, ott játszott a napmenti fiú meg a napjötti leány, de mihelyt meglátták, kézen fogták azon nyomban, és vezették fel a departmentbe, mintha rögtön tudták volna, miért jött. Tudták

is! A malmocskát kérje, bácsi, mondta neki a napmenti fiú meg a napjötti leány. Ilyen időkből, amikor kulcsévre kulcsév következik, az kell az olyan szegény embernek, mint maga!

Nem felejtette el a szegény ember a jó tanácsot, pedig hétszer is fejbe rúgták, mire fölért. Na, ott is volt az asztalon a malmocskák. Itt ird alá, ott ird alá, mondták a szegény embernek, amikor a malmocskát végre odadták neki. Mert nagyon úgy tettek, mintha nem akarnák adni.

Úgy-e, gondolta magában a szegény ember, csak nem gyerekjáték lesz ez, ha olyan nehéz szível adták ide. Hóna alá fogta a malmocskát, sietett hazafelé, hogy a lukas Adidas alig érte a földet. Amint nagy sebesen igyekezett, egyszer csak azt látja, hogy valami retentő nagy feketeség közeledik feléje. Csak jött, csak jött, s hát mi volt az?! Egy éktelen nagy fekete kalap, alatta egy ember, de alig tudott lépegetni, úgy el volt gyöngülve, mint az őszi légy. A nagy kalapú ember enni kért. Egy falás száraz kenyérem van még, mondta a szegény ember, teledjünk le! Helyet foglaltak két használt gumiabroncson az út szélén, a nagy kalapú ember maga mellé tette a kalapját, nézett, ugrált a gigája, a szegény ember meg előhúzta a zsebéből a falás száraz kenyeret, de mielőtt kettétörte volna, a malmocskák járnak kezdett, hörgött, zakatolt, és hám, bekapta mind az egészet. Beleharapott még a nagy kalapú ember csuklójába is, ahogy az utánakapott a kenyérnek. Úgy megijedt ettől a nagy kalapú ember, hogy elfelejtette a gyengeséget, talpra szökött, és uccu, olyan sprintet vágott ki, mintha kalóriapénzt is kapott volna. Még a nagy kalapot meg a botját is otthagya. A malmocskák leállt és boldogon mosolygott a gazdájára.

A szegény ember nézte, nézte, miképpen hízik a malmocskák, aztán úgy gondolta, hogy inkább megszabadul tőle. Az útszélen felejtli! A nagy kalapot bánatosan a fejébe csapta, ha már ott maradt gazdátlanul, vette a botot is, és inalt volna csendeskén tovább, de a malmocskák nagyot ugrott, és hopp, befészkelte magát a szegény ember hóna alá. Gyérünk, édes gazdám, ordította a malmocskák, és beledöfött a szegény ember oldalába.

Amint közeledett a háza felé, a szegény embert majd fölvetette a bánat és keserűség. Csodamalma van, de micsoda malom az, aj-baj! Ám hiába sóhajtozott, mert a malmocskát nem tudta letenni, csak már odahaza, ahogy befordult a konyhába.

Hát ezt hozta kegyelmed, játékszer, méltatlankodott az asszony. Pedig mára csak a tegnapi leves zacskóját tudtam megfőzni. Meghallotta a malmocskák a fedő csörömpölését, nekiugrott a levesnek, fazekastul fölfalta, s megint hízott egy kicsit.

Most már az asszony is látta, hogy nem játékszer az. Fogta a nyújtófát, és nekiugrott a malmocskának, hogy agyoncsapja. De több se kellett a botnak, kitépte magát a szegény ember szorításából, a feleség hátrára ugrott, és püfölte a berlinert, hogy csak úgy porzott. Jaj, jaj! Aztán meg a szegény ember fejét potyolta. Leverte róla még a nagy kalapot is, hajadonfőtt menekült ki a szegény ember a házából, nyomában a feleség sikoltozott, a kalap meg kigurult az udvarra, beirányította magát, és puff! puff! bumm! lőni kezdett a szegény ember meg a szegény asszony után.

A malmocskák meg csak hízott odabent a házban. És amikor a szegény ember meg a felesége hátra mert nézni, már csak azt látták, hogyan feszíti szét belülről a falakat.

Masamódi

Mi a célod a lapnál, Sanyi?

1981

Hogy Darvasi elvtársnak jó véleménye legyen rólam!

1991

De jó ellenzéki újságírónak lenni!

2001

Hogy az új tulajdonos ki ne rúgjon.

Eutanázia hentesbolt

A Bartók Béla úti lakótelep hentes kimérte Ványiné Bea fiatalasszonyt.

Ványiné hitelbe kezdte etetni a gyerekeit, vitte, csak vitte a rengeteg húst, de soha nem fizetett. Marhalábszár, csirkelábszár, fejhús, pontyfarka, csécsiszalonna, parasztkolbász, fogyott nagyétkűen, harmincforintos harapásokkal, nem törődve azzal, hogy a mézárósnak is meg kell élnie egyrészt mint üzletembernek, másrészt magánemberként.

Fenni kell a kést, törni a csontot, és kiszippantani a remegő velőt, darálni kell a combot, fizetni a hasított disznókért, négyelt marhákért. Otthon két kis hentes figyel, hogy a nagy hentes mikor lép be az ajtón, bárdal ugranak rá, úgy kaszabolják testéről a szelet húsokat, és csemcséget alszanak el.

Meg is mondta Ványinének a hentes: fizesse ki végre a rengeteg húst, mert ő, a hentes, nem engedheti meg magának, hogy ne hajtja be, ami jár neki.

Ez így tisztességes, Bea, magyarázta a hentes, amikor egy péntek délután elkapta adósát. A csuklójára tekerte Ványiné Bea haját, hátrahúzta a fejét, és pont úgy vágta át a torkát, ahogy a csirkét szokták levágni, egyet nyisszantva a gégén oda, egyet nyisszantva a gégén vissza. Ványiné is pont úgy viselkedett, mint egy csirke, amikor rövid időre elszabadult, és átvágott torokkal össze-vissza

rohángászott a hűtőkamrában. Oldalra nyaklott feje úgy verdesett a vállán, mint a derekán a ridikül.

A hentes kitette a frissen pirosuló húst a kirakatba, beleszúrta a táblácskát: Ványiné kilója 540 forint. Belsőség, használt ruha!

De mégis tönkrement, mert Ványinét is hitelbe vásárolták meg, és hitelbe vitték el a Ványiné után levágott többi adóst is. Végül nem maradt hátra más, minthogy a hentes önmagát vágja le. Ez így tisztességes, kérem, magyarázta magának a hentes, a nyakába akasztotta a táblát: akciós husi, bárdját a fejébe csapta, és kitántorgott az üzlet ajtaján.

Faludy György

A Duna

I

Nyolcvanöt éve lehetett
egy téli napon. Nagypám
Pest legszélére vezetett
s megmutatta a jégmezőt
a Korzó néven nevezett
helyről. "Az ott túlhan Buda,"
szólt, "és lábunk előtt a nagy
folyó. Úgy hívják, hogy Duna."
Megnéztem jól, de víz helyett
nem láttam, csak havat s jeget.
"Miért" kérdeztem akkor én
"jámak havon az emberek,
mikor amott a láncos út
bizton visz át a jég felett?
Mind megbolondultak talán?"
"Nem kell hídpénzt fizetniök,"
felelte erre nagypám.

II

Néhány év s minden rendbejött.
A Fürdő utca végén láttam
a folyamot s a rajta úszó
faalkotmányt, a fürdőházat.
Majd a Római-partra mentem.
Vízimalmok sora a Gázgyár
után. A fürdőt hidegebbnek
ítéltem meg az Adriánál.
A szekérről le a malmokba
gabonát vittek pallón s vállon,
az öregekén csupán egy zsák,
a legényekén kettő-három.
A csónakházakban a parton
idősebb fiúk kamatyoltak
szép, festett nőekkel. Én a víznél
ültem, mert még kis kamasz voltam.
A folyó hol áttetszőn szürke,
hol meg élesen fövénysárga.
Sokan szóltak a kék Dunáról,
de azt még ember sose látta.

III

Az idő olykor állni látszott,
máskor szédülten sietett,
miközben a Fürdő utcából
gróf Tisza István ucca lett.
De a láthatár szélén ekkor
néhány borzalmas szömyeteg
emelte fejét és ritmusban
lökődött egyre közelebb.
"Ne félj, nem érnék el, túléljük
a torz ideológiák
veszettjeit," – így csillapított
barát, feleség és család.
Bővelkedünk az árulókban,
míg férfiakból nem jutott
elegünk, gondoltam. Így jobb lesz,

ha búcsú nélkül elfutok.
Tudtam, a Dunánál a Szajna,
az Ued Szusz s a Hudson jobb,
de még a Flej Új Guineában
is szebb, mint hogyha itt vagyok.

IV

Láttam az Ued Um er-Rbiát,
a Szuszt, pálmák és tört bozót
között az Ued Dráá árkat,
a Delaware-t, az Ohiót,
a Hudson, a Monongahelát,
a Purorit s a Flej folyót,
majd negyvenhatban hazaértem.
Még várt reám a hullaszag,
a házfalon áttört kémények,
a sunyin leső férfiak,
a facipős, meggömbült nénik,
s néhányan, kiknek kék egén
fejére álló délibábnak
ringott a foszló jóremény.
Egy nap a ledőlt Margit hídnál
ültem a pesti oldalon
s még nem sejtettem, hogy számomra
e tájon nincsen oltalom.
Tizenöt hónappal korábban
a felrobbantott híd alatt
lőtték nyilasok a Dunába
fiatal orvos hűgomat.
Nem hűnytam szemet, mégis láttam
a partról mint zuhant hanyatt
a jeges árba. Roppant vércsík
habzik mögötte. Jobb kezét,
melyet egy nyilas törzsőrmester
pörölyvel zúzott szét elébb,
a tört hídpalló leszaggatta.
Lábát acélpántok s vizák
harapdálták le Mohács mellett,
s ahogy törzse úszott tovább,
a friss hajóhíd Újvidéknél
levitte nyakát meg fejét,
és törzséből se maradt semmi,
mikor Vidin elé leért.
Átkozni kezdtem a Dunát,
bár jól tudtam, nem tehet róla,
s futottam a rakparton át,
befordultam a Lánchíd roncsa
után. Most az sem békített,
hogy a gróf Tisza István ucca
József Attila utca lett.

V

A Csepel-szigeten, Szent Miklós
magasában, távol a város
zajától, a vízparton, rétek,
bokrok, fák, nádas közt magános
kis kocsmá állt. Ösvényen volt csak
elérhető. Főként halászok
meg csónakosok látogatták.
Negyvennyolc késő tavaszától
ide jártam minden vasárnap
reggeltől hétfőig, hogy távol
maradjak talpnyalók, tekergők,
besúgók s komcsik zsvajjától.
A kocsmárosné, nem tudom mért,
megkedvelt. A kis sufnit adta

szállásul, hol gyertyát gyújtottam
és szalmazsákon aludhattam.
Beleszerettem a Dunába.
A kocsmá ablakából lestem
a folyót. Nem fordultam hátra.
Mit bántam én, kik jönnek-mennek,
hogy esznek-isznak a vendégek,
mint verekednek – olykor vér folyt –,
hány halat fogtak, mit beszélnek.
Avagy kiültem a folyóhoz.
Hajnalban néha tejfehér volt,
máskor gyűrötten citromsárga,
késő alkonykor tükrös szürke,
vagy mint a felmerülő bálna.
A partnál nappal állni látszott,
beljebb vonalban futott árja.
Záporban szemem előtt szűk lett,
akár egy hegyes végű kád,
száz szökőkút emelte rajta
apró fejét. Az éjszakák
fáztak. A telihold ezüstös
sárkánya lassan ballagott
a víz színén, át a túlsó partig.
Párás éjjen a csillagok,
mint hamútartóban az égő
gyufán a végső, pirinyó
kís tűz. Gödröt ásott magának
a víz mélyében lebukó
holdsarló s onnan pislogott fel.
De mind közt legjobban talán
az éjszakát kedveltem, hogyha
sötétzárka borult reám.
Csak talpam tudta, merre járok,
s nem láttam úszó kezemet,
mert furcsa szeszélyem fürödni
csupán sötétben szeretett.
Egyszer egy hajócsavar omló
roppant örvényt küldött felém, –
habár rossz vég ez sem lett volna
Rákosi Mátyás idején.

VI

Október harmincadik napja
s még kettő – három kurta nap:
a legboldogabb ekkor voltam
egész múlt életem alatt.
Két héten át szép idő egyszer
volt csak, a három egyikén.
Reggel az Írószövetségbe
mentünk Zsuzsával. Csupa fény,
öröm, roncs, sétálók, kokárdák
meg lyukas zászlók. Azután
benéztünk a Bajza utcába.
A járda másik oldalán
az oroszok most csomagoltak.
Pár nerzbundás, kövér kofa
teherkocsin ült. Elsiklottunk
mellöttük. Nem néztünk oda.
Rémhír kelt arról, hogy elestem
a ruszók ellen és most holtan
fekszem egy Széna téri boltban.
"Mutasd magad, hogy élsz még," únszolt
Zsuzsa. Siettünk a Belváros
felé. Ki ujjongva köszöntött,
vagy megölelt a gyalogjárók
tömekellegében, felfordított
villamosok közt. Mások néztek

üveges szemmel s nem hitték el,
hogy engem látnak. Aztán kétszer
sétáltunk át a Váci utcán,
s utána, egymás kezét tartva
szó nélkül, ösztönösen tértünk
le kettesben a Duna-partra.
Megértük, szabad lett az ország, –
nem tudtuk, hogy csak három napra.
Mint görögök, kik Apollónak
hálából áldozatot visznek,
szerényen, fejlehajtva mentünk
a lépcsőkön, egész a vízhez.
Ott ültünk. A napfény sugárzott,
a Vár riasztó romja szép lett.
Lábunknál a Duna folyt szürkén.
Miért látom azóta kéknek?

(Budapest, 2001)

Tornai József

Glossza

Váltogatja meg nem unva
a dúr- s a moll-hangnemet,
így aztán a Teremtőnek
nem adhatunk rossz jegyet.
Ha reggel az eső áztat,
délutánra napsütés
villan rád, ha szerencséd van:
száraz kedvedre a méz.

Egyik embert agyoncsapja
a villám, a másikat
kimentí az égő házból
az égi jóakarát.
Országaink sem egyformák,
hol ez zöld, hol az sivár:
a mi földünkre ha ár csap,
szomszédunkra az aszály.

Ne higgy a végleges rosszban,
soká a jó sem marad;
fiatalságra öregség,
öregségedre szabad
halál túlvilága várja
"halhatatlan" lelkedet,
hol addig nézed a Vak Fényt,
míg részed nem lesz az Egy.

Az leszel, az Örök Semmi
része, mint a csiga is
maga cipeli a házát
az eltipró talpakig.
Lehetsz tehát ateista
vagy ha nirvánára vágysz,
mikor jön a szívgörcs éje,
őszbe csavar, sej, a frász.

Akármiben megfogódnál,
de téged fog meg az űr,
amit szűzektől kurvákig
kutatsz lélegzetlenül
Sehol part és sehol ments-ág,
sehol egy mennyei kéz:
sajnos, tévhit, mit a Szent Könyv
Atyánk fiától idéz.

Az ég madarait senki
nem óvja meg, csak saját
fürgeségük, amíg bírják,
hogy ölyv, kasza, pusztaság:
mind kénytelen ellenségük,
s tojásuk az ugaron
előbb-utóbb elroppantja
egy kocsi vagy egy barom.

A mindenség nyílt prédái
vagyunk a földön, közöny
hajótöröttjei: részvét,
bosszú-szándék vagy öröm
nem lakik a természetben,
csakis a mi tudatunk
képzeli, hogy büntetésből

szakad le a viadukt,

*a gyerek attól kap lázat,
hogy egy angyal rálehel,
ez az intés: Ádám, térdre!
és hasonló más ezer
baj ha megrepeszti házad,
biztos lehetsz, valaki
célba vett a csillagokból:
így próbál megváltani.*

*Mert nem hallgattál az Úrra,
ugye, gőgös vagy, konok,
pedig éjjel-nappal kéne
kémed bűnbocsánatot!
Ne csodáld hát, ha egy reggel
félszemmel jön meg cicád
vagy a szomszéd férfi ágyán
találsz meg Katicád.*

*Vagy betegség: az a legjobb!
Attól aztán megjuhulsz!
Vagy a háború: a vérben
tisztul a káini hús!
Csakhogy, amint Kant kinyögte:
hullahegyektől se lesz
a híres emberiség-fa
görbe törzse egyenes!*

*Ó hát füttyürészni tudsz-e
s mosolyogni egy piciny
éjszakai fénybogáron,
hogy oly boldog szárnyain?
Akkor, bár sírj gödreidben,
megadásod, míg kiolt,
megnyitja a Sötétséget,
a mindent-túlragyogót.*

Éj, tűz, csillag, folyó

*Tűz mellett, őszi erdő,
tűzből, csillagból kicsapó lángok.
Ki gondolkodik itt? Én a
tűzben és a csillagokban.
Fenyők, akácok, kőrisek, bodzák,
nyárfák között gondolkodik velem
éj, tűz, csillag, folyó.*

Géczi János

Tiltott Ábrázolások Könyve

(a történet)

Amikor az asszony megérkezett, a vállára iszfaháni selyemből készült kendő terült. Három évet – talán hármat, talán annyi időt, amennyi három évnek tűnik – lehettünk együtt. Amikor elment és magamra hagyott, nem maradt utána más, mint a szél hangja, ahogy utánozza a ruhadarab suhogását. A viharé, amely csapdossa a kert kapuját. S a tűzvész, amely sárga, mint a női tekintet villámfénye. Nem maradt utána más, csupán a mese, olyan egyszerű mondatokkal, amilyen egyszerű a mély zseb aljának nehezéke, egy bugylibicska, egy mozdulat, amelyre indulatosan összerándulnak az izmok, s máris összeugranak a vitába kerültek.

Mielőtt elindul az utolsó történet a feleségről, még megáll – a történet, velem együtt, mert utolsó pillantást akarok vetni a városra, amelyet végül magam is el kell, hogy hagyjak –, éppen azon a városháza előtti, kagylószerűen kialakított, finom hullámvonalakban mélyülő fennsík, ahonnan be lehet látni a település legnagyobb részét, azaz a múltnak nevezett idő helyszínét. Igaz, innen nézni nem ugyanaz, mint annak az utazónak, aki kívülről közeledik felénk – akár Palota, akár az Apácák-völgye, akár pedig Arács felől: számára, ámbár nagyobbak mutatkozna a panoráma, de nem adatik meg az értelmező szem helyszínekre rászögeződő, határozott pillantása.

Ha bárki turistát a jutasi vasútállomástól zötyögő kocsin a város felé hozna a vágy, hogy a világot, annak elejét és végét, alját és tetejét tökéletesen megismerje, a vasútállomás kis fenyőerdeje után következő útkanyarulatnál (ahonnan a nyolcezer lakosú város messze kívül fekvő állomásra is vissza lehet pillantani) minden mesebeli flegma dacára tágra nyitná szeméit és ledörmögné szája szögletébe:

– Szavamra, regényes kép!

Lakhelyem képe csakugyan olyan regényes, akár a svájci hegyvidék városkái. A félsziget alakú kiugró sziklatömbön épült évezredek vár képe az első, mely megfogja a tekintetet. A főszékesegyház két természetes tornya uralja a többi magas épületet: e két torony évtizedenként váltja alakját, színét s mindenképp előtt kupolája fedőanyagát, hol pala, hol cserép, hol zsindele, pedig megzöldült bádóg. Most éppen – 1899 valamelyik nyári napján vagyunk, itt, a történet és én, s nincs velünk az asszony, ezért szemem nem követheti szemünk haragosan szemlélődő villanását sem – krómzöldre színeződött fémlapokkal borított, mintha a színe és az anyaga taszithatná, távol tarthatná a tüzet. A templomot körbeálló épületek közül a hatalmasságát unó püspöki rezidencia frontja fordul a vasúti út felé; mellette a piarista rendház és főgimnázium – ahol a hős már nem tanul –, mely az út felé forduló lazacszín falával szintén a hajdani várbástyára támaszkodik.

A várhegy oldalán, mint odatapadt fecskéfészkek, olaszos – mások szerint keleties – költői, hanem egyúttal tűzveszélyes rendtelenségben is, kisebb-nagyobb épületek kapaszkodnak a sziklás talajhoz s sarkaik, szabálytalan udvaraikat egybe fogó kerítéseik között lebegni látszó, vörös kövekből rakott lépcsők futnak a magasba.

A vár foka és a körülötte húzódó mély, víz és szél vájta völgyben épült viskók mellett elhaladva, ahol a vasútról érkező befutna a városba, ott kezdődik csak egy kis közép-európai városi kép.

A fennsíkon fekvő vásártér csinos, egyetlen emeletes tisztviselő házaival, s a palotai utca két oldalán lévő, jobbára gabona- és lisztüzletekkel, ismerős mindenkinek, aki már valamelyik apróbb vidéki kereskedő városban megfordult. Ismerős a szag is – a frissen sült kenyéré, a petróleumé, a mézes-ánizsos bocskorszjé és a poros-nedves, fölvtágtalan könyvek buta bűze egybekeverten, a színek is, a salétromtól hólyagos falakon a monarchia-sárga, a kőporral fedett kapu zöldje, az ablakkeretek koszos barnája, s az ablakokba virágtartónak kitett, és a siető járókelők csizmái által még tavasszal, sárral lefröcskölt fazekak zománckéjje.

A legnagyobb, a Ménköfögősként ismert ház elől merész lejtőn bocsátkozhat le az utas a főtérre, melyet piacnak hív a helyi ember, amelynek modern a külseje: négy lámpa világítja meg, és a várból csövön levezetett víz a kőből forrásként bukkan elő. Csinos divatár-, fűszer- és egyéb üzletek, kávéházak, takarékpénztárak, emeletes bérházak fogják közre a tágas főteret, amelyről, mint középponttól több irányba lehet bejárni a várost. Jobbkézt a törökmecsetből átöltöztetett magas tűztorony tövével fölvezet a keskeny, rosszul kövezett út a várba. Balkézt – ellenkező irányba – a Szabadi utcán feljuthatunk a temetőhöz, s azon innen az úgynevezett cigánydombi városrészhez. Ugyancsak balkézt, egy darabig a kies püspöki park körül, az ólomablakai miatt impresszív vármegyei színház előtt elhaladva felkapaszkodhatunk a Jeruzsálem-hegyre: egyelőre azon a földúton, amely egyik sávját tíz év múlva rózsás csokorfákkal fognak beültetni (hogy száz év elteltével, az ezredforduló táján a rozsdagomba pusztítsa a lombotzatot), a másik részt pedig kikövezzék. De innen közelíthető meg a Bakony felé eső temetőhegy is.

Hanem ez – alkalmas látogató híján – mind hiábavaló, regényes beszéd. Az írás szabályai szerint egymás mellé fűzött betűk sohasem fognak megismertetni senkit azokkal a terepviszonyokkal, melyek a várost a vidék egyik legérdekesebb – de nem mondhatni, hogy a legkellemesebb – településévé teszik. Látható a mondatokba visszatekintve: a város főterére leérő utasnak hányféle irányban kell fel-, le és ismét fölbandukolnia, hogy eljusson mind a hét városrészbe. Festői ecset is tehetetlen lesz majd ezzel a topográfiai, vagy jobban ortográfiai helyzettel szemben, mert városkánkat a festőművészet is csak úgy tudná szemléltethetővé tenni, ha vásznát hasonló hepe-hupás formára készítené. Nem tagadható, lesznek majd festők, akik mégis megpróbálkoznak az ábrázolással, ámbár tudják, tiltott az, s közülük egy, aki a dombok tetejére kiülő hamisciprusokat kedveli leginkább, mert azok nyújtózkodnak legközelebbre az Istenhez, talán képes lesz egy-egy utcarészletet, parkot, sétányt a maga természetes szépségében megörökíteni. Végeredményben hiábavaló minden akarat, s az ezerkétszáz év alatt, ameddig e város létezett, nem lehetett illő képi dokumentátora.

A formája tehát a városnak legnagyobb mértékben egy regény ugyan, de ez a regényesség abszolúte nem kényelmes. Sok benne a füst, a bűn és a lassan csordogáló, tohonya hétköznap.

Hanem az élet, az egészen más!

Egypár kifogástalan jó láb az, mivel itt mindenki jól érezheti magát. A tudóknak nem kell okvetlenül túl erősnek lenni, mert a hegylából első kézből jövő ózondús – bükk, tölgy és fenyő- és a hozzájuk tartozó gombáktól szagos – levegő hamar megacélozza a kevésbé tágas légző szervet is, a kénytelen hegymászási gyakorlatok pedig a gyomor pontos és kifogástalan működéséről gondoskodnak.

Jó tudóval és jó gyomorral pedig derűs, kedély és íriszlevelekkel árnyalt humor jár.

Lehet-e a hangulat más, mint vidékiesen kedélyes ott, ahol az ember kinéz a földszintes lakása ablakából s a szomszédos ház

kéménycúcsa fölött siklik el a tekintete, a második szomszéd udvara pedig emeletnyi mélységben van alatta: de mindig akad egy-egy tündöklő napszak, amelyben a fényben fürdik és részletesen megleshető a bennük lakók élete. Szegény szerelmeseinknek itt kell csak igazán bújkálniuk, mert egy futó csók csattanását öt-hat fölöttes szomszéd ház ablakaiból kíséri a farizeusi megbotránkozás.

Ebben a városban pusztított a minapi – holott immár 1893-ba csúszott vissza – szörnyű tűzveszedelem. S hol van ez a később elkövetkezőkhez: az 1903-as, az 1917-es, az 1919-es, az 1944-es vagy a valóban rettentő legutolsóhoz képest, amikor a Biblia lapjait is elégeti a sátán tüze!

Ott, ahol a vasúti útról beérme az ember a városba, jobbrészt a Cserhátnak nevezett városrész fecskéfészek viskói között fog tüzet egy szalmatetős kunyhó. A dühöngő orkán keresztben végighajítja a tüzes szekeret azon az utcán, mely a főtérré visz, s a két napi veszedelem elhamvasztja az azon túl fekvő városrészt egészen, olyannyira, hogy a temető fejfáiból sem marad semmi: így veszi el a város nagyjából a múltját is, nem csak az utcáit, lakóit, s a velük együtt élő állatokat, de még a sírhantok szellemei, lidércei, boszorkányai és jóságos manói is tovább állnak, nekirohannak a világ valamennyi égtájának a lángoló pokol elől, s maguk mögött húzva a rongyos fátylakat, rókaszínű, földszagú parókákat, léghuzatot keltő legyezőket, a kísértetjárás valamennyi kellékét.

A hírlapi tudósítások különben bő és hű leírását adják a pusztításnak, itt csak az jelezhető, hogy mennyiben változtatja meg a katasztrófa a város képét.

Az a kis kereskedelmi városrész, melyet először ért el az utas bejövet, most – egy tűzvész után – füstös romhalmaz. Mindkét oldalon – egészen a főtérré vezető lejtő aljáig. Innen balkézre rézsut irányban, kezdve az evangélikusok dombtetőre feltolt, csinos templomától, egészen az Arácsra vezető országúttól jobbra eső Cigánydomb városrészig, üszkös, kormos fekete sáv kinálkodik szomorú látványul az olvasó szemnek. A főtér, a vár, a Jeruzsálem-hegy és a nyugati Temetőkert ép, azoknak a képe régi, csak a város déli részét forgatta ki formájából a rettenetes tűzvész.

A katasztrófát követő napokban bizony szomorú, levert ez az örökké közönyös, léha város. A szörnyű izgalom, a folytonos rettegés, a seregnyi polgár nyomorának tudata megbénította a hagyományos olaszrizlinges vidádós mélabút, s az emberek aggodalmas, elborult arccal úgy jártak-keltek az árnyaktól elhagyott, de az árnyékokkal feltöltött szűk utcákon, mintha valamennyi temetésről indulva, vagy onnan jönne.

A kormos falakon dolgozik a szorgos emberi kéz, a leomlott tetők helyén nyers gerendákból már domborodik az új földél váza, elkészül egy-egy bekezdés, s mire véget ér az évtized, meg kell, hogy szülessék a mű.

Az öreg urak régi szokásukat elővéve nyugodtan eltipegnek rendes időben a főtéri Nemzeti Kaszinó erkélyes nagy sárga házába, egy kis tarokkra, újságolvasásra, a fűzfás püspökkertben, meg a sétatéren déli verőfényben csak úgy megjelennek a kacér virágos tavaszi kalapocskák és tavasz hirdető sárga cipellőcskék, valamint a hihetetlenül világos tavaszi kabátok, s mint korábban, a bakák dobszó mellett, rendes lépésekben, hetykén vonulnak keresztül a piacon a békés napi gyakorlatra, mint azelőtt, az állatkert köpködő lámáját, az utcagyerekek zsvajának kendőjével bekötözve, évente egyszer felvezetik a várba, szóval a kép tökéletesen ugyanaz, mint három hét, nyolcvan év, kilenc évtized és néhány évszázad előtt, leszámítva az égett városrész bűzhődő, fekete foltyát, no meg azt a szomorú embercsapatot, amely a városháza előtt tolong a könyöradományok kiosztásakor, s a másik csapatot, amely már nem vár senkitől semmit, s még a nyomorúságos vackát is odaadta egy ismeretlen jövőért.

Ezek azok, akiknek ma nincs úgy, mint azelőtt, ezek azok, akikről nem egészen kétszer huszonnégy óra alatt elvette a tűzfolyam, vagy a tüzet teremtő, az élet munkájának gyümölcsét, elvette a hajlékot, a ruhát, a betevő falatot: elvette a belakott helyet, amelynek megvolt a saját szaga.

Ebbe a városba, sem a vasúttól, sem a Palotáról, Arács irányából vagy a völgyi dömés apácák kolostorának romjaitól nem érkezik immár senki, senki azóta, hogy elhagytak, s magányomban a legutolsó zugot is fölperzseltem.

Ekkor írtam az utolsó történetet, az emberről, aki leginkább nem én vagyok, s a neve, mint a Tiensan-beliek legtöbbjének.

“Ja-no, nem csupán szeretett de tudott is varázslatokkal foglalatostkodni. Találkozott azzal a szerzetessel, aki a rózsák szemét hosszasan nézve mindig két perccel korábban látta meg maga körül a dolgokat, mint ahogy azok a valóságban is megtörténtek, aki felfigyelvén fúrge eszességére, tanítványul fogadta. Kibontott egy könyvtartót, és két kötetet vett elő. Az egyikre az volt írva Rókaüzés, a másikra pedig, hogy Kísértetüzés. Ez utóbbit e szavak bársonybelsejű tokjában adta át Ja-nonak:

– Becsüld meg ezt a könyvet, s lesz ruhád, ételed és szép feleséged!

Ja megkérdezte a szerzetes nevét.

Ja-no néhány napot töltött nála, és a szerzetes varázsfogásokra taníttatta. Így aztán járatosná vált a tiszta tekintetű amulettek és a borongós kedvű varázslatok dolgaiban, kapujában tolongtak a népek, akik ajándékaik fejében nagylelkű segítségért könyörögtek.

Egyszer öregember állított be hozzá, s kérte, hogy Ja vizsgálná meg démon kísértette gyermekét, aki már-már, mint varrásban a céma vége, a végéhez közeledik. Ja azonban hallván, hogy mily komoly a kislány betegsége, nem fogadta el az ajándékait, hanem azonmód indult az öreggel. Tízórányi távot tehettek meg, amikor egy bükkfákkal körbenőtt faluba értek, s beléptek az öregember takaros házába. Odabent megpillantotta a fátyolfüggöny mögött fekvő, fonálvékony leányt. Megérintette, hogy megvizsgálja, s a leány az érintéstől kinyitotta a szemét s így szólt:

– Á, jó doktor érkezett! Hármán is megférnek benne, mind olyanok, akik egymásnak jó testvérei.

A család megörült, hiszen ahogy mondták, az utóbbi napokon a szavát sem hallották gyermeküknek. A doktor kiment a leány csupa virág szobájából és az apát kérdezgette a betegség tüneteiről.

– Fényes nappal a legénye szokott jönni hozzá – kezdte az öreg –, mellé fekszik, meg is fogja, majd egyszeriben köddé válik és eltűnik. Am nemsokára megint felbukkan. Gyanítom, hogy kísértet lehet.

– Ha csakugyan kísértet, azzal könnyen elbánok – mondta Ja-no. – De ha démon, akkor tehetetlen vagyok.

– Dehogyan démon, biztos nem az! – bizonygatta az öreg, s ismét elővette az ajándékait.

Ja-no előkészítette varázsamulettjét s ott éjszakázott a házban. Éjfélját jól öltözött ifjú jelent meg, és sejtette, hogy ő lehet az, akit a házigazda látott. Kérdezgetni kezdte.

– Kísértet vagyok – felelte az ifjú. – De az apó családjában mindenki rókadémon. Azért járok ide, mert megkedveltem a leánykát. Na de egyébként is, ha kísértet háborgatja a rókadémont, miért lenne az nektek ártalmatokra? Mért hagyta hát ott az embereket, hogy rókákat végy a pártfogásodba? Ennek a leánynak van egy páratlan szépségű nővére, magam is tisztelettel adózom szüzi szépsége előtt. Javaslom neked, hogy csak akkor segíts nekik, ha hozzád adják a nővért, vagy mint az európaiak, minden éjszaka szagold liliomillatát, vagy akár mint a keletiek, éjszakánként salátaként edd édes odorú, fehér szirmai. Ha így vagy úgy lesz, akkor megígérem, hogy engem nem látsz többé.

Ja-no elővette nadrágjából a nemi szervét és az ifjúnak megmutatta. Aztán az ifjú is kibontotta övét, s pompás szerszámát tenyerére véve, láthatóvá tette. Ezzel eldölt a vitájuk.

Az ifjú köddé foszlott és nem bukkant fel többé. A leányka egykettőre magához tért. Másnap reggel az öreg boldogan újságolta az örömhírt Ja-nak, aki maga is belépett a leány szobájába, hogy saját szemével meggyőződjön az eredményről. Elégette az előző nap

használt amulettet, felkeltette és az égbolt csúcsára ültette a napfényt s leült, hogy megvizsgálja a gyógyultat. A hímes függöny mögött csodaszép leányt pillantott meg: tudta jól, hogy ez csakis a kísértet említette nővér lehet. Befejezván a vizsgálatot, vizet kért és behintette vele a betegágyat.

Kiverte a fejéből, hogy rókákkal került kapcsolatba. Arra hivatkozva, hogy még receptet kell írnia, hazaindult.

Az egyre vadabb kísértet az apó otthonában – a csodálatos leányt kivéve – mindenkit megbecstelenített. Az öreg apó elküldte egyik szolgáját egy lóval Ja-ért, ám ő, betegségére hivatkozva nem ment. Másnap az öreg maga kereste fel. Ja botra támaszkodva bicegett ki hozzá, úgy tett, mintha fájna a lába. Az öreg üdvözölte és megkérdezte, mi történt vele.

– Ez az agglegények nyavalyája – felelte Ja. – Valamelyik éjjel cselédlányom megbotlott s leforrázott, mindkét lábam felhólyagosodott.

– Miért nem házasodsz meg? – kérdezte az öreg, és úgy forgatta a szemét, ahogy a csalók szokták.

– Megtenném én, ha olyan jó családból való leányt találnék, mint a tied, öregapám.

Az öreg szót sem szólva távozott.

– Ha jobban leszek, elmegyek hozzád! – kiáltott utána Ja. – Ne aggódj, biztosan menni fogok. Megérkezem és el sem fogok jönni, amíg be nem végzem a dolgomat.

Pár nap múlva az öreg ismét elment, s Ja még mindig sántikálva fogadta. Az öregember hosszan és hosszan érdeklődött egészsége felől. Végül csak kibökte:

– Meghántam vettem a dolgot az asszonnyal, aki előre lát mindent. Tudja, hogy melyik útra fog rádólni a nyárfa, s kit csap agyon a vándorok közül, de azt is tudja, hogy útjára kell indulni annak a vándornak. Nos, ha elűzöd azt a kísértetet és családomban, háznépemben újra nyugalom lesz, tizenhét esztendő leányom kezét boldogan neked adjuk.

Ja a földig hajolt előtte:

– Ha ilyen nagy jóindulattal viseltetsz irányomban, mindent megteszek, hogy legyűrjem a betegséget.

Nyomban lóra pattant s elkísérte az öreget. Belépett a kísértetjárta házba. Attól tartott, hogy még meggondolják magukat a háziak, így hát hívatta az apó messze látó feleségét. Az öregasszony előbújít, és máris így szól:

Uram, miért kételkedsz a szavunkban? – Ígéretük zálogául neki ajándékozta a tündérleány arany hajgyűrűjét, melyet Ja mélyen meghajolva köszönt meg, s az első alkalommal, amikor magára maradt, miként az illendőség megkövetelte, fölhelyezte hímveszjejére. Ezután a teljes háznépet magához hívatta, s ördögűző varázsformulát mormolt. Egyedül a leányt nem látta sehol. Írt egy varázsígit, és meghagyta a családnak, hogy feltétlenül adják oda a leánynak.

Éjjel csend honolt a házban, híre, hamva se mutatkozott a kísértetnek. Csak a beteg lány sóhajtozott nagyokat a fekhelyén, de miután Ja behintette szentelt folyóvízzel, menten elszállt róla a mellkasát nyomó nyavalya. Reggel Ja indulni készült, de az öreg marasztalta, s este fenséges lakomát adott a tiszteletére. Éjfélkor Ja lefekvéshez vetkőzött, amikor türelmetlenül kopogtattak az ajtaján. Felkelt, hogy megnézze ki az, s lám a csodálatos leány surrant át az ajtórésen.

– A családom megöl! – lihegte a lány. – Gyorsan menekülj inné! – sarkon fordult s eltűnt, nem maradt más nyomában, csupán a jázmin könnyű illata. Ja-no sápadtan reszketett félelmében. Átugrott a kertfalon s futott, ahogy a lába bírta. A távolban tűz fényét pillantotta meg, gyorsan odarohant. Helybéliek voltak, vadászok. Megőrült nekik, s hozzájuk csapódva tért vissza otthonába. Szívében féktelen harag tombolt, ám nem tudta, miként állhatna bosszút. Arra gondolt, hogy elmegy mesteréhez, de nem hagyhatta otthon édesapját, aki régóta betegeskedett s gondoskodásra szorult. Éjjel-nappal törte a fejét, de semmi okos nem jutott az eszébe, amivel előbbre jutott volna. Egy nap aztán két gyaloghintó állt meg az ajtajánál. Az apó felesége és leánya érkezett hozzá.

– Miért nem jöttél el hozzánk Ja azóta, hogy éjszaka oly sietve távoztál? – kérdezte az öregasszony, de nem pillantott a férfi arcába. Sárga volt az arca, keskeny az orra, bűzös a lehelete.

Ja a tündérre pillantott, s minden gyűlölete és dűhe egyszerűen tovaszállt, s felháborodásának sem adott hangot. Így aztán – az öregasszony utasítása szerint – az ifjú pár leborult egymással szemben, ezzel megpecsételve házassági szándékukat. Ja mennyegzői lakomát is kívánt tartani, de az öregasszony elhárította:

– Nincs időm, hogy veletek mulassak. Az a tökkelütött vén uram bármi ostobaságra készült is ellened, remélem legalább e – ma estig még – leány, illetve – hajnaltól – feleséged kedvéért hajlandó vagy elfelejteni! Sok boldogságot kívánok nektek, gyermekeim! – Visszaszállt a hintóba s távozott.

Az történet ugyanis, hogy az öregasszonynak nem volt tudomása a Ja-no meggyilkolására szőtt tervről – azokban a napokban reggeltől estéig mindvégig egy porcelán tál vizét nézte, a vízben úszó halakat, s a pikkelyek s a hullámok vetette árnyékok elhomályosították a jövő képeit. S mikor megtudta, hogy férje gonoszsága üzte el Ja-t, nem nyughatott, emiatt éjjel-nappal pörölt vele. A leány könnyeit nyelte, enni sem tudott. Az öregasszony pedig megmakacsolta magát, s férje akarata ellenére elvitte leányát az ifjú ördögűzőhöz. Ja-no a történetet ifjú feleségétől tudta meg: megismerte a múltat, látta, miként kavarnak a lány családjának háza fölött a néma madarak.

Az öreg két-három hónap múltán üzent a lányának, hogy menjen haza, látogatóba. Ja attól tartott, hogy feleségét nem engedik vissza hozzá, megtiltotta, hogy hazatérjen szülei házába. Ekkortól kezdve a tündérszép jelenség gyakran sírdogált. Egy esztendő múlva fiúcskát szült, olyan aprót és fényeset, mint a könny, aki nevet kapott, hogy tudják, miként szólítani s tudja, mire figyelve kell majd az életen átbálgatnia. Szoptatós dajkát hoztak mellé, ám a kicsi annyit sírt, hogy éjjelente az anyjával aludt. Közös sírásuk átrendezte Ja no birtokát. A gyapot, amit eddig termeltek, birkákká alakult, a mandarin citromfává, s még a házi oltár is átcsúszott, ahogyan a szalamandrák szoktak, a lakás másik falához.

Egy nap az apó gyaloghintót küldött, azzal az üzenettel, hogy felesége epekedve várja, láthassa leányát. Az ifjú anya, aki tudta már, milyen gyerekért aggódni, annyira vágyott édesanyja után, hogy Ja sehogyan sem tudta az utazásról lebeszélni. A gyermeket is magával akarta vinni, de azt, kétségbeesett töprengés után Ja mégsem engedte. Búcsúzásakor a tündérszép asszony megígérte, hogy hónap múlva hazatér.

Fél éve is oda lehetett, hatszor telt ki a Hold s ötször apasztotta karéjjá magát, de egyetlen sor üzenet sem érkezett tőle. Ja embereket küldött, hogy tudják meg, mi történt. Azt találták, hogy a ház régóta üres, elhagyatott.

Két évig várta a feleségét. Az étkezésekhez két csészével terítettek, az iváshoz két csészét helyeztek az apró asztalra, két gyékényszőnyeggel borították a hálófülke padlóját, s a kert madarainak is két kézzel szórták a kölest. Két év elmúltával Ja-no minden reményét földadta. A kisfiú éjszakánként annyira sírt anyja után, hogy Ja szíve majd belehasadt.

Miután idős apja meghalt, Ja annyira beteg lett, hogy a részvétlátogatásra érkezett ismerősöket, barátokat sem tudta fogadni. Alétan feküdt az ágyán, amikor asszonysírásra riadt fel. Felpillantott s a gáyszruhába öltözött felesége lépett be kopár szobájába. Ja keserű fájdalommal egyszeriben eltűnt. A szolgálók hangosan sivalkodtak örömben. Mikor az asszonynak fölszáradtak a könnyei, megérintette jó urát, aki lassacskán magához tért. Azt hitte, hogy meghalt, s kérdezte a körötte állóktól, hogy ugyan, melyik alvilágba jutott?

– Nem, dehogyan – nyugtatta meg a felesége. – Szüleim szófogadó leánya vagyok, nem szegülhettem szembe apám konok akaratával. Háromévnyi távolmaradással fájdalmat okoztam neked. Most, hogy keletről visszaköltöztünk, hallottam, hogy apád elhunyt. Apám akaratának engedelmeskedtem, mikor téled elszakadtam, de most nem tudtam szót fogadni, hogy elhunyt apósomnak kell részvételt adóznom. Anyám tudja, hogy itt vagyok, de apám nem. – Mikor befejezte, gyermekét magához ölelve, könnyeivel küszködve azt mondta:

– Azért mert apámnak engedelmeskedtem, gyermekem elvesztette az anyját.

A gyermek is zokogott, a szoba könnyek gyöngysorától fénylett.

Két órával később az asszony felállt, és nekilátott, hogy előkészítse családi kötelezettségeit. Apósa koporsója előtt étel-italáldozatot mutatott be. Ja megvigasztalódott ugyan, de a hosszú betegeskedés annyira legyengítette, hogy az ágyból nem tudott kimozdulni. Felesége fogadta sógorát is, aki részvétlátogatásra érkezett. A szertartások befejezésekor Ja-no botra támaszkodva talpra állt, és részt vett az elhantoláson. A temetés után az asszony közölte, hogy hazatér, mert különben édesapja megszidja. Végül aztán férje könyörgése s gyermeke könnyei mégis maradásra bírták.

Kevésssel később jött a hír, hogy az anyja megbetegedett.

– Én eljöttem hozzád apád miatt – mondta –, ugye, te is hazaengedsz az anyám kedvéért?

Ja-no beleegyezett, a nő pedig rábízta gyermekét a dajkára, s könnyeit hullatva elindult.

Eltelt néhány év, Ja és fia is elfeledték. Egy nap, amikor a juhar levele sárga csillagként repült ki a szélfúttá kertből, nyílt az ajtó, és a tündérszép, meg nem öregedett asszony libbent be rajta. Ja döbbenetben kérdezgette, hogy-hogy visszatért. A megérkező az ágyra ülven szuszogva mondta:

– Szobámból csak fél mérföldre láthattam el, de most egy nap és egy éjszaka alatt ezer mérföldet tettem meg, s magam mögött hagytam egy kontinenst is, ahol rózsaszín bőrű emberek laknak, s a hajuk olyan, mint a rizsszalma, szemük pedig az ég. Nagyon ki vagyok merülve.

Tovább faggatta volna feleségét, ám nem tudta szóra bírni. Ja-no addig-addig erősködött, míg nem az asszony belefogott a történetbe:

– Nem szívesen beszélnék most, de a kedvedért nem bánom, elmondom. Néhány éve történt, hogy elköltöztünk keletre, egy bizonyos Cso úrhoz. Házigazdánk a legnagyobb körültekintéssel látott vendégül bennünket. Húgocskám feleségül ment a fiához, aki később korhelységével boldogtalanná tette őt. Mikor egyszer eljött, és beszámolt erről apámnak, ő ott marasztalta és egy félévig vissza sem engedte férjéhez. Az a férfiú annyira földühödött, hogy valahonnan egy gonosz varázslót kerített, aki rabul ejtette apám lelkét, őt, magát pedig bilincsbe verve elhurcolta. Rémült családom immár szerteszét szóródott széles e világon.

Ja nem állhatta meg, hogy el ne mosolyodjon. Felesége dühösen csattant fel:

– Még ha gonosz veled, akkor is az én apám! Jónéhány évig éltünk együtt, de a szerelmünket sosem árnyékolta be veszekedés. Most, hogy a családom tönkrement és szétszóródott a szélrózsa minden irányába, ha apámat nem is sajnálok, legalább velem lehetnél kíméletes. Mosolyogsz bánatomon, nincs hozzám egyetlen vigasztaló szavad sem. Mennyire könyörtelen vagy!

Azzal sarkon fordult s elment. Férje utána sietett, hogy bocsánatot kérjen, de sehol nem bukkant az asszony nyomára. Már nagyon megbánta, amit tett, és attól félt, hogy örökre elvesztette feleségét.

Két-három hónap múlva anyósa és felesége állított be a házába. Ja boldogan fogadta mind kettőjüket. Anya és leánya a földre borult előtte, Ja pedig zavartan kérdezte, mi járatban érkeztek. Mindketten elsírták magukat, és felesége így szólt:

– Legutóbb dühösen távoztam, de most megalázkodva esdeklek segítségédért! Ó, mily szegény!

– Apósom ugyan nem emberi lény – mondta Ja-no –, de anyósom kedvességét, és a te szerelmedet soha nem feledhetem. Az, hogy felderültem, hallván a benneteket ért sorscsapásról, csupán gyarló emberi természetem miatt történt. Miért nem tudtál hát egy csöppnyi türelemmel lenni?

– Anyám állítja – mondta az asszony – hogy csakis a te mestered szabadíthatja ki apámat.

– Ha így van, akkor könnyű dolgunk lesz – nyugtatta meg Ja. – Ha apád nem térne vissza, te búsulsz majd utána, ám ha visszatér, féltő, hogy férjed és fiad lesz keserű bánkódásra kárhozzátva.

Ám felesége megesküdött, hogy e pillanattól örökre vele marad.

Ja rögvést összehajtott, s útnak indult. A templomot is megtalálta, szerencsére mestere is épp akkor érkezett vissza, s megkérdezte tanítványától, hogy mi az az ok, amiért jött. Ja megpillantott a konyhában a két mellső lábánál fogva gúzsbakötött vén rókát.

– Ezért a fogatlan szörnyért jöttem! – bökött rá nevetve Ja.

Az öreg teljes nappal hamarabb érkezett haza, mint Ja.

Mikor Ja is hazaért, asszonya a lába elé borulva köszönte meg segítségét.

– Ha továbbra is a férjednek tekintesz, semmi szükség a hálálkodásra – mondta Ja.

– Családom visszaköltözött a régi házba – mondta a nő. – Itt van a közelben, szinte át lehetne hozzájuk kiáltani. Három napra hazamennék, megbízol bennem?

– Gyermeünk alig a születése után elvesztette anyját, de mégsem halt bele. Én sokáig éltem özvegyként, mégis megszoktam valahogy, és viseltem a téled kapott, aranyból font ékszer. Nem vagyok afféle, mint az ifjú Cso, kedvességgel tettem jóvá, hogy megbántottalak. Ha mégsem térél vissza, az hűtlenségedet mutatná, s bármilyen közel lagnál is, soha át nem mennék hozzád. Miért kételkednél hát benned?“

Az asszony másnap elment, és soha többé nem érkezett vissza.

(a metaforagyűjtő)

A völgyküti strandon a Principia Philosophiae latin kiadását forgatta Jenő, és másra sem várt, minthogy egy piros árnyék vetüljön könyve lapjaira. A medencében gyerekek visongtak, s a gomba alatt sportladyk és matróz csikos dresszú uracsok fecsegték a kezdődő nyár várható unalmairól, s mint egy enciklopédiában, már összegyűltek június ötven szavas szócikkelyei. S abban a kötetben, amely a június nevet fogja viselni, megtalálható lesz Jenő új szerzetű fiatalsága, bátyjának mohó nemtörődömsége és özcsenek, a még kölyök Lászlónak a szerelem megfigyelése felé tett első, óvatos, kiskamaszos mozdulatai. Jenő, fatalistaként, azonban csak arra várt, hogy a késő latin szöveg állítmányai és alanyai árnyékba boruljanak, s a nehéz mondatok a setét köpenye alatt, miként csirkék a kas búrójában, elcsendesüljenek.

A Buhim-völgyből füst szállt fel, fűzgallyat égettek-e, segítőkész manókat megidézve a Szerelem-szigeten, vagy a szélviharban kifordult fűzet, nem érdekelte, amint Descartes sem, avagy a kartéziánusok istent zárójelek kacsái közé tevő eszme-futtatásai. Jenő túlélte a rajongásokat, s hogy a megszabadult nyomasztó érzésektől, már mással sem kívánt törődni, mint a Budapestről érkezett könyv novelláinak hősnőjével. Azért még mielőtt megrendszabályozta volna, a fölkinálkozó Buhim-völgyön felejtette tekintetét. A Buhimon, amely neve igazi nyelvészeti rejtély! A szó pontos és illő jelentése egyetlen szakszótárban sem található. A Tájszótár

sűrűségnek, erdőnek magyarázza és még a burjánnal is kapcsolatba hozza. Benyák Bernát verses városleírását elmagyarázva Perényi József családnévi eredetűnek véli, de ezt szinte minden nehéz megfejtésű névre rá lehet húzni – vélekedett az ifjú geográfus, akinek már elég tapasztalata volt az efféle általánosításhoz. Egy másutt fekvő hasonló helynévről azt a népi ihletésű félremagyarázatot jegyezte fel Pesty Frigyes, hogy ott kérdezte egyszer valaki a malomba igyekvő németajkú honfitárstól: "Sógor! Wohin?" Képtelenség, ilyen megszólításból sosem lehet földrajzi név! Szóval, talán mond mégis valamit, hogy három környező megye tizennégy Buhim, Buhin, Bohén helyneve közül legalább tíz valamilyen völgyet, árkot, szakadékot, mélylyukat jelöl – részben erdőben –, amely a névhez fűződő hagyomány szerint többnyire alkalmas rejtőzködésre, elbújásra is. Némely esetben betyárokat, máskor verbuválás elől elbúvókat említ a hagyomány. Ha nálunk is így van – morfondíroz a fiatalúr – akkor a Buhim nyelvileg még a túloldali Lebujjal is rokonságban áll. És valahogy így lehet, mert lám, Pesty veszprémi adatszolgáltatói ezt rögzítették: "A népmonda szerint háborús időkben a sűrű erdők és nádasok által védett völgy oldalába ásott pincékben szokták a lakosok javaikat és néha magukat is elrejtetni, ily pincék még nem régen is találtak."

Június, strand, Jenő – immár csak az asszony hiányzik belőle, aki hamarosan megérkezik, miként két évvel korábban is megérkezett. Jenő, a számmisztika és az okkultizmus kristályelkű híve, rég tudta, hogy az ő száma a 2, amely egyszerre két – tulajdonságaiban azonos, nevében pedig különböző – istenből tevődik össze. A 2, mint házszám, mint lottéria, mint alapelve, mindenhol kiíródott, számokkal, betűkkel, s hangok is formázták. Két óra volt tehát, amikor a mechanikát filozófiává emelő bölcsező sorai árnyékba borultak, mert Jenő előtt elvonult Róza.

Róza, aki néhány napja jelent meg a városban, aki két év után, hogy fölment a Csapószerből a Várhegyre és lejött a Piac-dombnál, nem talált vissza, s mindenféle mellékmondatban tévelygett, amint az olyan vadállatok, akik ugyan szagot fognak a szarvas patájából, de agancsuknál vélnék minden mezei juhar-bokrot, vérenek az ősz tűzében megperzselődött cserszőmörccét s Öngyilkosok-sziklájának minden erkélyt. Több mint egy évtized végtelen erdőjéből érkezett vissza az asszony, a szamócák friss gyümölcszagával a szájában, déli mélabúval a szívében, s a tekintetében azzal a kék színnel, amely az Adria sós tengervízének a sajátja. Egyedül Jenő tudta, hogy ennyi idő telt el az asszony eltűnése és felbukkanása között, a város, miként olvasni sem, nem tudott számolni: a város a harmadik nap után, mint egy verki, továbbra is a harmadik nap mondatát búgta: s azon a harmadik napon még Viktor húzta a csopaki cigányokkal a szerenádot egy malom gátján, dobálta a legényvirág kokárdáit a Séd habjaiba, hogy búzává örölje a boldogságát a lapátkerék forgatta kőkorong. Puxpángné ugyan emlékezhetett volna másra is, miként tudta a Miklós utca, a Tobak utca, a Nagyhíd eredeti nevét is, most is – mint tizesbe a rézhegyű nyíl – beletalálhatott volna a mondat valódi jelentésébe, de Puxpángné meghalt, s magával vitte a zsidók másvilágába szatócsboltja valamennyi titkát, amely a rizses zsákok és az édesen keserű szentjánoskenyér halmjai között húzódott, meg, miként az tisztességes helyeken az egerek szokása. Puxpángné, a kék borítójú irkák forrása, a medvecukor ánizsszagának őrzője azonban most nem jutott eszébe Jenőnek, az amszterdami kiadású könyvre sem figyelt, amelyet édesapjától kapott születésnapjára, holott az kinyitva feküdt előtte, s benne mindenféle nehéz latin mondatok szikkadtak a napfény káros hevében.

Róza megérkezett, belevetődött a medence hideg vizébe, leúszott húsz távot, megállapította, hogy a gomba alatt annyian hevernek, hogy számára már csak árnyék jutna s kultúrtörténetének napos oldalaira senki sem tekintene be, ezért nem ellenkezett a sorssal, és odatelepedett a latinul olvasó ifiúr törölközője mellé, kitérülte a fénynek.

Jenő néhány percig még nem hagyta el a szöveget, a néhány perc múlásával azonban végre kiment egy kis időre, a délutánba. Egy-egy pillantással eljutott a négy sarokra lévő kaszárnyáig, fecskeszárnyon föllebbent a huszárok épülete fölé magasodó sziklatömb gimnáziumához, és leült – vagy csak le szeretett volna ülni? – az ereszcsontra, könnyű madártestét bizony megbírta az, de felállt, mint moziban az előadás vége előtt szokás. Látott evilági jeleneteket és alvilági drámácskákat: ezek kétségtelenül tévedéseket tartalmaztak, de azok is. A korábbi életéhez tartoztak Nem nézte szívesen magát a műalkotásokban, immár távol állt tőle minden régi művészet, s az, hogy azokban a művészet és a valóság oly közel áll egymáshoz, jámborul arra törekedett, hogy ne lássa magát hősnek.

Folyóárok nőtték be a völgyküti fákat, s a föld alá elrejtőzött patak, amely azonban így is megtalálta a malomárkot és ásványoktól savanyú vize elvegyült a Séd mennybolt illatú vizével, abbahagyta a kőzetrétegek néma olvasását s mormogva siklott át a sorok között. A történetnek hangja lett és sodrása, és távoli folyópartokat ígért, amelyeken mindig jut idő tanulmányokra, vázlatképek elkészítésére, önfelédelt jegyzetelésre, hogy egyszer majd azokból a szálkás sorokból szaktanulmány – avagy szaktanulmányok sora – kerekedjen.

A pusztulás most már megállíthatatlan. Idegen mondatok érkeznek innen és onnan is, belecsapódnak a puha betonba, s mire fölneszelnek a zuhanás utáni kábulatból, már becementálódtak a tömbbe, megkövesedett körülöttük a kőfalnyi világ. Ezért aztán a következő hetekben minden elromlott, ami csak elromolhatott. Az égen komor, mozdulatlan felhők vernek tanyát, és tovább híznak a boldogtalanságtól. El kell menekülni alóluk, mert ha egyszer lezuhannak – és lezuhannak, mert dagadó testüket nem képes sokáig tartogatni tenyerében az Úr – akkor szétáztatják a várost, szertemossák a házak falát, az utcákat, az embereket magukba fojtják, s a csatornaszájak nagy kortyokkal magukba nyelik az ázalékokat.

Róza napozik: fürdőruhája pántjait lehúzva mutogatja gömbölyű vállát, szösös nyakát, bőrének tiszta mezejét.

Szövegek gördültek elő, amelyek, hogy egyszer már leírták őket, mindenütt megfordultak, s elértek most a műértőkhöz is s immár tudták kikhez kell beszélniük. Tekercs formájú könyvekből olvastak föl egymásnak, hagyták, hogy megsértsék őket s hogy megsértődjenek, hamisan adták elő a szavakat majd példamutatóan, de kissé falsan, amiként a kezdő olvasókhöz illik, hol a szóbeli diskurzust utánozva, hol csak fölolvasták a pusztá, írott szöveget, máskor az igazság beszédére figyeltek s átadták magukat az írásnak. Volt szöveg, amely a feltett kérdésekre nem válaszolt, csak önmagát ismételte végtelenségig, a másik szabadon adta magát, mégsem nyújtott semmit, a harmadik pedig kikényszerítette az értelmezést. Belefeledkeztek a nyilvános olvasásra szánt írásokba, a zengő hangzásba, a hatásos szavakba, a visszhangzott dicsőség áradásába, majd fölfedezték a görögöknél azokat a szövegeket, amelyeket csupán rögzítésre szántak, hogy ilyen módon hosszabbítsák meg a szerelem emlékeit, fennhangon nyökögtek és némán követték a sorokat, megtapogatták a lédús főneveket és elkapták a ficánkodó ígéret Euripidésznel és Arisztophánésznel, míg nem, egy nap fölfedezték a szórakozásból való olvasást is. Ismeretlen tájakon utaztak át, mesterségekre felkészítő kurzusokon vettek részt, filozófiai dialógusokon szólaltak föl az athéni Akadémián és sétáltak a Lükabetosz fűvészkertjében, rapsodosok részére összeállított könyvtárakban tébláboltak, olvasókönyvtárakban és gyűjteményekben, reprezentációs terekben és magániskolák könyvtárában olvastak s néha, ha az éjszaka túl rövidnek bizonyult, közkönyvtárak csarnokában heveredtek le, hogy mások betűit hallgathassák ki. Szerették a hangos olvasást, amikor lélekkel ruházták fel a szöveget, és szerették a lelkes agyagtáblácskákat, átokcédulákat, a temetők megdőlt sírköveinek rövid összefoglalásait, Plinius Naturalis históriájának ajzó növényeit és ásványait, a gesztusokkal imitálható Sapphót, Aemilius Paulus Makedóniából elrabol s Rómába vitt hellenisztikus könyvtárát, sőt azt nagyon, mert kerhez és oszlopcsarnokhoz csatlakozott, és az olvasás számára eleven teret kínált. Utóbb itt ismerték meg Ovidiust, végigsétáltak benne, mint papirusztekercsben s végig, mint pergamenből összerakott lapú kódexben, ahol a hordozó anyag mindkét oldalát is élvezhették. A

cenzúrázott Ovidius és a csonkítatlan szövegű, az eredeti változat! Az Ars amatoria minden ízét, hajlatát, öblét és szirtjét áttanulmányozták, az első és második kötet hónapjai után a harmadik is elkövetkezett, a nők számára írott libellus (micsoda remek olvasónők számára írottak találták), bebolyongták Petronius Trimalchióját és Herenniosz Philón művét, A könyvek kiválasztásáról és megvásárlásáról címűt. A lapozható könyvet kedvelték és használták, még akkor is, amikor a hangos olvasást átváltották a félhangos dűnyögésre. Csöndesen mormogtak és kevés szöveget olvastak, mert már a kódex kinyitása is imádság volt, a másolás is, amikor ugyanazt a mondatot írták fel diktálást követve a sárguló falevélre, a templomokat, cellákat, refektóriumokat, kerengőket, szerzetesi iskolákat ugyanannak a szent szövegnek a fragmentumával – mint téli barlang üregét a meleg levegővel – töltötték fel.

S tavasszal tovább folytatódott a méhzümmögésszerű olvasás, amelyet nem csak a száj, de a szem, a kéz, a nyelv, a gyomor és a végbél is végzett. Kevés szöveget olvastak, mégha sokszor is tették, s oly kegyesekké változtak, mint a veronai Raterius püspök, aki mindig a könyvben tartotta az orrát. Nem volt szöveg továbbra sem, amelyről ne azt állapították volna meg, hogy nem olvasásra szántak, nem kegyes feladatra, az üdvösség eszközüének szánták, nem örökségnek, a legértékesebbnek, a legmonumentálisabbnak, a szentté, a misztériummá válás egyedül megengedett módjának. Szerzetesi ruminációjuknak következménye is volt: kezdték szétválasztani az addig egybeírt szavakat, mert egyre másra úgy érezték, nem felel meg saját retorikai ritmusuknak, s olyan olvasásokra szánták magukat, amelyben apró jeleket alkalmaztak, a szövegrészek között szabad teret engedtek szemüknek, s a központozást is másféle gyakorlattá tették, ami már ugyan nem felelt meg a korábban gyakoroltaknak, ám hozzájárult a szöveg megértéséhez vagy egy biztonságos értelmezéshez.

Olvastak, olvastak, és különféle módokon olvastak. Néha csak az írott betűket kívánták megérteni, a szöveg jelentéséhez nem férközték közel, máskor már a szentenciát is hallani akarták, a rációt kívánták teljes szívvel, de könyvhalmozási rögeszméjük nem csillapodott úgy sem, hogy lassanként az írás mélyére tudtak hatolni, felgombolyították a kommentárt, s osztozkodtak annak tekintélyében. Intellektusuk még többre vágyott. S túl Az Ezeregyéjszaka meséin, a Száz mesén és a Dekameronon, a Szerelmeskerten, a Rózsa regényén, Hildegart von Bingenen és Thomas Mannon továbbra is udvari könyvek szórakoztató és kegyes olvasmányai közé vágytak, a civilizáltság, a jómód, a pompa tárházába, ahol a figurális díszek, drága bőrök, finom textilekből készült, drágakövekkel kirakott kötések, ragyogó tükrök és sóhajok között egymásé lehettek. Bibliák, hóraskönyvek, breviáriumok, nagy fölők, bölcsök közepes formájú kódexei s széles néprétegek számára készített zsebben hordozható, kapcsos könyvekék között szüntelen a hangos és a néma olvasást, a humanista, a keresztény és a modern olvasási módot cserélgetve ismerkedtek a tomboló szerelemmel, és az ölelkezés édes méze mindkettőjüket, mint üreget a meleg levegő, tartalommal töltötte fel.

Róza átadta magát a napfénynek, s a napsugarak, miként ujjak a fehér oldalak közé, belelapoztak hajába, húsába, szétnyitották hajlatait és megcsókolták szétnyíló ölét, gömbölyű hasát, illatos ágyékát.

Jenőt kézen fogta s átvezette a könyvhasználat újabb módjainak erdejébe, elfeledtette vele a megőrzést és emlékezést szolgáló ölelést, s megmutatta, hogy a könyvet miként kell egyszerre tárggyá és eszközzé alakítani. Szabaddá, titkossá és bensőségesé, gyorsabbá és jártasabbá nevelte, olyanná, akit nem tért el az oldal bonyolult szerveződése, sem a szöveg és glosszák, idézetek és kommentárok, a szöveg és az indexek közötti sokféle kapcsolat. Ilyenformán egyazon könyvek többféle használatában vált a férfi járatossá: ha a társaság vagy a rítus úgy kívánta, hangosan olvasott, esetleg másokkal együtt, ám olvasott csöndben is, önmagában, a dolgozószoba, a könyvtár vagy az oratórium magányában. Hol megelőgette a könyvek korlátozott és zárt korpuszával, amelyeket újra és újra föllapozott, memorizált és recitált, meghallgatott és betéve tudott, s áthagyományozta a következő napjaira, hol düh kerítette hatalmába, s rengeteg nyomtatványt fogyasztott, Goethét, Heinét, Gertrude Stein verseit váltogatta Villonéval, gyorsan és mohón falt, kritikus szemmel nézte étkét, s egyetlen porcika sem menekülhetett rendszerezett kételkedése elől. A tiszteletteljes viszony szabadabbá, fesztelenné és tiszteletlen olvasássá – és olvasattá – változott, hol voltak akkor már a testet összezúzó könyvkerek, a változatokat összegyűjtő florilégiumkönyvecskék, amelyben idézetek, információk és megfigyelések gyűltek kritikailag egybe. Az új Héloise, a Paul és Virgine, Az ifjú Werther szenvedései és a Pamela hatalma alatt vergődtek és ujjongtak, hatalmuk alatt tartotta őket a szöveg, s minden érzékenységüket mozgósította.

A városiak csupán annyit tudtak mondani, hogy Jenő ugyan elindult a családi házukból s meg is érkezett a hegyoldal teraszosan kiképzett strandjára, s ott valami romlott bőrkötésű könyvecskébe temetkezett, de folytatni nem voltak képesek a mondatot. Némelyek szerint a Csomay-strand alatt húzódo ér, amely csak kisebb patakban adta a vizét a medencéknek, a bővebb vízű továbbra is a föld alatt maradt, s valahol a kertészethél érte el s adta át magát a Sédnek, hívta magához az ifiurat s egy lefolyó szőrösöög szájával magához ragadta. Szerintük a Séd partjait kell csákyálkkal felszurkálni, valahol a Wöller-malomnál, ahol még utoljára tószűrűvé terebélyesedik. Mások véleménye az volt, hogy a nagy hirtelen kerekedett nyári vihar egyik széltörcsére emelte föl, s most a Hold sárga lámpásának üvegét fényesíti, hiszen az az egyetlen dolog, amely a környéken az utóbbi időben egyedül megváltozott. Voltak, akik látták a sólyi pálinkaföldzénél, a család arácsi nyaralójának környékén, s az aransakál szemében, amelyet a Balaton partján löttek ki, a fiú szemének pillantását vélték fölfedezni.

– A te véred volt! – üvöltötte idősb Cholnoky a feleségének, s a kését beleállította a kút kávjába.

Az asszony azonban ettől sem támadt föl, csöndes és észrevétlen halála tovább folytatódott.

Kétséges volt Jenő számára is, hogy hová röpítette a tomboló szerelem. Fogta Róza kezét, s csupán annyit válaszolhatott volna a kérdezőnek:

– Ez a világegyetem.

Ha zötykölődő szekéren utaztak, s ha a havon sebesen sikló szánon, az állomáshelyekkel fölszabdalt dunántúli vicinális fapadján, hajón, a ruhagyár málhái között, avagy a varjú fekete hátán, nem látott egyebet Róza napfény színű szeménél, meg nem mondta volna, ugyan égerek, akácok, avagy olajfák szegélyezik az útjukat, a kósza felhők cummulosok-e vagy cirrusok s a szürkület, amely számukra is ágyat bont, hol készíti el a fekhelyüket.

Róza még soha sem tapasztalt ekkor önfeledtséget. Asszonyt még nem szerettek ennyire a földön, amennyire őt – nem baj, ha a szerelmen kívül nincs más. Nincs selyemszoknya, gyertyafényekkel ünnepélyessé tett vacsora, keringő és valcer, csak idő, amelybe nyakig merültek.

S fölroppenő szerelmes kiáltások.

– Kinek a vére vagy te? – kérdezte férjétől Róza, és várta a csodát két éven át. Jenő sosem szólalt meg, nemhiába szokott hozzá az olvasáshoz.

– Kinek a vére vagy? – olvasta el Jenő a kedvese száján kikerekedő kérdést, kinek a vére, visszhangzott benne, s piros lett, miként piros a dinnyék béle augusztuskor, sárga lett, miként az október végi szilvák húsa a mag körül, fehér, amilyen a félig ért eper belseje április legvégén. És minden kérdésre sokszor adott választ, ahogy ráfűggesztette húséges tekintetét asszonyára, amiként beletűrt hajába, ágyékbozontjába, s mindenhol édes, cukrozott gyümölcsöt fedezett föl a fehér vászonruha alatt.

Nem apadt el az ereje sosem.

És ez az erő, akkor sem csökkent, amikor visszaérkezett Veszprémbe, mint nagy hírt szerzett és nemzetközileg ismert geológus,

aki már megjárta a Földközi tenger valamennyi kék párába öltözött táját, bekóborolta Belső-Ázsiát és eljutott a messzi Kinába, s útjairól mindenféle holmit hozott magával, unkmiscsondot, kitömött, lábatlan paradicsomadarat, térképeket, amelyeket korábban senki sem készíthetett el, hosszú szemű rizst, amelyet pálcikával illett enni, rókaprémet, selymet, lapocskából álló, zsineggel összekötött könyvet, amelyet, miként a molyok szokása, alkonyatban körberöpködtek az emlékek puha szárnyú pilléi. Jenő erős és néma férfiként jött vissza, vizes pohárból itta a Méhes gazdakörének exkluzív gyomorerősítőt, nem követte tekintetével a várba vivő lépcsőkön fölfelé lépdelő fiatal asszonyka rengő tomporát, nem mélézött a tollhegy nyomán papíron maradó fekete betűk fölött, nem képzelte magát tussal felvázolható novellahősnek. Sugárzott belőle a magány.

Esténként, népszerűsítő előadásai után rögtön otthagya a kedvéért gyűlt társaságot, s még kóborolt kicsit a teljes nyáron át lombhullató, s az ősz már csupaszon váró gesztenyefák alatt a püspöki kormányzóság kietlen környékén, vagy átvágott a sikátorok számárszortól kifényesedett falai között, hogy elballagjon a Sörház lépcső alatt megbúvó korcsmába, holdszínű altatóját kortyonként meginni. Egyedül volt, de bárki láthatta, hogy egy testetlen, formátlan, hangtalan alak lépdel mellett, széles karimájú piros kalapban, s finom, keleti illat maradt a nyomukban, amellyel azonban nem elegendett el Jenő szivarjának brutális, macedóniai dohányszaga.

Filip Tamás

szállás

*mondd milyen belépni
a sötét terembe és kerülgetni
a háncson rossz rongyokon alvókat
meg a szerencsésebbeket
akik függőágyban szuszoghatnak*

*milyen lépkedni köztük a sötétben
alvásuk sűrű szagát belélegezve
annyi helyet keresve a puszta földön
hogy háncsodat magad alá terítve
te is elférj az alvók között*

*és milyen a közös levegőbe
kifújni legbensőbb lényegedet
és megémi velük együtt a reggelt
elkölteni köztük a magányos reggelit
mielőtt útra kelsz megint*

A gyermekkori erdő (Tűz és víz)

*Jobbra nézel. Aztán balra nézel.
Te játszol mindig sötéttel.
De most az erdő fái fáklyák,
ahogy forró fényüket okádják.*

*Visz a víz, alig kell evezned.
A lángok pörögnek és sziszegnek.
Mintha sárkányok torkából dőlne
a tűz a földre és a levegőbe.*

*Nagy volt az ár, amit megfizettél,
két napig nem ittál és nem ettél.
Most már azt hiszed, megszabadultál,
de a folyó kapuját bezárták.*

*A sarokvas neked nem csikordul,
rázod a kaput, de meg se mozdul.
Történeteddel itt elakadtál.
Tűz és víz – egyik se írja tovább.*

Éjszakai süllyedés

*A vers jégroppanással indul,
elvégre tél van,
s a ház némán merülni kezd.
Fényei kioltva, csak annyi ég,
hogy a helyzetet jelezze
a többi süllyedőnek.*

*Már mindenki alszik,
csak én vagyok fönny,
s egy motor, mely dohogva
dolgozik még azon, hogy
edényeink tiszták legyenek.*

*Aztán ha végzett,
és abbamarad a csobogás,
a tengerfenékhez döccenünk puhán.
Akkor a maradék fényeket is lekapcsolom.
Minek is jelezni már a helyzetet.*

reggelig úgyse mozdulunk.

Az utca

*Az utca hosszú.
Lágy kanyarokkal
kapaszkodik fölfelé.
Itt lent még az ősz
darazsai dongnak,
és édes gyümölcsökbe
harapunk mohón.*

*Itt még nyitva az ablak,
és ruhákat szárít
a meleg szél. A nyugágyat
még kiteszük a kertbe,*

*s ha már beleültünk,
olvasás helyett inkább
csukott szemmel
megbámuljuk a napot.*

*Mert ott, az utca fönti
végén hóföleg tornyosul,
és láncokat rángatják
a kutyák. Vezényszavakat
hallani és kihangosított
csaholást. Gyorsan sötétedik,
a félelem ráfagy az útra.
És egyre hangosabb
a csizma-csattogás.*

A csuklya alól

I.

*Vajon meddig bírja még
a metronóm, hogy hetek óta
kíséri ezt a reménytelen
zuhogást, mitől a gondolat
drótvázára tapasztott agyag
is mindig lemállik, lepotyog?*

*Az örök folyóból
most partra léptem.
Az elrúgott bárka
új utast keres.
Még tart a belső monológ,
amit útközben kezdtem el:
egyszerre emészt
és táplálja önmagát.*

II.

*Az utazó vízhatlanba bújik,
és alig lát ki a csuklya alól.
Indul és letűzi az állványt a sárba,
a rombadőlés pillanatában exponál,*

*de közben becsukja a szemét,
és a filmet se hívja elő,
inkább elássa az utolsó völgyben,
és térképvázlatot se készít,
követ se taszigál oda jelnek.*

De ami megtörtént,

*nem lehet eltörölni.
Kis felhőként ott lebeg
akár elhadart imáim,
a süllyedő falvak felett.*

Szürke

*Szürke vagy, mint a bunkeriskola,
ahol a háborús gyerekek tanulnak
ími, de rajtad annyi fehér sincs,
mint annak falán a krétarajz:
egy átlótt szív két monogrammal.*

*Brutálisan szürke vagy, mint
a hamuláda, melybe anyád csontjait
őrölte a halál. A ládát befalazták,
az álomzsilip becsukódott,
kapui között rekedt a csónakod.*

*S mikor a legmélyebben alszol,
egy nagy hajó a nyílt vízre vontat.
A friss hajnali széltől borzongva
ébredsz. Most ki vagy fosztva,
de akkor gazdag leszel megint.*

Határvidék

*Itt vagyunk,
napvihar zúgatta fák között.
Lombjuk a fekete égig ér,
gyökerük ásványok szívéig.
És akkora a szélzaj, hogy
kiabálni sem érdemes.
De most a fény következik,
tudom, a sűrű homályból
mindjárt miránk mutat
egy irdatlan ujj.*

*És a hirtelen támadt csöndben,
valaki, aki nem is látszik,
azt kiáltja nekünk:
ti vagytok gyermekeim!*

Papp Tibor

Hasi mezők ékes koronája

*hasi mezők ékes koronája
aranyozott szerelem-virága*

*puszi a köldököd alatt
a köldököd alá
ahol szépséged mezején delel az árnyék
meg egy göndör szőrű juh
fátyolatlan szemémed szorosában
ahol a völgyek lilioma virágozik
és mindenkit megrészegít üde illatával
puszi a köldököd alá
hasad kertjébe
hasad dombjára
hasad laposára
hasad hegyére
hasad buckájára
hasad földjére
hasad ágyására
hasad asztalára
hasad oltárára
hasad mezejére
amit végigszánt a férfikéz ekéje
simogat az ujjak boronája*

*

*menthetetlenül csúszol az időtlen felé
s én időtlen mire kimondom vérzek*

*fekete szirmok várnak a lócán
még nem láttalak de félek*

*orcádra fordul ruhádnak alja
letörölhetetlen foltok a képek*

*ha nem jöttél volna elő a ködből
lennél és nem lennél aki voltál*

*szöveget ezennel magamtól idézek
hártás fekete szánya van a légynek*

*december lett belőlem
igémre ráfagy a kéreg*

91996488. hódolat

*vigyázom az arcod ezüst róka foltját
nyáron a hasadra ültetem a rózsát
cirkuszi bohócnak megörül az árva
lépésed kíséri érseklila mályva
a szádból haraptam rád se pillantottam
elsiettem hozzád talányos barátként
ezerszer ártatlan szorongó barátném
kőkények szikrája ugrál az ajkadon
szerelmes versektől kék az irkalapom
elfedi arcomat hajad takarója
áldom ezt az órát hogy itt forogsz velem
és megkóstolhatlak fenn a János-hegyen
homéroszi lányok szagatják az ingem*

*beterelnek szépen asszony-iskoládba
nevetésed hallva szelíd halál vár rám
sikolyaid mentén fölröppen a vágyam*

63312615. hódolat

*alszol mint Jehova a börtönrács mögött
amikor a tüskék szúrkalni kezdenek
megszáradt kenyérek jót teszen a pára
melled tapogatja tekintetem ánya
szavaidat szívom arcodat pirítom
válladra telepszek én is csatahajó
cövekelsz mint Lóthné a sóbálványok közt
ne mondd visszanezni lenne újra merszed
ha tündérfény lennél miként a kacagás
akkor is kutyaként szenvednék teérted
a szenteket áldva most itt maradsz nekem
sőt most enyém lehetsz a villamoson is
tőkéimen hamvas virágének-fürtök
holdfény leszel holnap jelenleg még börtön
jóságod tükrében félelmem lenyugszik
karjaidhoz érve megduzzad a kedvem*

48380232. hódolat

*megáldom a vállad kora esti mézét
érted szerelmesen fizetem a fejpénzt
hóbortos legénynek sehol nincs hazája
veled incselkedik a széna szakállá
combod tapogattam meg is táltosodtam
ingemet ledobtam keresztet vetettem
ki mondja meg nékem hány rőfös a szoknyád
s ha ajtódat nyitnám elfutnál-e tőlem?
ha mulékony lennél miként a szívárvány
amikor az ollók vérezni kezdenek
akkor Rómeóként borulnék elébed
s kínomban Istenként üvöltenék érted
Petőfi verseit széllel gereblyézve
én is beosonok öled kiskertjébe
jobb és balpartoddal olyan vagy mint Párizs
letérdepel eléd az akácvirág is*

Maurits Ferenc

Szürkület, szürkületben

- *Áldott
hatalmas eperfánkról
szárítókötélen
csüngött
hintánk
kietlen nyaklánc*

- *A sötétlő kisszobában
mama
halkan énekelt
én átölelve
az illatos fásládát
éreztem
itt a vég*

- |
*Sötétlila
nyári zivatar
elvitte
a hátsó udvart
széthullott
léckerítésnél
mama
jajveszékelt*

- |
*Albert
esténként
bepálinkázva
kiszaladt az udvarra
csárdásozni
faklumpában*

Ryszard Kapuscinski

Lapidárium IV.

Krakkó, 1999 májusa – 40 éves a Znak Kiadó. A pódiumbeszélgetés során hat témát érintek:

1 – hogy amikor átlépjük Európa határát bolygónk déli féltekéje felé, azonnal technikai-szervezési természetű civilizációs szakadékba zuhanunk. Nincs közlekedés. Hiányoznak a repülőgépek, a jó autóbuszok, a vonatok, az utak, a hidak. Nem lehet információhoz jutni – nem tudni, hogy valami valahol valamikor elindul-e, és hova tart. Képtelenség mindezt megérdeklődni. Mindenütt nehézségekbe ütközünk az utakon, mindenütt vízumot, engedélyt, igazolást követelnek. Lidérces várakozásra vagyunk kárhóztatva – bizonytalanságban, információk nélküli tudatlanságban lebegünk. Ezeket a nehézségeket a nyugati világ emberei nem ismerik, megfigyeléseik ugyanis főleg turista élményekből származnak. A csoportos turizmusban résztvevő ember viszont manapság speciálisan kiépített, higiénikus és biztonságos alagutakban mozog, amelyek elszigetelik, elzárják és megvédik a körülötte létező valóság eseményeitől, jelenségeitől. A charter repülőgép gondosan védett turisztikai enklávéba viszi őt. A repülőtérről ugyancsak gondosan őrzött, légkondicionált luxusautóbusz szállítja tartózkodási helyére. A továbbiakban is mindent éberren őriznek körülötte – a szállodát, az utcákat, a szórakozóhelyeket, a strandokat, a tengerpartot. Az ételek? Az italok? Leggyakrabban mind importáru. A szórakozás szintén. Egy vagy két hét múlva a turistát ugyanaz a fényvisszaverő, golyóálló üvegekkel védett autóbusz viszi ki a repülőtérré, ahonnan a legközelebbi charterjáratral visszatér Európába, Amerikába, Japánba, s meséli szélteben-hosszában, hogy milyen volt Afrika vagy Ázsia. Valóban járt ott az illető? Hát, látszólag igen, hiszen volt ott;

2 – a szegénység világszerte terjed és mélyül. Strukturális szegénységről van itt szó, amely a világ javainak, kincseinek igazságtalan és egyenlőtlen felosztásából származik. Egyre jobban terjednek az alultápláltság okozta betegségek. Egyre több az analfabéta. A világ képes arra, hogy megszüntesse az éhínség gócpontjait, de nem tudja megoldani a tömeges éhezést, a hiányos, nem elégséges ellátás kérdését. A szegénység azonban nemcsak az élelem hiányát jelenti. A szegénységbe beletartoznak a borzalmas életkörülmények is – a silány lakóhely, a kosz, a férgek, a visszataszító környezet, a bűnözők agresszivitása, a frusztráltság és reménytelenség érzése, a perspektívák és esélyek hiánya;

3 – az állam paradox helyzetbe került. Egyfelől új államok létrehozására való törekvést figyelhetünk meg pl. Európában vagy Ázsiában, másfelől viszont egy sor állam szétesik vagy csökken a szerepe és jelentősége. A létező államok pozícióját legalább két oldalról fenyegeti veszély. Részben – alulról – az olyan különféle erők, mint a regionalizmus, a szeparatizmus, a kisebbségek autonómia-törekvései stb. Másfelől – felülről – a hatalmas, nemzetek fölötti, pénzügyi, monopolisztikus és piaci struktúrák. Az állam krízise napjainkban a világ nagymértékű destabilizációjának egyik fő összetevője, s ennek a világnak ráadásul nincs semmiféle meghatározott irányító központja;

4 – a hagyományos állam krízise üres és meggyengült teret hoz létre, amelyet mind határozottabban foglalnak el a számukban, erejükben és jelentőségükben egyre nagyobb, különböző típusú nem állami intézmények és szervezetek. Egy részük társadalombarát, karitatív természetű, a fejlődés ügyét szolgáló, a nemzetközi együttműködést erősítő, segítséget nyújtó szervezet, s ezek a világban olyan erős pozícióra és befolyásra tettek szert, hogy dolgozóik közül saját diplomata-, hivatalnok- és szakértői gárdát kezdtek létrehozni. Ezek az emberek némely országban már nem a hagyományos nemzetközi diplomáciai testület mellett, hanem éppenséggel afölött állnak. Vannak azonban más típusú szervezetek is, amelyek a fent említett, az állam által elhagyott vagy gyengén ellenőrzött teret egyre nyíltabban, egyre brutálisabban foglalják el. A legkülönfélébb, gyakran nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező bűnözői csoportokról: a maffiákról, a kábítószer-kereskedők, a fegyver-, gyémánt-, leány- és gyermekkereskedők gangjeiről, a kőolaj- és műkincs-csempészekről, a magánhadseregeket bérlő cégekről, a pénzmosodákról van itt szó. A lista félelmetesen hosszú, és folyton bővül;

5 – népeességrobbanás. Leggyakrabban veszélyként fogjuk fel. Igen, a javak és tőkék jelenlegi, nagyon igazságtalan elosztása mellett valóban veszély. De nem lenne az a beruházások egyenletesebb szétosztása mellett, amely beruházások napjainkban túlnyomó részben a világ gazdag felének további fejlődését szolgálják. A népeességrobbanást esélynek is tekinthetnénk, hiszen általa a világ óriási mennyiségű emberi energiához, kezdeményezéshez, tehetséghez, lelkesedéshez juthatna;

6 – növekszik azoknak a száma, akik perifériára szorultak, akiket félredobtak, kirekesztettek, figyelmen kívül hagytak, akiket saját társadalmuknak és a világnak a szélére taszítottak, akikről megfeledkeztek, akikre kereszttel vetettek. A tehetős, dinamikus, rugalmas emberek legszívesebben nem is gondolnak rájuk, nem is veszik őket észre, nem is tartják őket világgépük részének.

XX. század – mennyire összetett század, amely tele volt a legellentétesebb, legszembenállóbb jelenségekkel! Mert egyfelől a legnagyobb barbárság, gyilkolás, aljasság és hazugság évszázada volt, másfelől viszont óriási fejlődést hozott a technika, a kommunikáció, az orvostudomány számos területén, tudományos és művészeti eredményei szárnyat adtak az emberiség egész családjának.

A XX. század az emberi sorsot szédítő szakadék fölött feszíti ki, amelynek magas partjait a vívmányok és felemelő sikerek csúcsai alkotják, mélységes alján azonban a gyalázat és a vér folyama hömpölyög.

Ez a század cezúrárt jelent a hagyományos, évszázadok óta változatlan formában létező társadalmak világa és a mozgalmas, modern, rövidesen planetáris méreteket öltő, gyökereitől elszakadt, sietős lázban, állandó változásban élő tömegtársadalom között.

A XXI. század legfontosabb kérdése szerintem ez: mit kezdünk az emberekkel? Nem az, hogy miként éllelmezzük őket, hogyan építsünk nekik iskolákat és kórházakat, hanem, hogy mit kezdünk velük? Mindenek előtt is, hogyan adjunk a kezükbe munkát? Amikor az ember Afrikát, Ázsiát vagy Latin-Amerikát járja, legjobban a tétlen emberek millióinak, tízmillióinak látványa döbben meg. Vagy azoknak a látványa, akik ugyan csinálnak valamit, de munkájuk, még ha nélkülözhetetlen is, csupán egy helyben topogás, nem hoz hasznot, nem javít az életükön.

A jelek szerint ugyanis – és azt hihetnők, hogy ez megmagyarázhatatlan paradoxon – könnyebb az embereket éllelmezni, mint foglalkoztatni! Valamiféle hiba ez a világ rendjében, a világnak valamiféle nagy gyöngesége.

A mai világban óriási mennyiségű parlagon hagyott, kihasználatlan emberi energiátöbblet van. Ráadásul a technika gyors fejlődése állandóan növeli ezeket a veszendőbe menő energiákat. Egyre több a tétlen ember, egyre több az olyan színész, akinek a világ

színpadán játszó darabban nem jut szerep.

1998. január 10.

A soros ázsiai tigrist, Indonéziát súlyos pénzügyi válság sújtja. Az emberek fölvasárolják a dollárt, a rizst, az olajat, mindent. Sorban állás a boltok előtt, tolongás az élelmiszert, ruhaneműt árusító bódéknál. A repülőterek tele vannak olyanokkal, akik devizájukat akarják kimenekíteni.

Az éveken át virágzó ázsiai gazdaság krízise, a váratlanul, hirtelen beköszöntött csőd csak az uralkodó világtrend törekvéségét bizonyítja. Azt, hogy ez a látszólag erős és stabil építmény, a világ épülete bizony homokra épült. Bármely pillanatban meginoghat, felfordulhat, széteshet valami. Manapság a győztesek csak egy pillanatra diadalmaskodhatnak, a legyőzöttek pedig hamar fölemelkednek, erőre kapnak. Csakhogy a csúcsra legtöbbször egészen új, tegnap még ismeretlen emberek kerülnek. Ők sem maradnak azonban sokáig a színpadon, mert a színpad mögött az egyelőre láthatatlan önkéntesek és jelöltek már készülődnek arra, hogy a proscéniumra vonuljanak.

A globalizmus – mint lehetőség, de veszély is. Hatalmas technika összekapcsolva öntelt lenézéssel, dühös fanatizmussal és mohó önzéssel. S ehhez jön még a tanulástól való idegenkedés, a másik ember sorsa iránti érzéketlenség, az udvariasság és a jószándék hiánya.

A globalizmus – egyre növekvő mennyiségű adat és egyre összetettebb világkép, amely tele van ellentmondásos, egymással szembenálló és abszurd jelenségekkel, olyan kép, amelynek változékonysága és bonyolultsága minden általánosító nézetet megkérdőjelez.

Piotr Sztompka professzor az 1998-as montreali szociológiai világkongresszusról: a kongresszus főleg a globalizációs folyamatokkal foglalkozott (a 3900 referátum jelentős része erről szólt). A globalizáció másik oldala viszont a védekezéséért hangoztatott egység (a kongresszus témái között az identitás kérdése állt a második helyen).

Globalizmus – korunk világát az uralkodó viszonyok, kapcsolatok, összefonódások törekvésége jellemzi. A "ma" egészen másmilyen lehet, mint a "tegnap", és azon, hogy hirtelen minden másként fest, már senki nem is csodálkozik, nem kérdezi az okokat, nem kutatja ennek gyökereit.

A globalizmus és annak veszélyei: legfőképpen az, hogy itt a világ felülről történő igazgatásának szándékáról van szó. Mi majd juttatunk nektek, mi majd csatlakoztatunk titeket, mi majd fölépítjük nektek. Személytelen "mi" az azonosíthatatlan világban. Pedig szükség van a lokális hazafiságra, mert energiákat, elképzeléseket, törekvéseket szabadít föl, hogy valamit helyben lehessen megcsinálni. Az emberek nemcsak azt akarják, hogy valami az ő tulajdonuk legyen, hanem azt is, hogy ezt a valamit ők maguk alkossák meg.

A regionalizmus esélyét a provincionalizmus legyőzése jelenti. A provincionalizmus lényege ugyanis az, hogy bezárkózunk saját kis világunkba, szűk kerítéseink közé, ahol a helyi középszerű alak hatalmas hérosszá nő, a jelentéktelen események pedig világtörténeli rangra emelkednek; a regionalizmus ezzel szemben nyitás a tágabb világra, olyan fa, amely mélyen gyökerezik a hazai földben, de gyökerei messzire nyúlnak.

A provincionalizmus gyengesége abban áll, hogy gyakran válik a frusztráltak, a sikertelen, túlzott ambícióktól fűtött tehetségtelenek menedékévé.

A.B.

- ha provincionalis, mindennapi, alacsonyörpítű politikával foglalkozol, ha részt veszel a civakodásokban, ha azt figyeled, hogy ki mit hord össze, ez azt jelenti, hogy gondolkodásod elvesztette szárnyalását, veszélyes módon az ócskaság és banalitás szintjére süllyedt, olyan üres mélységbe, ahonnan minél előbb ki kell törned, föl, a magasba.

Egyre több és több új állam jön létre. Ezek gyakran gyöngye, jelentéktelen államocskák, amelyek eleve az erősebbek segítségére, a tőlük való függésre vannak ítélve. Nem más ez tehát, mint kényszer nélküli, önkéntes neokolonializmus. Új államot hozunk létre, és beállunk vazallusnak valakihez, aki erősebb nálunk! Valahogy majd csak lesz! Egyelőre annyit nyertünk, hogy nyomorúságunkat, csontjainkra aszott bőrünket befedhetjük saját új, szívet-lelket melengető nemzeti lobogókkal.

A világ számos országában az állam létezésének egyetlen bizonyítéka az, hogy fővárosában idegen követségek működnek.

A világban a szembenállás új frontvonalai vannak kialakulóban. Különböző szervezetek, csoportok és bizottságok kártérítést követelnek az általuk képviselt személyek múltbéli szenvedéseikért, veszteségeikért (gyakran van szó egyébként már nem élő áldozatok kártérítéséről).

Így például az Egyesült Államokban megalakult egy African Reparation Group nevű szervezet, amely Amerikától és néhány más országtól (Braziliától vagy Kubától) a több mint háromszáz évig tartó rabszolgaságért tart igényt kártérítésre. Ezen a címen az ARG 7 777 trillió dollárt követel. A megalázott és megnyomorított közösségek, mivel fegyveresen nem tudnak elégtételt szerezni, most bírói és erkölcsi úton próbálják követeléseiket behajtani (kompromittálva olyan, régebben jó hírnévnek örvendő nemzeteket, mint pl. a svájciak vagy az amerikaiak).

Az emberiség egyre erőteljesebben oszlik két csoportra – az iskolázottakra és azokra, akiknek nincs képesítésük. Azok, akiknek nincsenek "iskoláik", a silányabbak, szegényebbek, a kizsároltak státusára vannak kárhoztatva. A tanulás, a tudás és szakképesítés megszerzésének szükségessége – s ez napjainkban tömeges méreteket ölt – a magánoktatás óriási fejlődését eredményezte. Hirtelen kiderült, hogy az oktatás nagyszerű üzlet, jövedelmező *business* lehet! Hogy gyár helyett lehet iskolát is üzemeltetni, s jól keresni rajta.

A hidegháború, a náciizmus és a kommunizmus veresége után az ideológiák helyét a társadalmi igazságosság kérdése foglalta el. De csak nagyon elméleti síkon, hiszen ez a nézőpont a gazdagokat azonnal pellengérré állítja, ami ellen persze védekeznek, és ehhez nagyon hatékony eszközökkel rendelkeznek, hogy csak a Világbankot vagy a hatalmas tévéhálózatokat említsük, amelyek az olyan kérdéseket, mint a világon uralkodó szegénység, úgy kerülnek, mint a tüzet.

A nyugati hagyományban a demokrácia a liberalizmus szinonimája volt. Ma azonban általános, törvényes választások eredményeként demokratikusan lehet megválasztani tekintélyelvű kormányt vagy diktátor-vezetőt.

1997 novembere

Anthony Giddens brit szociológus *Beyond Left and Right* címmel könyvet adott ki, amelyben azt fejtegeti, hogy a "jobboldal" és "baloldal" elavult fogalmak, és hogy a fejlett országok társadalmában manapság a radikális centrum (*Radical Center*) az uralkodó. Következik mindez "a globális piaci társadalommal összefüggésben fejlődő individualizusból".

A demokrácia lehetővé teszi egyfajta embertípus létezését, azokét, akik nyíltan, kifejezetten és egyértelműen nem szegnek törvényt, csupán annak határvidékén, egy törvényileg nem szabályozott sávban mozognak, s így tulajdonképpen biztonságban, büntetlenül élhetnek.

Van egy ismerősöm, aki nagyon régi autóval, egy ócska csotrogánnyal közlekedik. Kocsija évek óta nem esett át semmiféle műszaki vizsgán. Ha a rendőrök megállítják és megbírságozzák, ismerősöm nem fizeti be a bírságot, a büntető cédulát kidobja a szemétkosárba (többször megtette már). A bírósági idézést ugyanígy a szemétkosárba hajítja, mert tudja, hogy a bíróságok túlterheltsége miatt öt év múlva jön meg a következő idézés. Mit tehetnek vele? Régebben volt egy súlyos, csonttöréses balesete, ha megállítják, felmutatja rokkantsági igazolványát. Fáj a lába, gyalog nem tud járni, jobb kocsira meg nincs pénze. A rendőrök legyintenek, és békén hagyják őt.

– Mi a fontosabb – kérdezi tőlem Jacek Woźniakowski –, az állam szuverenitása vagy az emberi jogok? És mindjárt válaszol is saját kérdésére: természetesen az emberi jogok!

Alláspontra alátámasztására hozzátelhetjük, hogy a szuverenitás védelméről szóló tézis gyakran kényelmes jelszó az uralkodó elitnek számára, mert büntetlenséget és korlátlan hatalmat biztosít nekik. "Senki sem avatkozhat abba, amit teszünk. Ez a mi országunk belügye!" – ezt hajtogatja minden diktátor.

Általános az a nézet, hogy az emberi jogokat leginkább a diktatúrák, a tekintélyelvű kormányok, a különféle rendőrségek sértik meg. De milyen gyakran fordul elő, hogy az emberi jogokat egy másik ember sérti meg még hozzá demokratikus országban, ahol általános szavazások és szólásszabadság van!

Új, rasszizmus elleni rasszizmus: az etnikai feszültségek és konfliktusok feloldása a felek fizikai és jogi szétválasztásával, gyakorlatilag az *apartheid* bevezetésével.

Amikor Európa nyugati részéből kelet felé, például Párizsból és Amszterdamból a hűvös és báránnyal takart Kelet-európai-síkság felé tartunk, észre vesszük, hogy fokozatosan lelassulnak az emberek mozdulatai, reakciói, a viselkedésük, a gesztusaik, a járásuk, sőt, talán még a gondolkodásuk is. Ezzel egyidejűleg azt is tapasztaljuk, hogy az emberek egyre zárkózottabbak, visszautasítóbbak.

Egy példa – át akarunk menni egy őrzött hídon. Odamegyünk az őrhöz, köszönünk, megkérdezzük: – Szabad átmenni a hídon? Az őr reakcióját három szakaszra oszthatjuk: első szakasz – nincs reakció. A megkérdezett áll (leggyakrabban ül), és mozdulatlanul bámul ránk, hallgat, arca meg se rezzen; második szakasz – kis idő elteltével picit megrándul a szemhéja, arcvonásain leheletnyi változás suhan át, apró jelek utalnak arra, hogy lassacskán a teste is megmozdul, hogy ott bent valami fölcsoúsodott, és elkezd bátorítanul, araszolgatva a felszínre tömni, majd nehézkesen, kínlódva utat tör magának, s ez a művelet tart, tart jó sokáig olyan kinszenvedéssel, hogy irgalmat ébreszt bennünk és bizonytalanságot, vajon sikerülni fog-e a föleszmélésnek és áttörésnek ez a művelete – és sikerül, mert lám, itt a harmadik szakasz, amikor is végre elér hozzánk a közönyösen, csak úgy hanyagul odavetett szó – szabad!

Nagy sebesen élünk is az engedéllyel, s a hídra lépünk, miközben már csak sejtjük, hogy ott, mögöttünk a mi örünkben elkezdődött újra a nagy, befelé irányuló visszahúzóerő, az álmos *status quo*ba süllyedés, hogy újra védekezően lakatra zárta magát abba az állandó, veszélytelen, bebucolyált, áthatolhatatlan, megközelíthetetlen lét-nemlétebe.

Az Európa nyugati és keleti részével kapcsolatos vitákban sok szó esik a gazdasági szintkülönbségekről és a politikai tapasztalatok különbözőségéről. Kevés figyelem jut azonban a kulturális különbségekre, a másik emberhez fűződő mindennapi viszony különbözőségére.

Nyugaton: udvariasság, szívélyesség, előzékenység, segítőkészség, a másik ember mondandójának legalább *pro forma* figyelmes meghallgatása.

Keleten: komorság, ingerültség, bizalmatlanság, bizonytalanság a másik emberrel történő találkozáskor. Ez a bizonytalanság abból fakad, hogy sosem tudhatjuk, kivel akadunk össze, milyenek lesznek az illető reakciói. Néha udvarias és kedves embernek mutatkozik, de gyakran előfordul, hogy akivel találkozunk, arrogáns, faragatlan tahnak bizonyul. Ez a veszélyérzettel átitott bizonytalanság arra készteti az embert, hogy hozzátartozói, barátai, ismerősei szűk körébe zárkózzék.

Limes. Limes Imperii Romani. Határ, amelyet 122-ben Hadrianus császár emeltetett Britannia és az akkoriban kelták lakta Skócia között, hogy a rómaiakat megvédje a barbároktól. Különösen hatalmas *limes* épült a germánok és más keleti barbárok ellen (pl. Pannónia és Dácia határán). Ebben a földrajzban a szlávok – köztük a polánok – földjei a barbárok világához tartoztak (sokak véleménye szerint ez ma is így van).

Európa látképe: védfalak, várak, erődítmények, őrtornyok, bunkerek, hadiutak, sorompók, határok. Mindenütt megerősített, őrzött, a kontinentet ősidők óta át meg átszelő limesrendszer.

Semmi ilyesmivel nem találkozhatunk Afrika történelmében, látképében. Ez a földrész nyitott, szabad, védtelen, korlátok nélküli térség.

Az európai gondolkodásban, annak tematikájában nem jut hely az Európán kívüli valóságnak. Ez a gondolkodás bezárkózik saját, belső problematikájába, és univerzalizmuson csupán az európai téma planetáris rangra emelését érti.

"Nálunk, nyugaton a peresztrójka még el sem kezdődött", mondta John le Carré amerikai író a "Washington Postnak" adott

1998. szeptember 28.

Tegnap általános választások voltak Németországban. Gerhard Schröder győzött. Egy évvel ezelőtt ismertem meg őt Hannoverben. Eljött Oroszországról tartott előadásomra. Áradt belőle az energia, valamiféle belső biológiai erő, letörhetetlen lendület. Az átlagember vonzódik az ilyen személyiségekhez, mert azt a megnyugtató biztonságot keltik benne, hogy "ez az ember megteszi!" Megteszi értünk és – ami ugyancsak fontos – helyettünk.

Schröder jó felépítésű, elegáns ember (diszkrét, mégis látható smink), mozdulatai a magabiztos, valakit éppen legyőző, valamit éppen meghódító ember mozdulatai. Csak egy dologra figyelt érzékenyen: a fotóriporterek, tévés operatőrök kéréseire, kiáltásaira, sőt, utasításaira. Az ő parancsszavakra hol profilból, hol szemből mutatta magát, hol komoly, majd elgondolkodó, hol mosolygós képet vágott, olyat, amelyet a tolongó, gépeiket kattogtató fotósok objektívjeikben látni akartak. Ideálisan alkalmazkodó, fotogén ember. Egy kicsit mintha még csalódott is lett volna, amikor kialudtak a reflektorok, a vakuk, az operatőrök és fotósok elpakolták kameráikat, fényképezőgépeiket, és gyorsan szétszéledtek.

Paul Ricoeur a "Le Figaro" c. lapnak adott interjúban (1998. 08. 26.) azt állítja, hogy képtelenek vagyunk időnket meghatározni: "nem tudjuk, milyen időkből élünk". A filozófus arról beszél, hogy az összes integráló intézmény válságban van: "megdőbbentően gyöngye az összes olyan integráló intézmény, mint amilyen a család, az iskola, az egyház, a szakszervezetek, vagyis minden, amitől a polgári társadalom intézményesítése függ. Ezek az intézmények egyre többet veszítenek kultúráképző jelentőségükből." Ricoeur úgy véli, hogy a XIX. század fő problémája a kizsákmányolás volt. A mi időnk legfőbb gondja a marginalizálás (kizárás, kiszorítás).

És ez így igaz. A perifériára szorulás nemcsak embereket érint, hanem ügyeket és problémákat is – azokat ugyanis, amelyek nyugtalanságot, félelmet kelthetnek, félretolják, eltüntetik látókörünkől, helyüket a médiumokban a szórakozás, a kellemes, gondtalan, konfliktusmentes időtöltés foglalja el.

Mennyire céltalan dolog a tahóságról, vagyis a csökönyösek meggyőzhetőségéről vitatkozni! Azoknak, akik a tahóságról, bunkóságról vitatkoznak, őszinték a szándékaik, de túl sok illúziót táplálnak magukban. A dolog lényege ugyanis az, hogy a tahó ezeket a vitákat nem követi figyelemmel, mindenekelőtt pedig nem tudja magáról, hogy faragatlan bunkó, ha tehát olvasna is valamit a bunkóságról – hiú ábránd! – nem venné azt magára!

Tágabb értelemben: minden társadalom két vagy több társadalomból tevődik össze, amelyek között alig van, vagy egyáltalán nincs is kommunikáció. Az egyik társadalmi csoportban folyhat olyan nézet-, gondolat- és véleménycsere, amelyről egy másik csoport nem is tud, sőt, esetleg nem is akar tudni.

Jönnek a hírek a Balkánról, hogy a szerbek, a horvátok, az albánok és a muzulmánok csak arra várnak, hogy a rendfenntartó csapatok kivonuljanak, s máris egymás torkának ugranak.

A háború nem csupán front, lövöldözés, bombázás, romok, menekültek, halottak és sebesültek. A háború bizonyos lelkiállapot is, felajzott érzelmi és mentális energia, amelynek ki kell sülnie, ki kell égnie mintegy önmagától, saját pokoli dinamikájának és logikájának megfelelően. A nemzetközi erők beavatkozása csak megszakította, felfüggesztette, zárójelbe tette ennek az energiának a mozgását, mert ez az energia tovább él, és csak a kislülés, a kitérés lehetőségére vár.

A.B.

- kerültem őket mind, mert kizárólag a harc érdekelte őket, dühödten, makacsul, komoran, fanatikus módon csak ezzel foglalkoztak. Látókörük beszűkült, tekintetüket egyetlen pontra, az ellenségre irányították. Monotematikusak voltak – nem lehet velük semmiről sem beszélni, csak a harcról, az ellenség pusztításának elkerülhetetlenségéről. Ez a harc, ez a megsemmisítési vágy volt minden, ami számukra létezett.

A világ békében él, ez igaz, csakhoggy...

1 – nem az egész világ él békében. Bolygónk hetenkét pontján folynak helyi háborúk, polgárháborúk, törzsek közötti csatározások, amelyekről milliók szenvednek;

2 – jóllehet nincs nagy háború, mégis százmilliók élnek valójában háborús körülmények között – szegénységben, ideiglenes nyomortanyákon, betegen, éhezve, a jobb jövő reménye nélkül;

3 – a világon uralkodó béke törékeny természetű. Mindenekelőtt a vad, egyre jobban terjeszkedő nacionalizmus veszélyezteti. Könnyű elképzelni, hogyan növekszik és terjed a háborús hisztéria, a gyűlölet és a konfrontáció léggömbje.

A hidegháborút követő világ a szétszóródott veszélyek világa. Most nem az atombombától félünk, hanem a sötét utcában felénk közeledő embertől.

A harmadik világ helyzete lélektanilag stabilizálódott. Mintha mindenki beletörődött volna a helyzetbe, nem tiltakoznak, nem harcolnak, valójában semmit sem várnak. Nincs sem lázadás, sem kétségbeesés, mindenki azzal van elfoglalva, hogy valahogy felszínen maradjon.

A harmadik világhoz tartozó országok fejlődésének egyik akadálya az, hogy a fejlődés útján tett minden lépésük veszélyezteti a gazdag országok érdekeit. Hogy miért? Ha másért nem, hát azért, mert bolygónk természeti kincsei korlátozott mennyiségben állnak rendelkezésünkre, s ezért felhasználásuk is korlátozott mértékű. Egy tehető ország lakója átlagban huszonöt-harmincszor annyit használ fel belőlük, mint a harmadik világ országainak átlagpolgára. Ha tehát ez utóbbi, javítani akarva saját életkörülményein, növelni kezdené bolygónk nyersanyagkészletének felhasználását, máris csökkentené a gazdag ország lakójára eső mennyiséget. Ezért ellentétesek e két világ érdekei.

Afrikában, de nemcsak ott, új jelenségnek, mégpedig a háborúk privatizációjának lehetünk tanúi. Következik ez a hidegháború befejeződéséből. A nagyhatalmaknak már nem állt érdekükben, hogy pótháborúkat folytassanak valahol bolygónk távoli pontjain, így aztán üres területek jöttek létre, bizonyos értelemben senki földjei, ahova gyorsan kezdtek bevonulni a magáncégek, a zsoldosokból

álló cégek, amelyek fegyveres tevékenységet folytattak valamely kormány, monopólium, politikai párt megbízásából. Hogy csak Afrikát említsük, ahol tömegesen alkalmaznak az ilyen cégekben egykori dél-afrikai katonákat, ukránokat, bolgárokat stb. Két cégnek különösen tág a tevékenységi köre: az egyik a dél-afrikai zsoldosokat alkalmazó Executive Outcomes, a másik a brit Sandline International. Megjelentek a nemzetközi őrző-védő vállalkozások is, amelyek olajmezőket, gyémántbányákat, ipari létesítményeket, követségeket stb. őriznek.

Az afrikai társadalom belső megosztottsága nagyon erőteljes, gyakran vezet véres konfliktusokhoz. A megosztottság gyökerei sokfélék – faji, etnikai, nyelvi, vallási, törzsi stb. gyökerek.

Afrika mint a világ jövőbeni tendenciáinak, jelenségeinek, szokásainak előhírnöke és előfutára. Négy példa: a *tribalism* (vagyis a törzsi rendszer), az *aperteid*, az enklávés fejlődés, a tetoválás – ezek mind Afrikából származnak.

A pesszimisták azt állítják, hogy bolygónkra a jövőben további balkanizáció, sőt, tribalizáció vár. Véleményük szerint bizonyos értelemben kezdünk visszatérni a legrégebbi időkhöz, ősi kezdeteinkhez, amikor a földet megszámlálhatatlanul sok csoport, törzs, etnikai közösség hatalmas konglomerátuma népesítette be mindenféle központi struktúrák, hierarchiák nélkül.

Ez a balkanizálódás és tribalizálódás nemcsak területi, hanem mentális jellegű is. Kialakul ugyanis egy szűk, bezáródott, egyirányú mentalitás, amely elvet mindent, ami más, ami nem támasztja alá e mentalitás meggyőződését saját kivételességét, felsőbbrendűségét, szupremációját illetően.

John Iliffe említi, hogy a törzs fogalmát a gyarmatosítók találták ki. "Az európaiak úgy hitték, hogy az afrikai embernek valamilyen törzsbe kell tartoznia. Ezért aztán az afrikaiak törzseket hoztak létre, hogy legyen hova tartozniuk... és a nacionalizmushoz hasonlóan a tribalizmus is egy hagyomány kigondolásának, kitalálásának kezdetévé vált".

Valamikor minden törzs úgy gondolta, hogy ő jelenti az egész emberiséget. A világ annyi volt, amennyit a tekintet átfogott.

Afrikában elég, ha valahol megállunk, s máris megjelennek az emberek. Először egy asszony vagy egy gyerek, fején tálcával, azon pedig egy kupac, eladásra szánt, meghámozott narancs. Odajönnek, állnak mozdulatlanul, szó nélkül. És így álldogálnak sokáig, néha egészen addig, míg tovább nem indulunk.

Az afrikai hagyományban a falu vezetője, a klán feje, a pártvezér, a *big man*, egyáltalán bárki a hatalom csúcsán olyan valaki, aki ad, szétoszt, ajándékozik. Kegyekkel, javakkal, előjogokkal, állásokkal sáfárkodó jótevő. A beosztottak követik a vezért, a patrónust, az apát, mert azt várják tőle, hogy megteremtse számukra a biztonságot és kielégítse anyagi igényeiket. Annak, aki a vezérhez indul, hogy üdvözölje – márpedig ez szokás, sőt, általános kötelesség –, ajándékot, adományt kell vinnie. A megajándékozott vezér azonban nem teszi el magának az adományt. Amit kapott, azt odaadja másoknak, a szegényebbeknek, rászorultabbaknak vagy egyszerűen azoknak, akiket valamiért ki akar tüntetni. De nemcsak a dologi javak szétosztója lehet Fontos Személy, hanem a káplán és bíró, isten felkentje, az egzekútus is az. Azt várjuk tőle, hogy emelkedettebbé tegye életünket és igazságosabbá a világot.

A mostani, nálunk oly ritka borzalmas, bénító hőség legalább kis mértékben érzékeltetheti velünk Afrika lakóinak helyzetét – azt, hogy milyen nehéz az élet és a munka, sőt, még a gondolkodás is a nagyon forró éghajlat alatt. Hogy milyen az élet a pokoli hőségben vagy a kemény fagyban. Az ember nem szélsőséges körülményekre teremtődött. De még ha ilyenek közé kerül is, igyekszik ebből a kelepcéből minél előbb kikerülni. Minden szélsőség ellentétes az emberi természettel – egyszerűen patológia.

Kamerunból:

a falucska neve Atok, lakóié pedig babende. Papjuk Jan Rybka. 1947-ben született. A przemysli egyházkerületből került ide. Tíz éve tartózkodik Kamerunban, ebben a falucskában pedig nyolc éve. Paraszti családból származik, nyolc testvére van.

– Itt – mondja – hisznek a varázslókban. A gyerekek kötelesek nekik kígyót, halat, rovarokat gyűjteni. Rybka atya egyházközsége negyven faluból áll 150 kilométernyi útszakaszon. Tizenkétezer ember él itt, ennek egy harmada katolikus. A többiek protestánsok, muzulmánok, animisták.

– Honnan tudja atyám ezeket az adatokat? – kérdem.

– Hát, csak úgy – válaszolja.

Afrika: sokszínűsége abban is megmutatkozik, hogy ugyanannak a helynek, hegységnek, völgynek, folyónak több neve is lehet. Hasonlóképpen különféle elnevezéssel illethetik ugyanazokat az isteneket, szertartásokat, totemeket, tabukat.

Valamikor, az emberiség hajnalán, a gyűjtögetők, első vadászok, első földművelők és pásztorok világában a földön minden ember szegény volt. Az ember szegény lénynek született. Nem volt cipője, ruhája, nem volt fedél a feje fölött. Csak idővel, sok évszázad múltán kezdődik a differenciálódás, manapság, a modern korban pedig már egészen nagy különbségekről beszélhetünk.

John Galbright: a XX. század közepéig nem foglalkoztak a szegénység kérdésével. Régen ugyanis szinte mindenki szegénységben élt. Azonfelül az volt az általános álláspont, hogy a szegény ország csupán a gazdag ország rosszabb változata. Valójában pedig a gazdag ország és a szegény ország két teljesen különböző dolog, mert eltérőek a céljaik. A gazdag országnak az a célja, hogy növelje bevételeit, gazdagságát, emelje életszínvonalát, a szegény országé viszont az, hogy egyensúlyt érjen el a szegénység szintjén. Mindkettőben az alkalmazkodás alapelve uralkodik: a gazdag országban az állandó emelkedéshez, a szegény országban a túléléshez (a javulás perspektívája nélküli túléléshez) való alkalmazkodásé.

A szegénységnek különféle változatai vannak. Van a falusi, paraszti szegénység, amely a legalázatosabb, legengedelmesebb, fatalista szegénység. Ez a nyomor semmit sem követel, megadóan tudomásul veszi a létező világrendet, saját alárendelt, nincstelen sorsát.

Van aztán a városi, hagyományos proletár-szegénység; ez bizonyos korszakokban és helyzetekben képes arra, hogy kollektív, szervezett, szakszervezeti harcot vívjon. Ennek a szegénységnek megvan a maga méltósága, büszkesége, évek során kialakult ethosza.

Van végül szegénység a modern városok hatalmas agglomerációiban, ezekben a kaotikus, véget nem érő mega-városokban,

amelyekben a legdinamikusabb, ugyanakkor a leginkább perspektívátlan réteget az ifjúság adja. Ők az afrikai *bayayék*, a munkanélküli, hajléktalan, iskolázatlan tömeg, minden erőszak, garázdálkodás, törvénytelenég ágyútölteléke. Ezek közül a *bayayék* közül toborozzák a polgárháborúk katonáit, a kábítószer-kereskedő bandákat, a maffiákat, a bérnyilkosokat, tolvajokat, útonállókat.

A szegénység öl. Nem annyira drámai módon, inkább lassan, és néha, nem annyira fájdalmasan, de öl. Ahol szegénység van, ott tömegesen pusztulnak a gyerekek, és csak kevesen érik meg az öregkort. A szegények átlagosan huszonöt évvel élnek kevesebbet, mint a gazdagok, nagyon sokan fiatalon, időnap előtt távoznak.

Az éhínség lehet az elnyomás, a terror, a kínzások eszköze is:

- Sztálin több mint tízmillió ukrán parasztot ítelt éhhalálra 1932-33-ban;
- a náci két és félmillió szovjet hadifoglyot éhezettek halálra a II. világháború éveiben;
- Mao több mint húszmillió kínai éhhalálát okozta a kulturális forradalom idején.

Semmi jel nem utal újabb világkonfliktus, nukleáris háború kialakulására. Amint azonban eltűntek látókörünkől a hatalmas atomszörnyetegek, egyre határozottabban körvonalazódtak más veszélyek, szerencsétlenségek, csapások. Hogy csak a tömeges nyomort és éhezést, a világban egyre mélyülő egyenlőtlenségeket, az agressziót és bűnözést, a betegségeket és frusztrációkat említsük. Hány félretaszított, megnyomorított és boldogtalan ember él köztünk! Mennyien nem találják helyüket a földön! A gonoszság ma nem atomfelhő, azonnali és végleges pusztulás formájában jelenik meg, hanem számtalan mindennapi bosszúság, félelem és szenvedés formájában, amelyek a boldogtalanság szűrős vasórvét szorítják nyakunkra.

Elhúzódnak a szegénységtől, igyekezünk előle elfutni, elkerülni a vele való fizikai és szellemi érintkezést. Ebben a menekülő, riadt magatartásban van valami abból a félelemből, amelyet a közelünkben felbukkanó fertőző betegség kelt bennünk. A szegénység egyfajta társadalmi AIDS. És az esetek többségében ugyanúgy gyógyíthatatlan is. Amikor nyomorban élő társadalommal találkozunk, legelőször is az ottani megoldhatatlan, kiúttalan állapotok döbbenetnek meg bennünket. A kibogozhatatlan függőségi és alárendeltségi viszonyok hálójában való komor és apatikus vergődés talán lehangolóbb, mint az összes anyagi természetű hiány.

A BBC 1999 augusztusában riportot közöl egy Ruanda és Tanzánia határán lévő menekülttáborból. Az afrikaiak panaszkodnak, hogy mennyi pénzt és figyelmet szentelnek a koszovói albán menekültekre, s milyen kevés pénz jut az afrikai menekülteknek.

Mindezt megerősíti az ENSZ Menekültügyi Főbiztosa is. Egy koszovói menekültre 265 dollárt szánnak, egy afrikai menekültre viszont majdnem nyolcszor kevesebbet – 35 dollárt. Ugyanezt mondja az Egyesült Államok kétszeres elnökjelöltje, Jesse Jackson is: "Miközben védelmet nyújtunk a koszovói embereknek, a NATO és Amerika sorsára hagyja az afrikaiakat" – írja a "Newsweek" 1999. április 7-i számában. Fenti kijelentését a Sierra Leone-i háború kapcsán teszi, amelyről azt állítja, hogy "a XX. század utolsó évtizedének leghosszabb, legvéresebb és legborzalmasabb háborúja, amelyről alapjában véve semmit sem tudunk". A fajgyűlölet mélyen gyökerezik a nemzetközi életben. És bár előfordul, hogy néha valaki hangosan szóvá is teszi ezt, igazából minden marad a régiben.

Turistaszálló étterme a Srí Lanka-i Kandyban. Hosszú asztalok, turisták százai. Szembeötlő ennek a turista társadalomnak a törzsi szerkezete. Mindegyik törzsnek a neve ott díszleg legalább az autóbuszon, amellyel utazik: Global Tour, Orient Express, World Travel, Paradise Now. Ha leszállnak az autóbusról, csoportosan közlekednek gondosan ügyelve arra, hogy le ne maradjanak társaiktól. Míg régen a törzsek arcuk felmetszésével, tetoválással és karikákkal különböztették meg magukat, addig ezek megfelelő sapkákkal, trikókkal, táskákkal teszik ugyanezt. És ugyancsak az afrikai törzsek mintájára megvannak a törzsi vezetőik is: az idegenvezetők. Minden törzs más nyelven beszél – ezek olaszul, azok németül, amazok kínaiul. Őrzik saját területeiket, jelen esetben asztalaikat. Ha valaki idegen próbálna odaülni, azonnal észrevennék, kiutasítanák. Senki sem akar önmaga lenni, az alapelv itt a csoportos lét – a közösség örömet, biztonságot nyújt.

Időről időre egy-egy asztal megélenkül, énekelni kezd – az adott törzs jelzi jelenlétét, teljesíti a rituális együvé tartozás parancsát. Késő este minden elhallgat, a törzsek álomba szenderülnek, elmerülnek a trópusi éjszaka csöndjében.

Film egy monarch nevű pillangóról, amely Kanadában él, és évről évre Mexikóba vándorol az ott növő jegenyefenyőkhöz. A pillangó a vadon növő asclepias nevű gyomnövény tejes nedvével táplálkozik, amely mérgező. Ennek következtében maga a pillangó is mérgezővé, s így érinthetlenné válik. A fiatal, tapasztalatlan madár, ha óvatlanul lenyeli, azonnal rángógörcsöt kap, gyakran el is pusztul.

A monarchok sárga alapszínét fekete szimmetrikus, kellemes látványt nyújtó minta díszíti. Évente monarchok milliói röpködnek Mexikóba. Mivel azonban ez a pillangó mindössze egy hónapig él (többé-kevésbé addig, ameddig egy méh), csak a néhányadik – ötödik, hatodik – generáció ér célba.

(folytatjuk)

Fordította: *Szenyán Erzsébet*

“Az ember formálja a századot és nem fordítva”

Beszélgetés Vajay Szabolccsal

– *Itthon professzor úrnak szólítják Vajay Szabolcsot, de szólíthatnák író úrnak, elnök úrnak, nagykövet úrnak is. Az életrajz melyik fejezetét takarják e megszólítások?*

– Leginkább úgy szeretem, ha “kedves Szabolcs”-nak szólítanak, ami életem minden fejezetét takarja. Mind a többi javaslat részleges: “író úr” csak akkor vagyok, ha írok; “elnök úr”, amikor elnökölök; a nagykövetség pedig pusztán megtiszteltetés, ami jólesik ugyan, de csak alkalmilag “nagykövetedizem”: például az UNESCO kétévente közgyűlésén, ahol nevelés, tudomány és kultúra a napirend.

– *Az Argentínában eltöltött időszak volt munkásságának első állomása. Itt magyar nyelvű lapot szerkesztett, és argentin írók antológiáját állította össze. A magyar író nem érezte magát mégis idegennek a kinti világban?*

– Nem éreztem magam idegennek, éppen mert magyar lapot szerkesztettem, és magyarra fordítottam a nálunk alig ismert argentin írókat. Ekként a muszájból elhagyott és a jó szível befogadó két hazát egyképpen szolgáltam. Egyképpen és lojálisan. Az egyiket jelenlétemmel, a másikat az újjáéledő jövő eljöttének reményében.

– *A párizsi újságírói időszak alatt születtek nagysikerű regényei, az Elevenkő és a Lánc. Ezek a művek esszéköteteteinek folytatásai voltak. Az esszét “előtanulmánynak” tekintette a későbbi regényíró?*

– Minden e nevet megérdemlő írásom önálló alkotás. Egyik sem előtanulmánya vagy végnyúlványa a másiknak. Ami mégis folytatólagos, talán azt tekinthetjük az írói egyéniség vetületének.

– *Regényeiben fontos szerepet kapnak a tárgyak. Az Elevenkő “főszereplője” egy útszéli kőkereszt, a Lánc című művében ezt a szerepet egy antik ékszer tölti be. Szimbolikus jelentőséget tulajdonít a tárgyoknak, amikor a történelem és az emberi létező viszonyát vizsgálja?*

– Miért ne lehessen a tárgyak irodalmi fontossága a személyekével egyenrendű? Időállóbbak az embernél, sorsuk is néha következetesebb. Egy középkori ereklyének nem volt-e ugyanakkora társadalmi ágyazása, mint egy szent életüként tisztelt élő személynek? Hogy a tárgy szimbólum is lehet? – hát persze! Gondoljunk csak a zászlóra, vagy – földhözragadottabban – a bankjegyre... Az egyik nem “csak bot és vászon”, a másik pedig “aranyfedezet”. – Ha ember és tárgy viszonya adott egyensúly is, megbontására egyedül az ember képes. De még akkor is többnyire egy “másik tárggyal” helyettesíti. A zászlót felségjellel, a bankjegyet csekkel...

– *A Kondér című novellája 1962-ben jelent meg a római Katolikus Szemlében, 1966-ban pedig angol fordításban egy amerikai egyetemi folyóiratban, Cs. Szabó László, Tamási Áron, Örkény István és Ottlik Géza írásainak társaságában. Nyomasztó vagy ösztönző volt e neves társaság?*

– Első visszahatás a meglepetés volt: nem tudtam róla, hogy “beválogattak”... Utóbb derült csak ki, hogy a kötet szerkesztő Tábori Pálnak köszönhetem. Barátomnak és egykor cserkész társamnak. Sokszor keresett fel Párizsban, vagy voltam én vendége Londonban. Ilyenkor “rögeszmét cseréltünk” a világ fonákságairól. Némi kesernyés humorral. Rendületlenül bíztunk mégis benne, hogy “mindennek az ellenkezőjét” is megérjük. Nekem sikerült, szegény Palinak sajnos nem. Pedig hitt benne, akár a feltámadásban. – De elkalandoztam. Nevem a sok “nagy név” között nem annyira nyomasztott vagy ösztökélt, hanem – úgy érzem – elkötelezett. Csipetnyi kevélység és maroknyi alázat elegye. E koktélt megnevezése talán: Reménység...

– *A novellában a komor Rendház és a napfényes Tenger ellentéte bizonyára súlyos emberi konfliktust takar.*

– A Rendház egyfajta, nemzedékeket átárastató eszmei végtelen: a hagyomány, a biztonság, a “mindég így volt” kitevője. A Tenger nyílt: új eszmék, új utak, új veszélyek. Bizonytalanság, ami próbára tesz. A biztos múlttal szemben a kérdéses jövő. Az emigráció? és mindaz, ami még a szemhatáron túl van. Ám akkor is kockáztatni érdemes, ha a váltás ára, hogy kihunyni hagyjuk a tűzhely utolsó zsarátnokát. “Ezentúl minden már másként”..., ~ egyfajta bizonytalan szabadság. Mégis: szabadság. – Nem konfliktusokat takar: döntés. (Nota bene: “döntés” szavunk valami olyasmire is utal, hogy “borul a billikom: kidöntjük...”).

– *Esszéírói, de regényírói elődjének is többen Szerb Antal tartják, hiszen műveikben a két műfaj tökéletes szimbiózisa érezhető. Találónak érzi az irodalomtörténetnek ezt az állítást?*

– Megtisztelő, hogy az irodalomtörténet máris “foglalkozik” csekélységgemmel. A Szerb Antalhoz hasonlítás zavarba hoz: túl nagy az érzem őt ahhoz, hogy álljam a hasonlítást. Erről csak az életmű elemzése hozhat majd döntést. Ám ahhoz még sok nekirugaszkodás adódhat; jó vagy rossz... Végül majd még hasonlíthatnak Jókai Mórhoz vagy – Löwy Árpádhoz... Ne tüsténkedjünk idő előtt. Egyelőre csak Vajay Szabolcshoz hasonlítok.

– *Nemrégiben jelent meg Én, Anonymus című regénye. Kinek az “önéletrajza” ez a mű: a hajdani bencés baráté vagy a huszadik századi íróé? És rimel-e a XX. század a XIII.-ra?*

– Az író mindég “belébújik” alakjaiba. Legtalálhatóbb erre Flaubert múlt századi spontán felkiáltása: “Madame Bovary én vagyok!”... Az ihletett szerző még több hősebe is bizvást belébújhat; vagy – ha tetszik – belébújathatja hőseit több személybe. A Tragédia hőse, Ádám, egyszersmind Fáraó, Miltiades, Kepler vagy Danton... De: mindenkor főként Madách. – A századok összecsendülésére ez szintűg érvényes: az ember formálja a századot, és nem fordítva.

– *Nem történelmet, hanem regényt írt – vallja a műről, vagyis nem a megtörtént, hanem a megtörténhető eseményeket sorjázta. Ez a József Attila-i “valódi” és “igaz” különbsége lehet?*

– A József Attila-i különböztetés alapvetően érvényes. A megtörténhető sokszorta igazabb a megtörténnél. Grammatikai áttételben: befejezett múltban vagy feltételes jövőben egyképpen ragozhatunk. A főnévi igenév – az *infinitivus* – mindkét esetben változatlan. Vagy – ha tetszik – végtelen: *in-finitus*...

– *A Heraldikai Társaságok Nemzetközi Szövetségének elnökeként a címerekben is a történelem és az esztétikum kapcsolatát nyomozza?*

– A címer – a közhiedelemmel ellentétben – örök érvényű szimbólum: az egyediségé. Egy város, egy egyetem, egy ország tömörített, közvetlen jelképi összegezése. Persze, lehet egy családé is. Lényege azonban az egyediség keretében való egyeztetés. Egy katonai egység jelképe, egy szerzetesrendé, vagy egy sportklub tagjáié... Napestig folytathatók, anélkül, hogy a társadalmi csörtetés rosszallást érdemlőn ingatag talajára kellene lépniük. A címer sokkalta több, mint egy hajdanvolt társadalom

kivételezettjeinek hivalkodó szimbóluma. Persze, az is lehet, mint borban a seprő. De, akárhogyan és akármiben alkalmazzuk is a heraldikát, az esztétikumnak – mint jószérént mindenben – itt is érvényesülnie kell. Létezik egy nemzetközileg szintelt heraldikai ízlés. Nem szabad rajta erőszakot tenni, miként teszik ama hozzá nem értő helyi potentátok, akik tücsköt-bogarat belegyömöszölnek a községükre rátukmált címer-torzképbe. Elkerülendő, sőt eltiltandó minden elrugaszkodás. Fejlettebb országokban erre megvan a hivatott ellenőrző szakhatóság. Nálunk még várat magára.

– *Legutóbbi budapesti könyvbemutatóján mondta a következő gondolatot: “Van, aki hét nyelven tudja a széket megnevezni, de nem tud rajta ülni. És van olyan, aki kényelmesen ül rajta, de nem tudja a nevét.” A kétfajta habitus között élvez-e előnyt valamelyik az Ön értékítéletében?*

– Értékítéletem mércéjén az élvez előnyt, aki magabiztosan ül a széken. Tudja, hol ül, tudja miért ül ott, és azt is tudja, hogy más nyelveken ugyanez másképpen hangzik bár, de sem az ülés maga, sem az ülőszerv nem változik. De nemcsak ülni kell tudni, hanem elegánsan felállni is. Mindent a maga idején.

– *Az előbb említett beszélgetés végén, mielőtt visszaindult a svájci Veveybe, így búcsúzott: “Itthon maradjak vagy hazamenjek?” Valóban dilemmát jelent ez a regényíró, az esszéista, az újságíró, a történész, a diplomata számára, aki a világ több pontján is otthon volt már?*

– Szemantikailag az “itthon” az otthont idézi, a hazamenés pedig a “házat”. Legjobb és legtermészetesebb, ha az ember otthona a hazában van. Nem kívánatos, ha “nem lelé honját a hazában”... Mert néha külső körülmények megbontón hatnak. Mint például a vándormadarak esetében, akiknek “két hazát adott a végzetük”. – Hol van “otthon” a gólya? A Nilus völgyében vagy a Hortobágyon? S mikor repül “haza”? – amikor északnak vagy amikor délnek veszi útját? – Dilemmám, amint látják, madártávlátó...

– *A “határon túliság” gyakran emlegetett fogalom mostanában: Az Ön számára, aki sok határt be- és átvárt életében, mit jelent ez a kifejezés?*

– A “határon túliság” divatba jött kifejezése számomra egyfajta szemantikai fogalomzavart tükröz. Mert lényege nem az “ember” – miként lennie kellene –, hanem a “határ”. – Hadd elemezzem kételyemet: aki vagy ami a határon belül van, az “hazai”. Aki a határt átlépi – szándékkal vagy kényszerből – az “emigráns”. Mert ekként döntött. Akit a határ lép át, az meg sem moccan, de egyszeriben “kisebbséggé” vált. Ezt nem akarta, de – nem is kérdezték... A döntés nem az övé, hanem helyzetváltozás. – Aki Bécsbe, Párizsba, New Yorkba, Buenos Airesbe vagy Melbourne települt – a “diaszpóra” –, aligha vehető egy kalap alá azzal, aki Kassán, Kolozsvárt vagy Szabadkán élt és külső döntésre, hipp-hopp, egyszeriben kisebbség lett. – A körülmények szülte e két rendhagyó helyzetnek tehát nincsen sem közös gyökere, sem azonos társadalomszerkezeti kitevője, sem azonos gyógymódja. Még kevésbé közös kultúr-hozzáállása: a diaszpóra meg kívánná *tartani*, amit elhagyott, elveszített; a kisebbség meg akarná *védni*, ami az övé, amihez jussot formál. Az emigráns nosztalgikus, a kisebbség irredenta. Más-más lelkiesség. Talán csak gyóntatópapok lennének megmondhatóí, hogy kik és mennyiben érdekeltek a fennálló Rend elleni jóhiszemű vétükben... Mindkét esetben bocsánatosak. – Ugyanezt tükrözi a “határon túli” irodalom is. A kisebbségi író témája: “kik vagyunk”, az emigráns íróé pedig: “kik voltunk”... Ehhez képest kell őket értékelní, felismerni és támogatni. Nem pedig összevissza és szanaszét.

Vevey, 2000 pünkösd hétfőn

Az interjút készítette: *Erdélyi Erzsébet – Nobel Iván*

Fekete Vince

Drótpolgárok

*Gyöngén körénk gyűlik a kor
Karcos dallam félszavakból
Hagyjuk csak hogy áramoljon
Mint illatos száraz ózon
Kábán ülünk lúdbőrösen
És a gép a mélyből üzen:
Monitoron erdő vágj át
Ott már virágzik a gránát-
Alma nő kutyatej kapor
– havaz gyöngén eléd a szó –
ott illat vár jó szagocska
nem a napok színe mocska
tűzön vészen mehetsz tovább
s hogyha nincs már tovahovább
lenyugvó napnak íve sem
elcsorgott – a gép üzen –
elcsorgott hét életed
leked innen dróton kiszáll
marad lent a szolid dizájn
s mielőtt még leköszönnél
ennyi jó volt? Megköszönnék*

Kedves É.

(Catullus után)

*Éljünk, kedves É. és bősziítsük
a sok hektikás vént, a Nap
lemegy és feléled reggel,
de bennünk soha ki nem lobban,
ami volt, lesz már, mert van.
Éljünk, kedves É., mert nincs
örök éj, és nincs örök álom,
ami ellobban, felvirrad még,
lehet, feléled reggel, de mi?
ha sok ezerre nőtt már napjaink
száma, ha lyukas garas ára van
szavunknak, ha belezavarodunk
a számolásba, ne bősziítsenek
akkor, két mogorva vént, fittyet
hányunk beszédeikre, mert a
Nap lemegy és feljő és mi élünk
és leszünk, kedves É.*

A farkas és a bárány

*A farkas
– mondjuk Nagy Jenő –
parvenü és parmenő,
egy laza szombat este
épp iddogált egy pult mögött,
s már izzott lelke, teste
(bő vodka ömlött bor után,
és fürjtojás ment szegyre,
majd rekesz
Stella Artois
konyakosan le s le),
s a farkas*

– mondjuk Nagy Jenő –
parvenü és nagymenő
(mobtel,
sofőr,
Cielo)
mellett egy báj-spiné
– hangja dolby-stereo –
“testem

– mondja –
kiadó“
De a farkas, Nagy Jenő,
a parvenü, a nagymenő
(dögös bunda rajta,
s patáin a márka a
legjobbak közül való)
sóhajtozik, hogy ach, s csak ach,
s hiáb' a hölgy, a báj-spiné,
hiába ez, amaz, s izé,
mobtel, sofőr, Cielo,
hiába test, a kiadó,
hiáb' a hölgy,
kin rövid top van,
s most épp ipari szőke,
s szűk nadrág-
ján a szem koppan,
s formás testén
bőre
szolárium
barna,
hiába mind, ha unatkozik,
hiába vedel,
hiába eszik,
ha ő éppen,
eppeg ő,
a parvenü, a nagy verő
halálra unja hát
magát, magát, magát.
S mit ad isten,
arra jár át,
lábujjhegyen,
somfordálván,
kezében egy fél pohár
lé,

arra mén egy bárány.
“Állj csak,
szól a farkas,
várjál!“

“Nicsak, te vagy, nemdebár
az Áldozathy Bárány.“

“Jaj, Uram, Ön összevét“ –
hebegé az
lábról lábra állván.

“Lebecsülöd más szemét,
ó, te hitvány, te szemét,
tán elkapott a kerge-kór?
Azt hiszed,

hogyan kiveszett
belőlem az arcmemor?
Most már látom, megaláztál,
a tavaly is te gyaláztál,
gondolod, hogy nem emlékszem,
sejpiték is? mégisz? mégyszem?
Jöhet ide bárki, aki
bizonyítsa ellenemre,
nem vagy más, de Áldozathy,
jőjj hát ide, kebelemre.“
Szeme villan, vág is oldalt,
néz a bájhölgy, bólint, jó volt.

“De minek jönne, hova hagyjuk?

Te vagy, biztos!”

“Nem én vagyok!”

“Te vagy!”

“Nem én!”

“Na fogadjunk!”

Kudelász Nóbel

A Triplanulla Kor

*Bizony, bizony, mondom nektek,
nagy idők jönnek.
Beléptünk a triplanulla évébe,
a háromság mekkora ünnepe léssen eljövendő!
Hisz Istennek is három szeme van, kerek,
egyikkel minket néz,
a másik nevet,
a harmadikkal lát.
Bizony, mondom én, az ember hatalmasabb lesz,
és minden angyal a földre száll,
moziba megy és vásárolni tanul.
Nem lesznek határok
és visszaforr az égbe
az Ördög köldökzsinórja is.
Szeretni fogjuk
a négereket
a cigányokat
a zsidókat
és virágot visz majd mindenki
az Ismeretlen Katona
az Ismeretlen Elefánt
az Ismeretlen Kékbálna
az Ismeretlen őserdő
az Ismeretlen Ismeretlen
Síremlékéhez könnyezve
Bizony, én mondom, úgy lesz
a Triplanulla Korában,
az arab olajág is megtér a népek bokrába,
a papok bort isznak és szenteltvizet pisálnak,
s a gondtól özvegy emigráns írók
útlevel nélkül utazhatnak majd Borneóról haza.*
Én mondom,
lélek imától fedve nem lesz többé,
de még gondolni se fog a rosszra.
Túlleszünk a posztmodern szárnytörésen,
és gondos szabályozás eredményeként
nagyobb lesz a csecsemőhajlandóság;
s nem lesz a szerb az albántól népbeteg.
Az emberek, mert lelkük szép lesz,
csakis szerelemből lesznek majd öngyilkosok,
rozsmaringgal a kabát hajtókáján.
Az írók nem fognak egymásnak ími többé,
hanem csakis a nagy tömegeknek,
és ha végre kihálnak a divatos teoretikusok,
jó nagyokat fogunk röhögni a markunkba,
sőt, talán az írás is okafogytán lesz majd,
hanem privát célra azért lehet ími,
ha megvan a megfelelő program hozzá,
és már verset is lehet így ími, hallom.
Csodás, én mondom, csodás kor lesz az, bizony,
meglesz a világbéke,
mindenki rácsatlakozhat majd aki előfizet,
és letölthet magának
kozmpolita öntudatot.
És minden betegségre lesz gyógyszer
a Triplanulla Korában,
még a szegénységre is lesz védőoltás
és a gazdagságra is,
így a társadalmi partoldalak lassan
közeledni fognak egymáshoz,*

és az lesz a menő, ha mindenki más nyelven beszél, nem a sajátján,
a változatosságban, a másságban lesz az erő mindinkább,
mindenki érdekes lesz,
mindenki lehet majd híres,
mindenki lehet Dali és Dosztojevszkij,
mindenki lehet Nietzsche és Derrida akár
és így már nem is lesz érdekes
hogyan legyen,
és külön nyomaték lesz az újszerűn, a másságon
és ezzel mindenki egyetért,
hogyan mindenki más
és egyetlen nagy összhang lesz a létezés,
és egy lesz mindenki,
mindenki mindenkivel azonos a másságban.
Bizony, bizony, mondom nektek, a nagy idő már a küszöbön
Senki sem lesz korszak- és világidegen.
Nem lesz több krízisirodalom,
kríziselmélet,
semmilyen krízistermék nem lesz többé,
nem lesz műsorszünet a létezésben.
Meg kellett szenvedni érte, de megéri, bizony.
A lélek, melyet újra felfedeznek,
mankója lesz a gondolatnak,
melyen az ember
okos fejét fölszegve
az új kor hajnalán
belebiceg
a végtelenbe.

* (lásd: "Elindult a Horthy-batár, / Japán-magyar közös határ. / Borneó és Celebesz / Magyar volt és magyar lesz!")

Kántor Lajos

“Templom és iskola”

A Reményik-mítosz és az erdélyi valóság

Statisztikák hiányában is biztosan állíthatjuk, pusztán tapasztalati alapon, hogy iskolai és egyéb erdélyi magyar ünnepeken a kilencvenes években a leggyakrabban Reményik Sándor verseit szavalták. Valószínűleg az 1925-ben írt *Templom és iskola* vezet, de versenyben van vele az *Ahogy lehet* (1935). Ez utóbbi amolyan erdélyi magyar *Nemzeti dalnak* számít. A verszáró szakaszban ma is sokan ismernek magukra:

*Te is, testvérem, karszti sorsodat
Fogadd el, s véd meg karszti földedet,
Az a sírodnak is kevés humuszt,
Az a pár négyzetméternyi helyet,
S azt a fölséges isten-lábnymot,
Mit a lavina minden rohama
Eltörölni még sohasem tudott.
Védd ezt a talpalatnyi telkedet,
Cserépkancsódat és tűzhelyedet,
Utolsó darab száraz kenyered!
De azt azután foggal, tíz körömmel,
Démoni dühvel és örült örömmel –
Ahogy lehet...*

A vers előző szakaszainak néhány hangsúlyos sorát – az ilyeneket: “Megalkuvás zsoltárát énekelve”, “Testvérem, korcs hős, alkuvások hőse” – föltehetőleg kevésbé halljuk; az “Ő karszti sors, ő karszti temetés”-re figyelünk. A “Nincs semmi fegyverünk” és a “Kínzenvedést virágzó élet”, ha nem nyugtat is meg, békítheti a lelkiismeretet.

Békítette, nyugtatta a trauma kimondása a költőt is. Egy 1935 májusi levelében Reményik Sándor a számára talán legkedvesebb nőnek, Imre Ilonkának írja, Budapestre: “Nagyon, nagyon jólesett, hogy Magának is tetszett az »Ahogy lehet« és társai. És Jóskának is. És az is jólesik, hogy féltenek. Mert mégis egy kis erőt ad mindez. (...) Azt írják hazulról, hogy ezt a verset mindnyájan a Bibliájukba tették, mint annak idején Kós az »Eredj, ha tudsz«-t.”

A Reményik-mítosz alakulását tehát innen, a Végvári-versektől és elsősorban az 1918. december 29-i keltezésű, máig visszhangzó *Eredj, ha tudsz!*-től kell nyomon követnünk. A kiáltvány erejű cím alatt olvasható ajánlásra nemigen szokás figyelni, holott az “Egy szívnek, mely éppúgy fáj, mint az enyém” e nagyon közéleti vers személyes vonatkozásaira utal. Ma már tudjuk, hogy Reményik éppen a hozzá legközelebb állókat veszítette el (kitelepedésük okán) a trianoni békeszerződés aláírását követő hónapokban. Az *Üzenet egy repatriáló vonat után* (1920) ugyanazt az Imre Ilonkát szólítja meg, akit az 1935-ből idézett levél. Persze ez a személyesség csak felerősítette, érzelmileg színezte az idegenbe szakadt nemzetrésszel együtt átélt kétségbeesést. Amelyet valóban a Reményik-, illetve Végvári-versek fejeztek ki a legközvetlenebbül, a leghatásosabban. A két világháború közötti Reményik-mítosz tehát tulajdonképpen megfelelt a magyar szemmel nézett erdélyi valóságnak. Az 1918-ig változhatatlannak hitt hatalmi helyzet, a “magyar Erdély” elvesztése a fájdalom és harag hangjait hívja elő, hogy éltessek a reményt: a döntés még visszafordítható. A pánikszerű meneküléshullámmal szembeszálló kolozsvári költő küldetést vállal, akár a fenyegetés, sőt a gyűlölet szavaival is (“Leszek örök szű az idegen fában”), a nemzeti önvédelmet, a szülőföld, az anyanyelv őrzését szolgálva.

Kosztolányi *Nyugatban* közölt Végvári-kritikája (1920 márciusában), s még inkább a Németh Lászlóé a pályakezdő Reményikről a jelentkezés történelmi-társadalmi szükségszerűségét hangoztatja – esztétikai fenntartásai ellenére. 1927-ben, némileg elismerőbb hangon, Németh László ugyanezt az időhöz-térhez kötődést állapítja meg: “Van nagyobb költője Erdélynek, mint ő, s mégis ő az erdélyi költő.” Babits 1940-es Reményik-kritikájának a címe: *Az erdélyi költő*. Érdemes ebből a Babits-írásból idézni itt néhány részletet. Például: “Kisebb családja, szűkebb otthona nincsen, mint a haza. Ez a haza – Erdély – Reményik számára valóban az otthon, egy nagy otthon, melyből alig mozdult el életében...” Még fontosabb számunkra, amit Reményik Sándor költői pártosának hiteléről mond: “A hangosokban, a könnyűszavú, kész-pátosú poétákban ritkán van meg a leírt szó felelősségének érzése. S nemcsak a szóról kellene itt beszélni, hanem a magatartásról, minden mozdulatról, az egész emberi egyéniség sugalmazó erejéről. A költő Reményik éveit nehéz évek voltak. Nehéz és küzdelmes kisebbségi évek, ezer veszéllyel és kelepccével. Azt hiszem, ebben a helyzetben senki sem tudott volna tökéletesebben viselkedni, mint Reményik viselkedett. A költői tehetség nem volt elég itt, sőt nem is volt a legfontosabb.”

Babits Mihály jellemzésének igazságát akkor érezzük át a maga teljességében, ha az *Eredj, ha tudsz!*, a *Templom és iskola* vagy az *Ahogy lehet* harcos kiállása mellett tudomásul vesszük szerzőjük folyamatos önvizsgálatát. Versben is megtette ezt számtalanszor (a *Mért hallgatott el Végvári?* csak egyike ezeknek); egy magánlevélben viszont már 1922-ben a közvélemény által ráosztott szerep idegenségére panaszkodik: “Látja, én egész pesti tartózkodásom alatt folyton azt éreztem, hogy egy csúnya madárijesztőhöz hasonlítok, akinek szomorú, üres rongyait egy vézna karón lobogtatja a decemberi szél: a világ legszomorúbb zászlója, legidétlenebb symboluma. És méghozzá, hogy még nagyobb legyen a tragikum, erre a madárijesztőre azt mondják, hogy igazi zászló, és úgy bánnak vele. – Én nem akarok már zászló lenni... Hiába akasztanak ki annak, hiába szerepeltetnek, csak madárijesztő mivoltomat ámulom el.”

És ennek a kegyetlen, talán igazságtalan önelemzésnek a folytatása, közel két évtized múlva, egy újfajta harcosságban válik költői és közéleti értéké. Reményik Sándor lírájának és öntudatos erdélyiségének ez a fontos szegmense áll a legtávolabb az egykori és a mai Reményik-mítosztól. A bécsi döntés utáni hónapokról, illetve a *Korszerűtlen versek* cím alá sorolt Reményik-költeményekről van szó. Ám a közvetlen előzményekre is utalnunk kell: a hitleri fasizmus világot fenyegető voltának, a közeledő háború rémének

felismerésére. 1934 elején, a *Pásztorúzben* közreadott Kós-jellemzésben többek közt ezt olvashatjuk: "... a kuruc kritika, a tekintélyek kíméletlen megtépázása, mindez bizony olyan vér szerinti és történelem szerinti örök magyar vonás benne, hogy vajmi nehezen képzelhető el Hitler birodalmában." 1937-ben írja *Taps* című versét ("Műve elzengett, csak a taps dörög-"), 1939-ben Lengyelország lerohanása ellen tiltakozik; a *Történelem* megírása után három hónappal már nem csupán a hódítót vonja felelősségre, hanem saját istenét is, adys kétségbeesett káromlással, ezekkel a szavakkal:

*Uram, én nem szánom, már az emberemet,
Amit kapott – megérdemelte tán –
De mért csonkítod, Isten, önmagad
Ezer esztendő s kilencszáz után
Harminckilenc szörmű karácsonyán??!*

Amikor pedig "fiatal kritikusok szívéhez" akar fordulni, ugyancsak a *Pásztorúzben* 1941 februárjában (nyolc hónappal halála előtt), ezeket a prózasorokat írja le: "Számon kémi könnyű, felhánytorgatni könnyű. A bécsi döntés után, 1940. augusztus 30-a után azt hittem, hogy én soha többé a magyarsághoz meg nem találok a hangot és az utat. Olyan káoszt teremtett ez a döntés, a költő lelkében különösen." Nos, megtalálta a hangot és az utat, a *Korszerűtlen* versekkel – bár maga is tudta, hogy a "befele bujdosó" alkotások, az ünneprontó versek nem számíthatnak lelkes fogadtatásra. 1941 tavaszán "örültjei a honfi-láznak" mást vártak az egykori Végvárítól, az *Eredj, ha tudsz!* és a *Három szín* költőjétől. Reményik Sándor 1941. május 13. és 16. között tíz versből álló ciklust ír, amelyben múltat-jelent egybefoglal – nemzete jövőjét féltve. Tudja, hogy megteheti ezt, erkölcsi alapja van rá, meg kell tennie.

*Nagy áron vásároltam én meg
Az a jogot,
Hogy korszerűtlen merjek lenni.
Nem is régen
Nem is kicsi
Elszántság volt
Élőhalottak élén menni –
Elnyomott s néma tömegeknek
Felszakadó sikolya lenni.*

A hírnevet – a mítoszt megteremtő versek után írja a ciklus első darabjában: "A halk magyarság maradt az enyém"; az "éljen"-ek különösek, idegenek számára, és "Az is fáj, ami beteljesedett." Vallja: "Korszerűtlen, s ma rossz magyar vagyok." E "korszerűtlen" verseinek sorozatában, szám szerint a nyolcadikban rákérdez: "Mi a magyar?" Ez a vers az ország és a nemzet megkülönböztetésére épül, az egyiket keretnek, a másikat képnek, "fejedelmi Kép"-nek mondván (amely "Oltárképpé magasztosult talán"). A választott metafora nem is annyira rejtett kritika kimondására szolgál – a hivatalossággal a maga megszenvedett magyarságát állítja szembe:

*Csikoroghat az államgépezet,
Mert minden állam test és csikorog –
De Arany János dallama örök,
S Petőfin nem fognak ki divatok!
Vannak bolondjai a honfi-láznak is –
De néha nagyon is hamar kisül,
Hogy mindez múló, balga és hamis.
Vannak korszakos szörmű tévedések
És vad politikai divatok –
De néha egy-egy költő mondja el
Joggal: az állam mostan én vagyok.*

A "két évtizedes idegen keretben" élt s "az örök lényegét" meglátott költő feljogosítottan érzi magát, hogy furcsa kérdéseket tegyen fel, például – és elsősorban – a magyar-román viszonyt illetően. Aki annak idején a "Leszek őrlő szű az idegen fában" vállalását kürtölte világgá, most (magyar állami keretek közt, Észak-Erdélyben) ilyeneket kérdez versei címében: "Ki kezdte?", "Egymás mellett soha?" Ez a fajta 1941-es "korszerűtlenség – akkor is, ma is – a legkorszerűbb és leghumánusabb költői hang:

*Hát így kell mindig lennie:
Fölül az egyik, s a másik alul?
Hatalmi kérdés emberek között,
S a hatalomban egyik elvadul?
Mindig csak elnyomott és elnyomó,
Kis különbség a módszerek között
És ámyalatok kockaforduláskor,
S meztelen önzés mindenké mögött?
Egyéni önzés és családi önzés
És ezerféle színű nemzeti –
Hát nem lehet e korhadó világot
Testvér-színekkel ékesíteni?*

A "megtorlás megtorlást követ" gyakorlatával szemben Reményik a belső és külső béke megteremtéséért imádkozik – de nem csupán befelé. Az *Eredj, ha tudsz!* és az *Ahogy lehet* történelmi folytatásaként hangosan próbálja világgá kiáltani a felismerni vélt emberi és politikai igazságot. Nem ámitja magát, számítja a következményekre:

*Nemzetek közti véres játék:
Ki volt a hibás a dologban?
Egyik így mondja, úgy a másik
És ludasabbnál ludasabbak –
Magába egyik sem tekint,
Mind magát véli igazabbnak.
S ki önmagával s nemzetével
Vágyna számvetést kezdeni,
Azt mint gyöngét s honárulót
A sok száz "igaz" kiveti.*

A két világháború közötti és a kilencvenes évekbeli Reményik-mítoszról szólva, ezt a változó erdélyi valósághoz mérve, szükségszerűen jutottunk el ide, ezekhez az ezredfordulós-mának szóló kérdésekhez, intésekhez. A mítoszokkal persze nehéz eredményes harcot folytatni. Hatalmas nyereség volna azonban, ha iskolákban és templomokban, köztéri fórumokon kiegészülne a nyolcvan éve képződött Reményik-kép a *Ki kezdte?* és az *Egymás mellett soha?* költői szentenciáival – és a sok száz "igaz"-at is önmérsékletre intené.

"Magyar műveltség Erdélyben" címmel 2000 októberében többnapos tanácskozás zajlott Sepsiszentgyörgyön; az ezredforduló időszak kérdései közt megadott témaként szerepelt a mítosz-értelmezés. Az ott elhangzott előadás a hatvan éve elhunyt Reményik Sándor (1890-1941) életművén túl is visszhangzik a mában.

Legenda Kodolányi Jánosról

Összeállította: Albert Zsuzsa

– *Tertinszky Edit*: – Egy költözés alkalmával kezembe került édesanyám emlékkönyve. Ebben az emlékkönyvben olvastam Kodolányi János sorait, aki üdvözölte édesanyját és a végén így fejezte be mondandóját: “Büszke lehetsz arra, hogy e sorokat elnyerted tőlem.” Kodolányi János már tizenöt éves korában tudta, hogy író akar lenni, hiszen első novellája is tizenöt éves korában jelent meg a Pécsi Naplóban. Abban az időben gyakran részt vett leányzúrokon, ifjúsági összejöveteleken, itt ismerkedett meg Csuka Zoltánnal, itt ismerkedett meg édesanyjával, édesanyám húgával is, aki később Csuka Zoltán felesége lett. Amikor Kodolányi János már kiváló író volt, és egymás után jelentek meg művei, ezek a művek mind fölkerültek a könyvespolcainkra. Többek között *A vas fia*, *Julianusz barát*, *Boldog Margit*, és nem utolsósorban a *Süllyedő világ*.

Én akkor középiskolás diák voltam, amikor Kodolányi ezt a művét megírta, és sok példányt elküldött Pécsre, a reáliskolába, ahol egykor ő is diák volt. A tanári kar nagyon örült és nagyon meg volt hatva, hogy a nagy író rájuk gondolt. Igen ám, de mikor elolvasták a könyvet, akkor kiderült, hogy ott többek között egy matematika tanárról is szó van, aki valamikor Kodolányit megbuktatta, és a matematika dolgozatára ráírta, hogy: “Loptad!” Kodolányi eléggé kifigurázta ezt a tanárt, úgyhogy annyira nevetségessé vált a diákok előtt, hogy kénytelenek voltak az iskolából idő előtt nyugdíjaztatni.

A későbbiek során személyesen is megismerkedhettem a nagy íróval, ti. az történt, hogy 1957-58-ban Kovalik Károly kollégámmal fölkerestük Böszörményi utcai lakását és ott készítettünk felvételt vele. Soha nem felejttem el, hogy amikor becsöngettünk, Kodolányi Jánosné nyitott ajtót, aki ormánsági ruhában köszöntött bennünket. Rövidesen megjelent Kodolányi Júlia Szabó Sándorné is, aki szintén jelen volt a felvételen. Itt Kodolányi előhozta egykori sérelmeit, ami őt Pécsért érte a reál gimnáziumban, de rövidesen rátért a politikusokra, őket szidta, bár nevén nem nevezte őket, csak általánosságban beszélt a politikusokról, de mi tudtuk, hogy Révairól és Aczél Györgyről van szó. A felvételnek volt egy nagyon szép mozzanata, amikor a riporter megkérdezte, hogy melyik volt élete legüdítőbb élménye:

– *Kodolányi János* (hangfelvételtől): – A legüdítőbb élmény, életemnek egyszersmind a legelső tudatos emlékem. Nyolc-tíznapos koromra nyúlik vissza, mezítláb, nagyon bizonytalanul álltam egy falusi házban a tornácán, napfényes időben, és tenyeremről egy pelyhet fújtam a levegőbe, és sikongatva gyönyörködtem benne, hogy a pelyhely hogyan száll, ereszkedik lassan lefelé a napfényben és ül meg a földön. Egy nagybajuszú, szerintem öreg bácsi – emlékeimben mindig egy öreg, egyszerű paraszti ember alakjaként maradt meg – újra meg újra fölvetette ezt a pelyhet, újra óvatosan tenyeremre tette, és én megint elfújtam a levegőbe.

– *Albert Zsuzsa*: – Kodolányi Júlia gyermekkorában Jancsi és Juliska volt a két Kodolányi gyerek, amikor Kodolányi Finnországban volt, akkor ők hiányoztak neki legjobban. Úgy is tudott írni, hogy a gyerekek ott játszottak körülötte, mert az volt neki fontos, hogy a Kodolányi gyerekek boldogok legyenek. Sok nehéz nyomorúságon ment keresztül a család, de Kodolányi Júlia abban a könyvben, amit az édesapjáról írt, megírja, hogy azt ők nem érezték gyerekkorukban.

– *Kodolányi Júlia*: – Ha behúnyom a szememet, jelenetek tűnnek föl előttem, egész képeket látok, hogy mi történt.

– *Albert Zsuzsa*: – Én most azt a képet látom, ami a fiatal Kodolányi Jánost mutatja, a nagy, világító szemével, és mellette a kislányát, akinek ugyanolyan nagy, világító szeme volt. “Csösz arca” volt, mint valaki írja, az édesanyjára hasonlít egyébként szerintem.

– *Kodolányi Júlia*: – Az anyám rendkívül szép kislány volt, én nem voltam olyan szép, mint ő. Meg tudom mutatni a képét már nagyobb korában is, az esküvői képükön is, hogy milyen szép volt. Egyébként, ők például azt fordítva csinálták, előbb kötöttek egyházi esküvőt, és aztán polgári esküvőt. Az apám katolikus volt, az anyám református, átmentek Osztróba Csikesz Sándor bácsihoz, Csikesz Sándor bácsi nem törődött az ilyen formásokkal, hogy nincs meg a polgári esküvőről a papír, ő bizony szépen összeeskette őket, be is írta, ahova be kellett írni, ma is megvan a nyoma, és aztán mentek át az akkori demarkációs vonalon. Anyám aztán a Dombóváron élő idősebbik testvérénél volt, apám meg elment Püspökladányba az anyai családjához. Az édesanyja akkor már nem élt. Aztán, amikor megkapták a diszpenzációt, akkor házasodtak össze az első kerületi, akkor még a Várban lévő nem tudom, minek hívták akkor, Városházán.

– *Albert Zsuzsa*: – Nagyon fiatalok voltak, még kiskorúak, mind a ketten.

– *Kodolányi Júlia*: – Igen, akkor huszonnégy év volt a nagykorúság határa, mikor én nagylány lettem, már huszonkettő, most meg már még kevesebb. Sajnos.

– *Albert Zsuzsa*: – Huszonkét éves korában nősül, és egy vajszlói parasztlányt vesz feleségül. Nem egyszerű parasztlányt, az már tanult parasztlány volt, szakít az édesapjával, és évekig iszonyatos nyomorban él. Prófétai hittel csinálta az egész életét. Költözködtek az elvált édesanyja családjához, meg Pest környékre, vissza a faluba, és így tovább.

– *ifj. Kodolányi János*: – Az állomások egy része olyan kis koromban ért engem, amelyre én nem is nagyon emlékezhetem.

– *Albert Zsuzsa*: – Miért szakított nagyapjával az édesapja?

– *ifj. Kodolányi János*: – Részint a házassága miatt, itt sem elsősorban az volt a baj, hogy az apám egy, mondhatom azt, hogy jobb módú földműves család harmadik leányát választotta és vette feleségül, hanem azért, mert az én nagyapám nem értett azzal egyet, hogy az apám akkor még nem végzett egyetemmel – nota bene később sem – beiratkozott, de nem végezte, tehát az akkori megítélés szerint nem volt egzisztenciája. Azonkívül, az apám olyan erős, mondhatnám azt is, hogy forradalmian erős szellemiségű volt, és annyira társadalmi megújulás, reform pártoló, a szocializmussal szimpatizáló volt, hogy elsősorban ez lett a szálla a nagyapám szemében, mert a nagyapám teljesen konzervatív, katolikus szemléletű ember volt.

– *Albert Zsuzsa*: – Főérdész.

– *ifj. Kodolányi János*: – Ezt nem lehetett összeegyeztetni. Az apám próbált a nagyapámmal ezekről a kérdésekről beszélgetni, vitatkozni is, nagyapámmal azonban nem lehetett vitatkozni. A következő történt ugyanis: mihelyst vitára került sor, a nagyapám fölkel az asztaltól, legyintett, hogy: áh, veled nem lehet vitatkozni, mert te mindig ellentmondasz!

– *Albert Zsuzsa*: – Az édesanyja szülei hogy fogadták ezt a házasságot?

– *ifj. Kodolányi János*: – Az anyám szülei nem értettek vele egyet, a nagyanyám élt még akkor, ővele nem volt semmi baj, mégpedig elsősorban azért nem, mert nazarénus volt, és szelíd lelkületű asszony, nyilvánvaló, természetes is, hogy a legkisebb lányát, aki egyúttal a legkisebb gyermeke is volt, másképp is szerethette, mint a nagyobbakat.

– *Kodolányi Júlia*: – Magam előtt látom őket, még amikor kis gyerekek voltunk, Rákospalotán, hogy a szobának melyik sarkában volt az én kiságyam, vagy melyik sarkában volt a garnitúra, hol volt a zongora. Nyolc hónapos koromból emlékszem vissza a legelső emlékemre. Vagy látom azt a püspökladányi parasztházat, amikor én még egy cukros ládikában álldogáltam, és látom a vadszólót a

tornác mellett, és látom, hogy a bátyám megy egy tyúk után, amelyik az ő tyúkjá volt és az leült, amikor a bátyám utána ment, hogy meg tudja fogni. De ezt úgy látom, mint hogyha itt lenne most előttem.

– *Albert Zsuzsa* : Anyagi segítséget nem kaptak, vagy nem fogadtak el?

– *ifj. Kodolányi János*: Annyit, hogy amikor a húgom született, akkor éppen a nagymamám házában laktunk, de aztán onnan átköltöztünk egy parasztgazda házába, ahol egy szobát kaptunk. Ez egyúttal szemben volt azzal a házzal, amely az erdőháza volt és a nagypapám ott lakott a második feleségével és a második házasságából származó kisebbik fiával, valamint a nagynénimmal, apám testvérhúgával. Úgy hogy onnan az apámék állandóan ráláthattak arra a házra, ahol a nagypapámék éltek és laktak, nagypapám azonban kitért a találkozások elől, elfordult, nem kereste azt a lehetőséget sem, hogy kezét fogjon a fiával, és megpróbáljon megbékülni vele. Egy látszatot őrzött magában. Kénytelen is volt a társadalmi helyzete következtében egy ilyen látszatot tartani azért, mert a külvilág ezt tőle el is várta, hogy, mint a Közalapítványi Erdőhivatal vezetője, akinek alkalmazottai voltak, erdőőrei voltak, erdőmunkásai voltak, kocsisa volt, tehenese volt, cselédlány volt a háznál, tehát ezt a látszatot őriznie kellett, és ebből nem akart és nem is tudott kiszabadulni.

Amikor apaibb volt, ez elsősorban a nagynéném iránt jelentkezett, valamint az apám féltestvére iránt. Dacosan viselkedő apámmal szemben nem. Apámat megverte, akár korbáccsal, és az apám ezt szóltanul túrte, nagypapámat még ez is sértette, hogy: te még nem is sírsz!

– *Kodolányi Júlia*: Nagypapám második feleségét nagyon szerette, fiatalkorában nagyon sokat tanult tőle, ő Dohnányi-tanítvány volt, nagyon jól zongorázott, a klasszikus zenét tőle ismerte meg az apám. Nagyon jóindulatú asszony volt, nagyon sokat mesélt neki csillagászatról.

Végeredményben, valójában én azt hiszem, hogy ugye volt az első világháború, és a fiatalság mindig hajlamos arra, hogy változtatni szeretne a világon, és a Haraszi Sanyi bácsi, aki neki iskolatársa volt, ő is ormánsági volt, de már bent laktak Pécsen. Sanyi bácsi szülei, az öreg Harasziék két fiukat tanították. Az egyik apámnak osztálytársa volt, de a Sanyi bácsival volt jóban. És valahogy így került közel a szociális eszmékhez. Nem is kommunizmust mondom, szocializmushoz. Nem volt ő párttag, szimpatizáns volt, valójában meg akarta volna azt is reformálni. Mert vallásos volt, és ő elképzelt egy nem ateista, hanem istenhívő szocializmust.

– *Albert Zsuzsa*: Rendkívül érzékeny, nem teljesen ép lábú, zavart családi körülmények között élő gyerek volt, aki kilógott abból a faluból, ahol aztán csaknem az egész gyermek- és ifjúkorát töltötte. Ezért vette talán jobban észre, hogyan élnek ott az emberek. Vajszlón, az Ormánságban. Hogy ezt észrevette, ez volt az ő tehetségének egyik része. Az, hogy maga a népi mozgalom, és az ő első novellái ide kapcsolódnak, ebből származik. Az ő fokozott érzékenységből, kritikus szemléletéből, és abból, hogy más volt, mint a középosztály, és más, mint azok a parasztok, akiket megismert.

– *Kalász Márton*: – Az Ormánság, ahol én is éltem, neki szellemi hazája is volt. Nem választotta, de választották vele. Nekem sok élményem és tapasztalatom van azzal kapcsolatban, hogy az úgynevezett választott, a szellemi haza mindig fontosabb, mint az, ahol születik az ember. És azon túl, hogy születik, nem sok köze van aztán néha hozzá. A választott hazával az embernek mindig sokkal több konfliktusa van, mert sokkal igényesebb vele szemben, sokkal jobban szereti, és én el tudom képzelni Kodolányi János esetében is, hogy ő nagyon szerette volna szeretni azt a szűkebb hazát. Még én is nagyon sokat hallottam az ormánságiaktól, hogy "nagyon sokat bántott bennünket". Én ezt valahogy mindig másképp néztem. Nem tudom, kit bántott ott többet, és az a kegyetlen világ, amiből a háború után már csak a lelki kifáradást, meg kell mondanom, kínzó melankóliát találtam én.

– *Albert Zsuzsa*: – A szeretetet érzem benne.

– *Kalász Márton*: – Én is.

– *Albert Zsuzsa*: – Az Ormánságot modellnek tekinthette, mint ahogy az is volt, mindaz, amit róla írt, az egész országra vonatkozott. Ez szélesedett ki az egyke elleni társadalmi mozgalommá.

– *Várkonyi Péter*: – 1925-ben írta Kodolányi János a *Szép Zsuzská-t*. Sásdi Sándor fölkererte apámat, hogy írjon róla kritikát, az *Új Írásokban*.

– *Albert Zsuzsa*: – Aki Várkonyi Nándor volt.

– *Várkonyi Péter*: – Meg is írta a kritikát, el is küldte Sásdi Sándornak, aki azután megmutatta Kodolányi Jánosnak. Ez 1925-ben volt. 1928-ban a *Modern magyar irodalomhoz* kért Kodolányi Jánostól biográfiát. Ez a biográfia az összes többinél lényegesen hosszabb volt. Ebben fejtette ki a Szép Zsuzskával kapcsolatos kritikát. Megírta, hogy itt nem csupán naturalista módon, nagyon tehetségesen és mérvadóan megírt regionális dologról van szó. Ami abban van, az a lelkeség, az az egész országra is vonatkozik. Ezért érinti őt mélyen, és ezért érzi az ormánsági népeket közel magához, mert azok a magyarságot jelentik. Így történt azután, hogy apám, aki naturalistának vélte még ebben a kritikában, lényegesen változtatott az autobiográfiában felfogásán. A *Modern magyar irodalomtörténetben* – ami 1928-ban jelent meg – a reformot követelő írók közé sorolta, és nem önmagában csak a népiek közé.

– *Albert Zsuzsa*: – 1934-ben írta meg a *Baranyai utazást*, de az első novellája, amely a *Nyugatban* jelent meg, a *Sötétség*, már erről szól. Ezzel fedezte fel Móricz.

– *Csűrös Miklós*: – 1927-ben megjelent egy olyan írása, *A hazugság öl* című, amely már a címében is az expresszionistákkal való rokonságát bizonyítja, ugyanakkor a szociográfus elkötelezettségét is. Ebben mondhatnánk, hogy elsőként veti föl az ormánsági pusztulás kérdését. Illyés 1933-as *Pusztulás* című dolgozata országos mozgalmat keltett, de hát azért nem felejthetjük el, hogy Kodolányi volt az előzmény. Még Fülep Lajost kell harmadikként felsorolnunk.

– *Kalász Márton*: – Kákicsi Kis Géza.

– *Csűrös Miklós*: – Igen, aki országos hatást tett, és Illyés például folyton rá hivatkozik, noha Kodolányi jelzéseiben már mind benne van. Legföljebb egy-egy falura vonatkozó dokumentumokban részletesebb Fülep akkori megnyilatkozása. Az írók szempontjából nézve: Kodolányinak az erről szóló dolgozataiban mindig előfordul az egyke lélektana, az atmoszférája, amelyek írói szemléletre is vallanak, ugyanakkor, amikor ő is közöl dokumentumokat, szociográfiaként is helytáll az, amit mond. Azt a kapcsolatot, amely a novellista és a publicista között fönnáll, innen tudjuk megérteni. Tehát tényfeltáró szempontból is ábrázol, ugyanakkor azonban a többieknél jobban figyel az atmoszférára, arra a bizonyos légkörre, néphangulatra, amely sújtja, lefojtja a baranyai életet. Emlékszünk arra, hogy sok regényében úgy ábrázolja az egyik paraszt barátjával való kapcsolatát, hogy mondjuk, egy kocsit hajtva Tolsztojt olvasnak egymás között. Ez egy különös utópia, amely azonban az ő életében nyilván teljesen hitelesen így történt meg. Ilyenfajta eszményi kép is áll a fiatal Kodolányi előtt. Ehhez képest iszonyúan sötétnek látja azt a világot, amelyet ábrázol, és amely a korai novellák hangulatát meghatározza. A novellák nem naturalisták. Ezek a novellák költői novellák, a nyelvük tekintetében, humanista szelleműek, és, mondjuk, a tolsztoji realizmus értelmében realisták ezek a novellák. Amikor egy öreg paraszt meghal, és a halála előtt átéli az életet, mintegy fölülbírálja, az az *Iván Iljics halála* nyomdokát követi. A fiatal Kodolányi szerintem abban válik el elsősorban a kortársaitól, hogy nagyobb méretű, az egész életet átfogó, szinte már a novellán túlmutató, mondjuk még a regény terjedelméig nem eljutó nagy írásokban egy ilyen világot mutat be, tehát amely közelebb áll Tolsztojhoz, mint Zolához, csak jelképesen mondjuk ezeket a

neveket, nyelvük pedig nem igaz, hogy annak a tájnak a leképezése, bár nyilván onnan táplálkozik, hanem költői, zengzetes nyelv, azt már mondtam, hogy abban is különbözik a regionalizmustól, hogy világirodalmi műveltségéből táplálkozik. Nagyon jellegzetes, hogy nem a magyar irodalom hagyományaiból elsősorban, bár ő Móriczra mindig hivatkozik és ennek meg is van az oka, de sokkal fontosabb Dosztojevskij, Tolsztoj, meg Turgenyev hatása.

– *Kalász Márton*: – Nem szabad elfelejteni, hogy az ormánsági tájnyelv nagyon költői nyelv volt. Hihetetlenül költői nyelv. Én, aki még hallottam az azóta nyilvánvalóan ugyancsak megromlott ormánsági tájnyelvet, el voltam bűvölve. Holott nem olyan messze születtem onnan, jó, a származásom másképp indított el engem. De abban az egész kíméletlenségben, én se tartom naturalistának mindezt, abban az egész kegyetlen világban közben – nagyon furcsa ezt talán még így megfogalmazni is – nagyon sok költőiség volt. Irgalmatlan költőiség, és fordított, nagy ihletettség. Egyébként, amikor elárasztotta a latin-amerikai irodalom Európát, akkor nekem mindig Kodolányi János jutott eszembe.

Amit Tolsztojról meg Dosztojevskijről mondtál Miklós, azt mind én is így éreztem. Tehát nem a magyar irodalmat éreztem meg sokszor öbenne.

De amikor a latin-amerikai írók jutottak eszembe, sokat gondolkodtam, hogy bár diákkoromban hihetetlenül élveztem a történelmi regényeit, a magyar középkort, de kicsit mindig sajnálkoztam azon, hogy mintha túl hamar maradt volna abba ennek az ormánsági világnak az elemzése és feldolgozása.

– *ifj. Kodolányi János*: – 1935-ben költöztünk Budapestre, pasaréti lakásunkba, ugyanaz évben, egy nyári napon, vasárnap délután, apám elé álltam, és mondtam neki, hogy én megpróbálom megkeresni a nagyapámat. Jól van, mondta, indulj el, és próbáld meg. Hozzáteszem közbevetőleg, hogy addig sem nevelt bennünket a nagyapánk ellen. Elmentünk az első címre, amiről tudtuk, hogy a nagyapámnak Budapestre költözésekor a lakáscíme volt. Ez a Maros utcában volt, néztük a névtáblát, nem láttuk, elmentünk a házmesterhez, azt mondja, hát igen, ekkor meg ekkor elköltözött, ellenben, a Krisztina körút 8-10 számú bérházban található meg. Elmentünk.

Azért beszéltek többes számban, mert a húgom is velem volt. Meg is találtuk, fölmentünk a harmadik emeletre, ahol lakott, becsöngettünk, és bemutatkoztunk. Nagyapám örömmel fogadott bennünket, mindjárt megvendégtelt a nagynéném, valameddig beszélgettünk, s attól fogva mi a nagyapámmal jó viszonyban voltunk. Mert elkerültem azokat a kérdéseket, amelyekkel nem volt tanácsos beszélgetésben foglalkozni. Ezek a vasárnap délutánok azért az emlékezetem szerint kellemesen, jóízűen teltek el, bizonyosan szegényebb lettem volna, ha ez az életemben nem következik be.

– *Albert Zsuzsa*: – Kodolányi János legújabbban megjelent könyvét az *Esti beszélgetést* Püski Sándor adta ki. Ez egy régebbi tanulmánykötet felújítása. A *Baranyai utazás* nála jelent meg a *Magyar Élet Kiadónál*.

– *Püski Sándor*: – A harmincas évek első felében ismertem meg én is a többi akkori fiatallal együtt Kodolányi János írásait, elsősorban az ormánsági, a baranyai egykéről írt cikkeit, és később a Finnországról írtásaiból ismerhettem úgyszintén. A *Suomi títká* című könyvét adtam ki 1939-ben, mindjárt az első évemben, mikor kiadó lettem. S az az érdekes, hogy már majdnem mindegyik írónak volt valamelyik nagy kiadója, Kodolányinak pl. az Athéneum, Németh Lászlónak a Franklin, de azokat szerencsémre csak a regényei érdekelték. Ezek az úgynevezett nemzetpolitikai írásai bármilyen vonatkozású legyen az, a földkérdés, vagy az egyke, és másmilyen nemzeti problémák, ezeket nem érdekelték. Így kerültek hozzám. A népi mozgalom megindult már a harmincas évek első felében, de egész harminckilencig, sőt a *Baranyai utazás* negyvenegyig, mire én hozzájutottam, hogy kiadjam, várta a feltámadást. Az először közlő újságokban hevert el. Ugyanúgy, mint Németh László *Tanu*-ja és a korábbi *Készülődés*, még a *Kisebbségben* anyaga is. Nyilvánvaló volt, hogy a fejlődő népi mozgalomra, amelyik elvállalta a nemzet akkori gondjait, ezek az írások közvetlenebbül hatottak, mint mondjuk, a regények.

– *Albert Zsuzsa*: – Kodolányival tudott harmonikusan együtt dolgozni a könyvkiadások során?

– *Püski Sándor*: – Hát többé-kevésbé. Persze nem volt könnyű, mint szerző se, nem beszélve egyebekről, a többi íróval neki volt a legtöbb vitája, egyrészt Illyésékkal, aztán Féjával, néha Németh Lászlóval is, úgyhogy időnként én tudtam őket leültetni egy asztalhoz valamit megbeszélni. Mindig nekem sem sikerült. S nemcsak rajta múlt, hanem a többiekén is.

– *Csűrös Miklós*: – Igazából a Kodolányi regényeknek és részben a novelláknak is egy része önéletrajzi háttérű, vagy arra vonatkozik. Nagyon fontosnak tartom, hogy az önéletrajza, a *Süülledő világ* az apja halála után jelent meg. Tehát volt olyan kíméletes, hogy ezt a művét, amelyben azért sok mindent elmond abból, amit most Kodolányi Jánostól hallottunk, hogy ezt ne az apja életében tegye közzé. És azok a regényhősök, azok a főleg gyerekhősök, akik a korábbi regényeiben szerepelnek, azoknál nincsen kitéve a tulajdonság, hogy rosszlábú gyerek volt.

– *ifj. Kodolányi János*: – Amikor kaptuk a telefonértesítést a nagynénémről, hogy nagyapám meghalt, apámmal azonnal fölkerelkedtünk és elmentünk nagyapám lakására, hogy még nem fölravatalozva, hanem frissiben láthassuk.

Beléptünk abba a szobába, ahol nagyapám feküdt egy heverőn, már holtan. Hármásban voltunk, apámmal ketten és a nagypapám. Nagynéném se jött be. Ott álltunk, néztük holt nagyapámat, apám azt mondotta: most békét kötöttünk. Ezután, mikor hazatértünk, határozta el, hogy itt van az ideje, hogy megírja a *Süülledő világot*.

– *Albert Zsuzsa*: – Eszembe jut, amit Kalász Márton mondott, sajnálja, hogy korábban abbahagyta az Ormánságról szóló "tudósításait", mondjuk így. Mi lehetett annak az oka, hogy a történelmi regények felé fordult?

– *Csűrös Miklós*: – Egy drámai és lázadó, és a szociális kérdéseket előtérbe állító korszak után részben emberileg, de legfőképpen íróilag, úgy érzem, hogy Kodolányinak a harmincas évek első felében olyan törekvése támadt, amely egy nyugodtabb és nagyobb, hömpölygőbb, ha úgy tetszik, tolsztoji epika irányába tartott.

– *Albert Zsuzsa*: – Megnyugodott akkorra?

– *Csűrös Miklós*: – Ez nem megnyugvás, a történelmi kérdések is életbevágó problémákat vetettek fel, hiszen akkor ő már a hitlerizmussal, nagyon korán ennek a jelentőségével és a magyarságot érintő veszélyeivel találkozott: nem úgy értem, hogy szellemileg megnyugvás, hanem az alkotó ember megnyugvása. Öbenne mindig megvolt a törekvés, hogy egy nagyobb, tágasabb, epikus perspektíva irányába akart elmozdulni, már a novellában is a távlatosat, a mítikus felé hajlót, az ismétlésnek a szakralitását kereste, pl. a *Szép Zsuzskában* is az, hogy egy idősebb nő az első szeretőjének a fiába szeret bele, az már maga a mítoszi ismétlődést előlegezi. Tehát itt a történelmi koncepció legalábbis nagy részben abból fakad, hogy az író keres magának olyan lehetőséget, ahol egy nyugalmasabb, terjeszkedőbb, noha a korszak drámáját nem semmibe vevő koncepció felé halad.

Én úgy érzem, hogy *A vas fiaiban* elsősorban ez a vágy nyilatkozott meg, és amikor Kalász Márton latin-amerikai hasonlatot használt, akkor meg kell mondanom, hogy erről a regényről pl. a korabeli kritikában elhangzott a "mágikus realizmus" kifejezés. Efelé tört Kodolányi, és nem emberként meg politizáló emberként nyugodott ő meg, hanem valamiféleképpen az írásnak – és egy későbbi művére mondja Németh László, hogy egy "homéroszi pillanat"-ot támasztott föl – egy ilyenfajta epikának a lehetőségét kereste.

– *Kodolányi Júlia*: – Akkor vonaton három napig tartott, míg Lengyelországon keresztül kiment Finnországba, vitt magával egy

kisbőröndöt, vitte magával az írógépét, mert azt mindenhol vitte magával. Télen volt kint, amikor a *Boldog Margitot* befejezte, úgy tudom Padasjókiban, egy finn tanyán, ahol bizony volt negyven fok hideg is, de ő azért ott kinn nagyon jól tudott akkor még mozogni, tehát nem gátolta őt abban a lába, valójában ez a fel nem fedezett cukorhaj tette őt lehetetlenné, ahogy te is megismerted.

– *Kalász Márton*: – Hát a történelmi regények. Én mindig úgy gondoltam, ez az ő igénye volt, és most, hogy olvastam korrektúrában a gyönyörű levelezést, Szabó Istvánról a novellistáról van szó, aki 1949-től 56-ig levelezett vele és tanítványa volt, az egész olyan, mint egy magánegyetem, akkora íve van, hogy...“s most lediplomáztál, István”, körülbelül itt ér véget, meg valaminél fogva Szabó Pista lázadásával. Egy korai levélben Kodolányi figyelmezteti: ne keresd mindig itt a népet, ott a népet, neked, ha író akarsz lenni, az egyetemes szemlélet felé kell törekedned. S azon belül ott lesz a nép.

Én ezt mindig úgy képzeltem, minden mű egy építmény, hogy előbb volt egyrészt az ő törekvése, afelé az egyetemesség felé, amit ő nyilván nagyon korán végig gondolt magában, de úgy, hogy ha éppen a németellenességet, illetve a német veszélyt nézzük, ezt ő úgy gondolta talán végig, hogy itt van egy nép, a magyar, ezt nekünk föl kell mutatnunk. (A herderi jóslatig nem akarok visszamenni.) Én mindig így olvastam ezeket a könyveket. Közben vonzódott a finnhez, keresett egy népet, amelyek rokon lehet a miénkkel, illetve, ahol mi kereshetünk példát. S hogyha arra gondolunk, hogy utána jött az archaikus világ, mint az egésznek a betetőzése, az egész életműnek, nem tudom, hogy igazam van-e, én ezt az utat teljesen önérvényűnek látom. Nem a kor igénye volt, lehet, hogy találkozott a kordivattal is, de hogy a szándéka nem az lehetett, abban én legalábbis bizonyos vagyok.

– *Albert Zsuzsa*: – Az, hogy Pécssett 1941-ben a Janus Pannonius Társasággal, meg a *Sorsunkkal* van kapcsolatban, az hozhatta össze Várkonyi Nándorral.

– *Kalász Márton*: – Várkonyi Nándor hatása ebben nyilvánvaló. Mind a kettőben, egyikben is, másikban is.

– *Várkonyi Péter*: – 1931-ben találkoztak először Pécssett. Utána következtek a történelmi tárgyú regények, akkor lazábban, levelekben igen, de személyesen ritkábban. Gyakoribbá váltak a találkozások 1939-ben. Megalakult a Janus Pannonius Társaság. Tervezték a *Sorsunk* indítását. Akkor apám be akarta vonni Kodolányi Jánost aktív munkatársként. Talán még szerkesztőtársnak is gondolta, bár ezt nem tudom, de nagyon aktívnak. Akkor alakult ki szoros kapcsolat. Nálunk is felpozícióba került az élet. Gyakran fordult meg nálunk Kodolányi Jánoson kívül Erdélyi József, Veres Péter és Berda József.

Délutánoként voltak ezek a találkozások, – kint a kertben. Nagyon élénk viták gyakorta folytak. Személyes élményem, ezeken a kerti beszélgetéseken és élénk vitákon kívül: 1941-ben elmentünk apámmal biciklitúrára. Kilenc éves voltam, én mentem elől, és jeleztem, ha autó jött, mert ő nem hallott. Igen korán megtanítottak a felelősségre. Először Weöres Sándorhoz mentünk Csöngére, és onnan Balatonakarattýára.

Faverandás, tornácós ház volt. Mi a kertben aludtunk, sátorban. Volt egy kerti asztal, másnap apám odatette a fényképezőgépet, és azt mondta, ha szól, akkor ezt a pöcköt nyomjam le. A fénykép azt hiszem, megvan. János bácsi egy újságot olvas.

Egy kilenc éves gyerek nem ért. Érez. Bizonyos szituációkat. Felöltöttek látva azt, hogy komoly dologról van szó. Utólag tudtam meg, hogy akkor volt a *Földindulás*-nak az a bizonyos pere, és talán abban az újságban, amit olvasott, a legújabb hírek voltak. Ez megmaradt.

– *Albert Zsuzsa*: – Plágiummal vádolták. Egy fogorvos.

– *ifj. Kodolányi János*: – Tudvalévő, hogy 1944. március 19-én a németek megszállták Magyarországot. Talán a következő napon megjelent két fiatalember a lakásunkon, és közölték, hogy az apámmal bizalmasan akarnak beszélni. Be is mentek a szobájába, aztán az apám nagyon izgatottan engedte ki őket. A két fiatalember Soós Gézától, aki az ellenállási mozgalom nagyon jeles, kiemelkedő képviselője volt, tőle hoztak üzenetet, hogy az apám a lehető legrövidebb idő alatt tünjek el hazulról. Mert rajta van azon a listán, akiket a németek el akarnak fogni.

Én kísértem el a Torockó téri református parókiára Joó Sándorhoz. Egészen addig volt ott, amíg nem kapott üzenetet Faraghó Gábortól, aki akkor altábornagyként a csendőrségnek a felügyelője volt, hogy biztonságban érezheti magát, ő intézkedett, hogyha bármi olyan lépés következne, hogy az apámat valóban le akarják tartóztatni, akkor a csendőrség előzze meg a németeket és vegye őrizetbe, hogy ezzel is menthessék. Tehát nem adták volna át a németeknek. Ennek az üzenetnek a birtokában csöndben elutazhatott Akarattýára, és ott húzhatta meg magát, visszavonulva a közszerepléstől.

– *Várkonyi Péter*: – Többször volt nálunk. Először 1945 szeptemberében. Előtte levelet írt. Megdöbbenő levél volt, remélhetőleg most már teljes egészében megjelenik. Ebben szerepel egy mondat, nem tudom, van-e jelentősége, a következőt írja: életveszély fenyegette közvetlenül a nyilasok uralma alatt, “a fegyverszüneti proklamáció megszövegezésében való részvétele miatt.” Eljött 1946 februárjában, és hosszú ideig volt nálunk. Egy hatluku pásztorsípon megtanított arra, hogyan kell a félhangokat különbözőképpen fogni. Szerette a körtét. Úgy látott át rajtam, kamasz gyereken, mint az üvegen.

Én akkor nem voltam jó fiú, még kevésbé jó tanuló. Mikor az iskolából hazajöttem, bent ült a díványon, nem szólt egy szót sem. Mondani kezdtem, hogy hát így volt, meg úgy volt, ...rám nézett: szóval ez történt az iskolában, és amit el akartam titkolni, azt szóról-szóra elmondta. Belelátott az emberbe. Ez nem lesz jó, gondoltam, elkezdtem utánozni a tanárokat, viccelődtem. – Már megint azt akarod eltitkolni... – Halálpontosan tudta, hogy mit akarok eltitkolni.

– *Kodolányi Júlia*: – Valójában az ormánsági nép és a nép iránti szeretetből ostromozta őket. Fel akarta nyitni a szemüket, és ebben nagyon jó mestere volt neki Csikesz Sándor, akkor osztrói, ma már Csányoszó a neve, református pap. Aki ugyanúgy ostromozta a népet, mert féltette. Sajnos, be is következett, mert azért az ormánsági nép valójában már nincsen. Tehetséges nép volt nagyon. Nagyon sokan lettek belőle feltalálók, professzorok stb. Ezt az apám látta bennük, és azt féltette.

– *Várkonyi Péter*: – Következő élményem van 1954-ből. Lent volt nálunk tavasszal és nyár elején. Két helyet szeretett a kertben. Volt ott egy mandulafa, a mandulafa alatt négy bokor tuja. Ott ült délelőtt. Délután pedig a gesztenyefa köré tett padon. Akkor már orvostanhallgató voltam, harmadéves, nézegetett egy könyvet. Odanéztem, a “Deutsche Efemeriden” A csillaghullások gyűjteménye volt. Asztrológiáról és a horoszkópról beszélt, arról, hogy ki, mikor és hol születik, aszerint milyen lesz a horoszkópja. Megkérdeztem, illetve azt mondtam, hát akkor végül is, akik centiméterre ugyanazon a helyen, és percekben belül ugyanabban az időben születnek, azoknak a horoszkópja ugyanaz? Akkor a képtetőjük ikrek ugyanazok lesznek? Rám nézett, ezután egy hosszabb beszélgetés volt közöttünk, arról, hogy az asztrológia tudomány-e, vagy művészet. Mert ezek szerint ugye tudománynak nem felel meg! Erre emlékszem, mint “ifjú” és nem gyerek.

Amikor a magyar mitológiához fordult, még a *Szírát*-nak nyoma sem volt. Apám 1939-ben kezdett ezzel foglalkozni szórakozásképpen. 1941-ben, a kiadásáról különböző kiadókkal tárgyalt, de visszautasították. Weöres Sándor – saját kezűleg – akkora az Egyetemi Könyvtárban dolgozott Pesten – elment a közelben lévő, Franklin Könyvkiadóhoz. Ott említette, hogy Várkonyi Nándornak van egy ilyen kézirata, érdekl-e őket. Az igazgató azt mondta, hogy küldje be. Weöres Sándor megírta apámnak: “Küldd be, várja a Franklin”. Apám nagyon dühös lett, a csattanója a dolognak az, hogy félve már ott volt náluk. Vagyis nem vetek róla tudomást. Megkérte Weöres Sándort, hozza el sürgősen és küldje el neki.

Kodolányi János 1941-ben Pécssett volt nálunk a Kürt utcában. Apám félve mondta neki, hogy van egy kézirata, de hát nem irodalmi,

hanem kultúrtörténeti dolog. Volna szíves, olvasná el, hogy mi lehet benne, ami miatt mindenhol visszautasítják. János bácsi elvitte, elolvasta, fellelkesítette, lelket vert apámba, és támogatta, ahol csak lehetett, a könyv kiadását. Azt hiszem, tevőleges szerepe is lehetett abban, hogy a *Szíriát oszlopai* 1942-ben megjelenhetett.

– *Csűrös Miklós*: – Annyi bizonyos, hogy a tematikai inspirációt mindenképpen innen fogadta be Kodolányi, a gondolati előzményeket azt hiszem, kicsit túlbecsülik. Hiszen már az *Istenek meg A holdvilág völgye* című regényekben egy olyan elmélet jelenik meg, függetlenül még Várkonyi hatásától, amelyik egyrészt a kultúra körökre épül, másrészt pedig arra, hogy mindenfajta új forradalom a régiek megújítása. Ez a kettő egyezik Várkonyi művének a hatásával, de akkor egyrészt még nem is ismerhette, még a kéziratot sem. Közös elméleti tájékozódásról van szó, Várkonyi hatása abban nagyon fontos, hogy ehhez a bizonyos régebbi világhoz, sumér vagy akkád mezopotámiai világhoz visszavezette Kodolányi érdeklődését. Ennek az esztétikai jelentősége az, hogy eleve egy ilyen világról szóló regény különösen allegorikus jelentést kaphat. Egy nagyon távoli világot hasonlítani – ez már viszont megint Kodolányi írói érdeme – egy korszerű világhoz, egyrészt allegorikus, másrészt parodisztikus lehetőségeket támaszt, tehát, mintegy azt sejteti, hogy a mai ember ugyanazokat a számárságokat követi el, amit a régi ember, és hogy a mai ember problémái nem feltétlenül ironikusnak, vagy parodisztikusnak, ugyanolyanok, mint a régi emberé. Tehát valamiféleképpen az emberi nemnek ezt az állandóságát és ismétlődését ábrázolandó, ami nagyon fontos a mítoszban, olyan anyagot kapott Várkonyitól, amelyet nagyon termékenyen föl tudott használni.

– *ifj. Kodolányi János*: – Nyilvánvaló, hogy amikor az apám a *Vízöntőt* írta – akkor még ezzel a címmel szerepeltette, és nem *Vízözön* címmel – abba tudta beleírni azokat a helyzeteket, szituációkat, amelyeket akkor egy mai társadalmi regényben nem lehetett volna megtennie. Nemcsak a politikum miatt, hanem azért sem, mert a modelljei onnan kerültek ki, barátai, ismerősei, részint ellenfelei köréből, akikről nem írhatott volna. Nem véletlen, hogy amikor én hozzáláttam, hogy Várkonyi Nándor és apám levelezését sajtó alá rendezzem, nem azzal a korszakkal kezdtem, amikor 1939-40-től, tehát elsősorban a *Sorsunk* megindítása utáni kapcsolatokról származott leveleket vettem volna kronologikus sorrendben elő, hanem egy olyan alkotói korszakot választottam, amely mindkettőjük szellemi alkotó korszakában rokon volt. Amikor Várkonyi Nándor azokkal a műveivel foglalkozott behatóan, amelyek most szerencsésen megjelenőben vannak, másfelől pedig, apámnak is megjelenhettek azok a művei, amelyek ebben a témakörben elkészülhettek és nyomdába kerülhettek.

– *Püski Sándor*: – A háború után nem kötötték be, a *Juliánus barát, A vas fiait*, s a többi nagy regény krudában voltak az Atheneum pincéiben. Felajánlotta nekem, hogy vegyem át, mert ők nem hajlandók terjeszteni se a saját kiadványukat. Így kerültek hozzám ezek a nagy könyvek és bekötöttem, bár végül is az államosítás mégiscsak zúzdába vitte egy részét legalábbis. De amit lehetett, forgalomba hoztam.

Jellemző, hogy nemcsak ő járt így. Ugyanígy az *Új Idők* is megtagadta Szabó Lőrincet, azonnal 1945 tavaszán odaadta: az akkori összes és válogatott verseket, a *Tizenkét vers – tizenkét rajz* című Szalay Lajossal közös könyvet ingyen, hogy vigye el, ő nem fogja terjeszteni. Lőrinc hozzám hozta ezeket értékesítésre. Így lettem aztán 1947-ben a *Tücsökzene* első kiadója is.

– *Kodolányi Júlia*: – Ők 1949 őszén mentek el végleg, anyám is azt mondta, hogy költözzenek le Akaratyára. Volt ott 1400 négyszögöl kert, abban nagyon sok mindent meg lehetett termelni, lehetett baromfit tartani. Valójában én azokra a nehéz időkre azért nem úgy emlékszem vissza, hogy rossz emlékeim lennének.

– *Albert Zsuzsa*: – Kodolányi János akkor hogy tudott mozogni? Amikor én találkoztam vele, akkor már csak ült. Gyermekkori betegsége is volt ez, nehezen járt, és én úgy képezem, hogy a nála erősebb fizikumú felesége ebben is segítségére volt.

– *Kodolányi Júlia*: – Apám, amikor te őt megismerted, már nagyon súlyos beteg volt. Fel nem fedezett cukorbeteg szövődményeitől. Anyám valóban erősebb fizikumú volt, de azért az apám amiben tudott, segített neki. Amit ott ülve tudott végezni. Sőt, volt olyan is, hogy még a cipőjét is maga sarkalta meg. Segített, amit meg kellett hámozni, meg, ahogy ő mondta, a borsót “kikupálni”. De ugyanakkor elvégezte a napi rendszeres munkáját is mindig.

– *ifj. Kodolányi János*: – Novelláskötete megjelenhetett 1955-ben. Ez elég sokáig tartott, amíg a háttérben huzakodtak, hogy hozzájáruljanak, ne járuljanak hozzá, az apámat különféle nyilatkozatok tételére próbálták rászorítani, hogy ez utószóként vagy előszóként kerüljön bele a kötetbe. Különféle változatokat fogalmaztak, a fogalmazók között szerepelt Haraszti Sándor, aki az örökös békéltető volt apám érdekében. Ez diákkori barátság volt. De apám kénytelen volt sorozatban tapasztalni, hogy valamiben ők megállapodtak, és akkor a Pártközpontban beleszóltak, és megváltoztatták a már megírt szöveget, és azt küldték az apámnak, hogy most ezt írd alá. Ezt nem volt hajlandó aláírni.

– *Csűrös Miklós*: – Önmagában is jellemző dolog, hogy kéziratban rejlő vaskos kötetek birtokában a visszatérés, ha úgy tetszik, a régi novellák gyűjteményével kezdődött. Nem mintha ez nem remekműveket tartalmazna, nem nagy kötet lenne, de nagyon jellemző, hogy az időközben keletkezett kötet kiadását jobbnak tartották halogatni.

– *Albert Zsuzsa*: – 1949-ben megírta az *Új ég új földet*, és 1958-ban jelent meg.

– *Csűrös Miklós*: – És attól kezdve az időrendben ilyen montázs történt, ez azonban, mint mondtam, nem tragikus, mert ez nagyszerű kötet volt.

Visszont, annyiban mégiscsak rosszat tett a Kodolányi-recepciónak, hogy valahogyan mégis realista, naturalista íróként maradt a köztudatban, holott ő már nagy mitológiai regényeket írt, és egy más világgépet képviselt. Másfelől pedig nagyon fontos az, hogy ez megint egy hosszabb befogadástörténeti szakadást okoz a kritikában, olyan szünet következik, amikor nem vesznek róla tudomást. Erről azt hiszem, Domokos Mátyás írt a tanulmánykötetében nagyon pontosan, hogy még ha megjelentetnek is valakit, az nem azt jelenti, hogy befogadja az irodalmi köztudat. Sőt, még olyan véleményt is hallottam, egészen furcsa módon, hogy az is ártott Kodolányinak, amikor Kardos sorozatban kiadta a dolgait elég nagy példányszámban, mert valamit visszavont abból az ellenzéki pátoszból, amelyik az ő életművének a jelentőségét adja.

– *Tóbiás Áron*: – 1955 január elsejétől a Magvető, az Írószövetség könyvkiadója, Képes Géza vezetésével, megkezdte azt a munkát Kodolányi érdekében, amit éppen az elhallgatott és hallgatásra ítélt írók érdekében tett. Az első kétszáz Magvető-könyvből több mint száznak én voltam a szerkesztője, és az volt a dolgom, hogy üres aktatáskával elmenjek az írókhoz, és a már kész kéziratokat begyűjtsem.

Kodolányi sértett ember volt, méltán, és amikor 1956 nyarán először tudtam vele személyes kapcsolatba kerülni, a Balaton partján, Akaratyán élt akkor, nagy visszavonultságban, elhagyatottságban, hosszú éveken át, a már kész kéziratok könyveit gépiratban, 100 vagy 200 forintért adták kölcsön. Ebben a nagymester Ignác Rózsa volt, aki ezt a dolgot szinte postásként kézbesítette, csak a megbízható embereknek.

– *Albert Zsuzsa*: – Sándor bácsi akkor itthon volt?

– *Püski Sándor*: – Itthon, hogyne, én csak 1970-ben mentem el, és ott voltam Ignác Rózsnál sokszor, amikor erről is szó volt. Nagy levelezésben álltak, s azt tudom, hogy nemcsak a kéziratait vitte, kölcsönözte ide-oda, hanem még gyűjtött is számára, bár

Rózsának se volt akkor fényes helyzete, nagyobb könyveivel 1956 után tudott megjelenni.

– *Tóbiás Áron*: – Hát még 1955 előtt éppen mi adtuk ki az első két kéziratos könyvét,

– *Püski Sándor*: – A *Torockói gyászt* én vittem Veres Péterhez,

– *Tóbiás Áron*: – Hát így kerülhetett hozzánk a Magvetőhöz. Úgy kellett gyűjteni Kodolányinak, mint most az árvízkarosultaknak.

Először a nagy ellenkezés miatt csak az új önéletrajzi könyvét, a *Boldog békeidőket* sikerült megjelentetni, azt is az ún. társadalomkritika miatt, amivel a századfordulás úri Magyarországot ő illette, mondták a kritikusai, meg a Kiadói Főigazgatóság emberei, cenzorai. Amikor ez meglett, akkor én 1956 nyarán nagy nehezen közelébe kerülhettem, fogadni óhajtott már. Arra szerettem volna rábeszélni, hogy adjon akármilyen kéziratot, de legyen új. Délelőtt megérkeztem, késő délután, szinte az utolsó vonattal mentem haza, és óriási nagy, műfaji vitáink voltak, amelyben ő beszélt, én csak kérdeztem, vagy egy-egy ellenvetést tettem.

De megállapodtunk, hogy ad valamit, majd körülnéz a ládafiában... Mert rengeteg gépiratos könyve volt már készen, majd – itt van a kezemben egy apró, írógéppel írt levelezőlapja – szeptember 15-én adta postára Akarattyan, amelyben a következőt írta, és ezzel sommázza a beszélgetésünket: “Kedves Áron, kettőt aludván az ügyre, úgy döntöttem, hogy jobb lesz mellőzni ezt a játékot. Nincs nekem nyilatkozni valóm. (mert azt is kértem volna tőle, hogy adjon valamit a nyilvánosság számára. Majd így folytatta:) Hogy az író mit-hogyan ír, magánügy. A *Vízöntő* nem történelmi regény, hanem mese, rá is van írva, a *Mózes* pedig nem bibliai tárgyú mű, hanem történelmi regény. Thomas Mann Jákob meg József regényei pontosan bibliai tárgyúak, azokat lehet csodálni. Örülök, hogy meglátogattál, s hallottam Németh László nyilatkozatát is, (mert nála is jártam, mégpedig a Rádió számára, magnetofonnal –) remélem, máskor sem fogsz elkerülni, mindig szívesen látlak, baráti szeretettel Kodolányi.”

Aztán mégis megszületett az egyezés. A forradalom utáni zűrzavaros helyzetben sikerült a Mózes-regényt, az *Égő csipkebokrot* megjelentetni először ötezer példányban, utána gyorsan ötvenezer, aztán még egyszer ötvenezer példányban. És erre Kodolányi ujjongott, de a maga szatirikus módján azt mondta, hogy: vajon nem lesz ez sok az ellenségeimnek?

– *Kodolányi Júlia*: – Az első ilyen témájú könyvet anyám adta a kezébe. A Kénsber Károly: *Misztika mint világnézet* című könyvét. Jegyzeteket ő készített, meg is maradtak, nem sok, bent van a Széchényi Könyvtárban, inkább füzetben volt ez, nem cédulákon, de valójában a fejében volt készen minden. Én sajnos nem jutottam el már Izraelbe, de akik ott jártak, azt mondják, hogy pontosan olyan minden, ahogy apám leírta, mintha látta volna, ismerte volna.

– *Tóbiás Áron*: – Scheiber Sándor, a nagyhirű ókor-tudós, az Országos Rabbiképző Intézet igazgatója, amikor elolvasta a könyvet, meglátogatta, és így nyilatkozott előtte: énnekem ez a szakmám, ez a hivatásom, de én a negyedét sem tudom annak, amit Ön tud.

Hát ezzel kezdődött aztán a Magvetővel a kapcsolata, és meg kell mondanom, hogy taktikai okokból Kardos György igazgató mellé állt, és az ő főcenzori jelenléte volt a legfőbb indítóró ahhoz, hogy a Magvető kiadhassa a vaskos köteteket, nagy példányszámban.

– *ifj. Kodolányi János*: – Az, hogy az Aczél György által irányított és kézben tartott Kardos volt a Magvető igazgatója, ez nem változtatott semmit a könyveken. És főleg azon nem, hogy a Magvető szinte az apám könyveiből fizette ki azokat az adósságokat, amelyeket más könyvek kiadása miatt kénytelen volt vállalni.

– *Albert Zsuzsa*: – A *Boldog békeidőket* írja 1948-ban, megjelenik 1956-ban. 1950-ben megírja az *Én vagyok* c. Jézusról szóló regényét, 1957-ben ebből megjelenik egy részlet, *Jehuda bár Simon emlékirata* címmel, és az egész regény csak 1972-ben, halála után.

– *Kalász Márton*: – Én mindenestre a 90-es évek első felében Stuttgartban bementem egy antikváriumba, s ott volt az *Égő csipkebokor* németül. Aztán megtudtam a történetét is. A hatvanas években a műfordító Hildegard Groschke csak azért csinálta meg kis pénzén a Steingrűben kiadót, hogy Németh Lászlót, Kodolányit, és még egy-két hasonló szerzőt kiadhasson. Aztán elfogyott a pénze, és abbahagyta. De hát a könyvek végül is sikert arattak. Olvastam olyan véleményt is, hogy Thomas Mann, és Kodolányi: a József-regény és a Mózes...

– *Albert Zsuzsa*: – Érdekes, hogy a népi mitológiától fordul a bibliához, aztán tovább, ezek a mitológiai szemlélet egyre erősödő irányát mutatják.

– *Kalász Márton*: – Igen, de az alapállás mindig ugyanaz.

– *Csűrös Miklós*: – A beavatódás, az a közös motívum. Akár pogány, akár a keresztény szemléletű műveiben Kodolányit leginkább az érdekli. Tehát főleg az, hogy a földi a transzcendentálissal valamiféle kapcsolatot terem. Benső érdeklődése volt ez iránt a témakör iránt, másfelől pedig olvasmányai és érdeklődése azt sugallták, hogy az ember egy. Amikor még nem volt mai értelemben vett vallás, akkor is vallásos lény volt az ember, akkor is a transzcendenciába vetette a hitét, éppen az különbözteti meg más létezőktől. Azt hiszem, antropológiája lényege, hogy az ember vallásos lény. A pogány magyaroknál és a régebbi más vallásoknál is ezt a közös gyökerét ismeri fel az emberinek. Ez egyébként Várkonyival nagyon rokonítja.

– *Várkonyi Péter*: – Ez volt talán, ami az ő közös gondolkodásuknak az alapja.

– *Csűrös Miklós*: – A közös munkánkról egész röviden próbálom szólni: a *Szív és pohár* c. kötetet, ami posztumusz abban az értelemben, hogy jóval Kodolányi halála után jelent meg, ennek gyűjtöttem az anyagát és jóval gazdagabban, mint amit aztán a Kiadó közreadott, inkább a címadás leleményét akarom kiemelni. A *Szív és pohár* egy kihagyásos sor, amely úgy folytatódik, hogy “tele búval, borral”. Jelen voltam, amikor kiötölte, hogy ez legyen a címe. És hogy mennyire rá vallott az ilyen címadás az ő gondolkodására, emlékeztetőül mondom, hogy korábban volt egy olyan kötete, a drámák kötete, hogy: “Jajgatunk és kacagunk”, annak a Petőfi idézetnek a folytatása: “de a halál azt mondja: csitt!”

És még valamit, örülök, ha köztudomású lenne, hogy a kötetek, amelyek időközben megjelentek, nem mindig hitelesek filológiaiilag. Például az *Én vagyok* című kötetnek részt vettem a szerkesztésében, itt az történt, hogy János bácsival megbeszéltük, hogy a Kiadó kérésére bizonyos rövidítéseket meg lehet engedni, vagy tenni. Én ceruzával kihúztam azokat a részeket, amelyeket, mondom, megbeszélés alapján, a posztumusz kiadásból kihagytunk. De együtt beszéltük meg a dolgot, ugyanakkor azonban később tintával szinte fejezetnyi hosszúságú kihúzások történtek.

– *ifj. Kodolányi János*: – Az *Én vagyok*hoz akarok egy rövid mondatot hozzátenni. Tudtommal apámnak ez volt az egyetlen olyan regénye, amellyel nem volt teljesen megelégedve. Ő maga átdolgozta még életében. De az átdolgozott szöveggel sem volt elégedett. Tehát amikor ezt nyomdára előkészítették apám halála után, itt nemcsak arról volt szó, hogy mit kíván a Kiadó kihagyni és mit nem kíván kihagyni, hanem arról is, hogy tudták erről a regényről, hogy apám is kiadás előtt még átdolgozandónak ítélte.

– *Várkonyi Péter*: – Szellemi élményem az *Én vagyok*kal kapcsolatban van. Nálunk volt, ott ült a négy tuja között délelőtt, mellette papírlapok voltak. Odaültem, az egyiket megengedte, hogy elolvassam. Az *Én vagyok* első lapjai voltak. Egy kép van előttem. Az éles napfény, ahogy ülök a gyepen a lábánál a mandulafa alatt, és a következő mondatot olvasom a gépelt lapon: “Lábbal előre jöttem a világra, ahogy mást a sirba visznek.” Borzongás futott keresztül rajtam, mert egyszerre hatott a testi való, az élmény, a láb, és a születés és a halál egyazonúsága. Ez egyszerre tört rám. Később erre emlékezve jutott eszembe, hogy apám azt írta róla: ő volt az az ember, aki egy csipetnyi gondolatot is megvilágosodássá tudott érlelni egy időn kívüli pillanat alatt.

– *Albert Zsuzsa*: – Középtermetű volt, bár én már csak ülve láttam, de a fényképein látni, középtermetű volt, dús, barna haja volt, és nagyon élénk, feszült tekintete.

– *Kodolányi Júlia*: – Szerencsére én a feszült tekintetét ritkán ismerem, volt olyan nagyon erős, vizsgáló tekintettel nézte. Mikor valakit megismert és először látott, valóban olyan erős, vizsgáló tekintettel nézte.

– *Albert Zsuzsa*: – Marci, te hol találkoztál személyesen vele, és milyen alkalmából?

– *Kalász Márton*: – 1954 tavaszán, amikor a pécsi színházban – én akkor Pécssett voltam, illetve még Pécssett sem, hanem Szigetváron, meg egyáltalán Baranyában, Siklóson népművelő – amikor a *Végrendeletet* bemutatták, illetve készültek rá, akkor volt lent. Eljött a Dunántúl szerkesztőségébe. Akkor ő ott megjelent – s most nagyon érdekes volt a Szabó Istvánnal való levelezésében olvasni, hogy nem akart részt venni a premieren. Aztán végül is elbizonytalanodtam, hogy ott volt-e, a bemutatón vagy sem.

– *ifj. Kodolányi János*: – Nem volt ott.

– *Kalász Márton*: – Nem volt ott. Viszont ott volt fél Vajszló, nagy-nagy elfogódottsággal végignézték az előadást, külön biztosítottak nekik jegyeket, és huszonegy évesen az ember, meg abban a situációban, óhatatlanul áhítatot érez és nagy tiszteletet, ami gátolja, hogy akár megszólaljon. Ő akkor olyan közvetlen volt, hiszen amikor megtudta, hogy én német vagyok, elkezdett kérdezni, s ez nekem nagyon fontos volt. Illyés Gyula esetében is, s az ő esetében is. Mert nekem ezt az árkot már akkor át kellett ugranom, amikor olvastam őket. Egyszer ültem Ozorán azon a vaskoriátan, amit Illyés megír egyik gyönyörű versében, óráig gondolkodtam ezen az egész ügyön, és utána írtam egy hosszú poémát, s ez kettőjüknek szólt. Illyésnek és Kodolányi Jánosnak. Próbáltam megmagyarázni, hogy ezt a magyar-német viszonyt hogyan gondolom. Szerencsére a poémát időben eltüntettem, nincsen nyoma. De nekem hihetetlenül jólesett, hogy, s ezt később Illyés is megtette, ő 1955-ben elkezdett engem kérdezni. Hogy én is megengedhessek bizonyos dolgokban. Nem mintha ellenséges lettem volna, nem, de bizonyos dolgokat másképpen láttam, mint ők. Olyan gesztus volt, egy fiú iránt, mint ahogy Szabó Pista iránt is volt milliós gesztusa.

– *Albert Zsuzsa*: – Tüskés Tibor a pécsi *Jelenkor* főszerkesztője volt 1959-től 64-ig.

– *Tüskés Tibor*: – Kodolányi Jánossal a hatvanas évek legelején találkoztam személyesen. A *Jelenkor* szerkesztői elvei közé tartozott, hogy vállalja azt a kulturális, irodalmi hagyományt, amely Pécshez kötődik, és amelynek a gyökereit a Janus Pannonius Társaság és folyóirata, a *Sorsunk* teremtette meg, és folytatta ezt a *Dunántúl* is. A *Sorsunkat* Várkonyi Nándor szerkesztette, a *Dunántúlt* pedig Szántó Tibor.

Követve azt a gondolatot, hogy a Pécsről, Baranyából elszármazott írókat a *Jelenkor* is munkatársaként fogadja magához, Weöres Sándorhoz, Mészöly Miklóshoz hasonlóan, indítást éreztem arra, hogy Akarattyán személyesen fölkeressem Kodolányi Jánost. Úgy emlékszem, hogy Balatonfenyvesről utaztam föl, és Szabadbattyánál kellett átszállni a tapolcai személyvonatra, hogy Balatonakarttyára jussak. De a szabadbattyáni állomáson éppen akkor húzott ki a személyvonat, amikor én át akartam rá szállni. Mentegettem magamat a késés miatt, Kodolányinak is azt mondtam, hogy éppen előttem húzott ki a tapolcai személyvonat. Azonnal rám csapott: micsoda förtelmes germanizmus – mondta, hogy egy vonat kihúz! Persze én próbáltam menteni a nyelvi szeplőt azzal, hogy ez egy szakmai nyelvi kifejezés, apám is, nagyapám is vasutas volt, egész gyerekkoromat vasútállomás közelében töltöttem, és ezek a szavak, hogy: a személyvonat elveri a gyorsot, vagy hogy egy szerelvény előrehúz, természetesekek voltak.

Ő azért ezt nem bocsátotta meg nekem. De nem is ez a fontos talán, hanem az a szeretet, amivel a nála több, mint harminc évvel fiatalabb szerkesztőt magához fogadta, és ez volt az alkalom, amikor megbeszélhettük, hogy a *Jelenkor* folyóiratot is ugyanúgy támogatja, ugyanúgy kéziratot ad, mint ahogy a Várkonyi szerkesztette *Sorsunkat*, vagy a *Dunántúlt* szerkesztő Szántó Tibort támogatta.

Kodolányit Budapesten is fölkerestem. Akkor a Böszörményi út és a Beethoven út sarkán lakott feleségével, Tildi néniével együtt, a lányánál, akit ő Juckának nevezett, s akit Juliának kereszteltek.

Akkor már a fiatalokat mintha magához engedte volna. Kapcsolata sajnos megromlott a nemzedéktársaival, de bennünket, fiatalokat, emlékszem, Csűrös Miklóst is, szívesen fogadott. De hát ez már életének az utolsó évtizede volt. Betegként ült előttem, szinte ölben tették akkor már egyik helyről a másikra. Azt mondta: "Akarattyán rosszul lettem. Most se vagyok jobban. Fölhoztak Pestre. Ennyit rólam. Most mesélg magadról."

Talán nem dicsekvés felidézni azokat az ajánlásokat, amelyeket Kodolányi a Pécsre küldött könyvekbe – nem mondom, hogy írt, mert csak – diktált. Akkor már villanyírógépet sem tudott használni. A *vas fiái* 1963-ban megjelent példányába írta, vagy diktálta április 26-án: "Tüskés Tibornak nálam tett látogatása és beszélgetésünk emlékére baráti szeretettel" – még a neve az ő keze vonását őrzi: "Kodolányi". A *Baranyai utazásba* írta, illetve íratta: "Tüskés Tibornak, munkám folytatójának ott, ahol én is kezdtem, őszinte szeretettel, 63 október 6."

Ezt az ajánlást tulajdonképpen azért olvastam el, hogy megéreztessem annak a könyvnek a forrását, amit később Kodolányiról írtam. Egy ilyen ajánlás, úgy éreztem, hogy parancs. Akkor létezett a Szépirodalmi Könyvkiadó *Arcok és vallomások* sorozata. Valójában ebbe a sorozatba készülők munkára kötött velem szerződést a Szépirodalmi Kiadó. Aztán amikor a tizenkét íves munka odakerült a Kiadó asztalára, azzal a mintegy száz fotóval, amit összegyűjtöttem, már változott a helyzet. A kéziratot az Irodalomtudományi Intézet marxizmusban felvértezett kritikusaiknak adták ki bírálatra. Egy ilyen külső lektornak a véleménye bennfelejtődött a kéziratban. Abban minden második szó ez volt: eufémizmus. A "bűnrészesség" vádjával illetett a Kiadó. Nem is csodálkoztam, hogy a szerződést felbontották, a kéziratot visszaküldték, a képekért tiszteletdíjat nem fizettek, velem a felvett előleget visszafizették.

Kardos György tudomást szerzett kéziratom létéről, és a könyv hihetetlen gyorsasággal 1974 végére a Magvető Kiadónál megjelent. Úgy érzem, hogy a könyv ma is alkalmas az újbóli kiadásra, és talán azokkal a képekkel együtt, amelyekkel annakidején nem jelenhetett meg.

– *Albert Zsuzsa*: – Csűrös Miklós még nem beszélt személyes kapcsolatáról.

– *Csűrös Miklós*: – Vargha László dr. vitt el hozzá, kitűnő néprajztudós és építészettörténész volt, polihisztor, nagy tudású ember. Középkorban kerültem el az akkor már beteg Kodolányihoz. Általában úgy emlékszem, hogy féloldalt fekszik, félig ül, félig fekszik tréningruha-szerű öltözetben, és egy macskára emlékszem abban a bizonyos szobában, és szuggesztív beszélgetésekre. Amikor ugyan szobában, de hasonlókat hallottam és tanultam tőle, mint amiket a Szabó István-levelezésben írásban találtunk.

Azt kell mondanom viszont, hogy senkinek sem ugyanazt mondta, hanem ad hominem. Tehát azokkal a kérdésekkel foglalkozott, amelyek engem foglalkoztattak. Akkor én, mint afféle kamasz, nem tudtam fölülemelkedni a saját kérdéseimen, és bizony orosz szakos voltam, és akkor orosz irodalomról beszélünk, amikor Gulyás Pálról írtam egy dolgozatot, akkor Gulyás Pál-émlékeit osztotta meg velem, ezek nagyon felejthetetlen és tanulságos dolgok voltak.

Egy-két apró dolgot azért kiírtam magamnak, részben olyat, amit ő mondott el, részben olyat, ahol részt is vettem. Például, meglátogatta valaki, ezt elmesélte, Krúdyról volt szó, és azt mondta az illető, hogy Krúdy "nem mutat előre". Erre azt mondja

Kodolányi, hogy: akkor mars ki! Utólag jólesik nekem, hogy ha néha elmaradtam a megszokott találkozási időmön belül, rám telefonált: Mi van veled, hol maradsz? Nemcsak figyelmesség volt ez, hanem a nevelő igényessége, hogy az ember ne maradjon el.

– *Büki Béla*: Nekem a hozzá való viszonyom gimnazista koromból származik. Kiss Géának volt egy Ormánságról szóló könyve, ami fölleskített.

– *Albert Zsuzsa*: – Az evangélikus gimnáziumba jártál.

– *Büki Béla*: – Igen. Akkor olvastam a *Baranyai utazást* is, ekkor fedeztem fel Kodolányi Jánost. Végül aztán életének utolsó hónapjaiban ismertem meg személyesen, mert az akkori professzorom, Magyar Imre, aki jó barátságban volt vele, felhozta a Klinikára Balatonfüredről, ahonnan Kodolányi János rossz szájjal jött el. Ismeretségünk nagyon szorossá vált, olyan betegsége volt, ami állandó orvosi készenlétet igényelt. Szaknyelven mondom: Adam-stokes szindrómában szenvedett, ami az átvészelt szívinfarktusok következtében időnkénti szívmegállással jár. Ez azonnali beavatkozást igényelt, rosszulletekor azonnal Adrenalint kellett beadni. Ezt követően azonnal feltisztult a tudata.

Akkoriban már volt pacemaker, ő azonban minden beavatkozás elől elzárkózott, ami áthatolt a bőrön, így aztán a pacemaker beültetéséről sem lehetett szó. Nagyon súlyos beteg volt már akkor, izületi bántalmai, cukorbetegsége volt, amit nem engedett inzulinnal kezelni. Ha történeti könyveit olvassa az ember, akkor értheti meg azt, hogy talán valami sámánisztikus elképzelése volt a kezelésről, hogy az történjék, amit a sors kirótt rá.

Sokat beszélgettünk. Önmagáról beszélt. Halála után – már Jucikától – megkaptam a *Visszapillantó tükör* című könyvét, beszélgetésünk lényegében arról szólt, amit a könyvében leírt. Az IGÉ-vel kapcsolatos huzavona is mély nyomokat hagyott benne, erről gyakran beszélt. Mivel sokszor éjjel-nappal nála voltam, beszélt arról az elképzeléséről, ami szerint a honfoglalás idején két hatalom volt, egy világi és egy szakrális hatalom. Ez utóbbi helye a Holdvilág árokban lett volna szerinte. Elmentek oda a fiával, a hely látványa, a környezet meggyőzte Őt erről.

Én szerintem, és Magyar Imre is azt mondta, hogy halála nem volt törvényszerű, ha beleegyeznek, még kezelni lehetett volna. Soha nem egyezett bele igazából, injekciót is csak akkor lehetett beadni neki, ha eszméletlen volt. Sokáig egyedül volt a kórteremben, de ha mégis meg kellett osztania valakivel, és ez segítőkészségére volt jellemző, intézkedett, ha betegtársának elfelejtették beadni az esti gyógyszereit. Az utolsó percig tiszta volt a tudata.

Halála előtti percekben – bár beértem a kórterembe – az élettani helyzet olyan volt, hogy nem lehetett segíteni. Utolsó szava az volt, hogy: Németh László, segíts! Ez volt az utolsó mondata életében. Számomra meglepő volt, ismervén a körülményeket...

– *Albert Zsuzsa*: – Ezt te hallottad?

– *Büki Béla*: – Ezt én hallottam egyedül, mert egyedül voltam a kórteremben.

Büki Béla, Csűrös Miklós, Kalász Márton, ifj. Kodolányi János, Kodolányi Júlia, Püski Sándor, Tertinszky Edit, Tóbiás Áron, Tüskés Tibor, Várkonyi Péter visszaemlékezései. A Bartók Rádióban 1999. június 4-én és július 2-án elhangzott adás szerkesztett változata.

Pomogáts Béla

Két búcsúztató között

– Méray Tibor és az Irodalmi Újság –

1.

1956. október 6-án a budapesti Irodalmi Újságban Méray Tibor *Rajk Lászlóék sírjánál* című írása emlékezett meg azokról a kommunista politikusokról, akiket 1949-ben egy szovjet mintára rendezett kirakatperben halálra ítélték, és felakasztottak, majd hosszú évek elmúltával: 1956 őszén rehabilitálták és ünnepélyesen eltemették. A Kerepesi úti temető vörös színekben pompázó ravatala mellett különben olyanok búcsúztatták egykori elvtársaikat, akik maguk sem voltak ártatlanok mindabban, ami Rajk Lászlóval és társaival történt, hiszen Münnich Ferenc, Orbán László és a hadügyminiszter-helyettesi posztot betöltő Janza Károly semmit sem tettek az ellen, hogy közvetlen barátaikra (és Magyarországra) rászakadjon a sztálinista rémuralom. Egyedül Szász Bélának, a nagy per egyik életben hagyott vádlottjának volt erkölcsi joga ahhoz, hogy a zsarnokság iszonyatáról vallomást tegyen. És az Irodalmi Újságban Méray Tibornak, aki akkor már hosszú évek óta, és nem kicsiny próbatételek árán tanúsította eltökéltségét a rémuralom ellen viselt szellemi, írói küzdelemben.

Méray akkor az Irodalmi Újság október 6-i számában a következőket jelentette ki: "a ti sorsotok felismerése ölte ki belőlünk a vakhitet. A ti sorsotok felismerése fordított szembe minket a magunk vétkeivel és a zsarnokok korbácsával, börtöneivel, fegyverével is. A ti tragédiátok tanított meg: soha mást, mint az igazat, soha – se a kínvallatás kényszeréből, se vélt, se téves »ügyszeretéből« – a ti tragédiátok tanít és kötelez emberségre és magyarságra, igazságra és szabadságra. Nem fogadkozom, nem ígérgetek, nem esküdjöm. (Ő, sírnál tett hamis eskük, de a fülünkbe dörömböltök még máig is!) Nem mondom azt, amit a mártírsíroknál szokás: hogy nem haltatok meg hiába. Mert nem kellett volna, mert nem lett volna szabad meghalnotok. Nem mondok többet, nem is mondhatok, csak kimondhatatlan keserűen, kínlódva, halkán ezt: a mi életünk most már csak annyit ér, amennyit jóvá tud tenni a ti halálotokból..."

Rajk László és társai, talán nem követek el kegyeletsértést, ha ezt kimondom, korántsem voltak gáncsnélküli lovagok. Őket is, kivált a több éven át belügyminiszterként tevékenykedő Rajkot, súlyos felelősség terhelte azokért a jogsértésekért és bűnökért, amelyeket a Rákosi által vezérelt zsarnoki rendszer már az első pillanatoktól kedve elkövetett. Az ellenük rendezett hamis és hitszegő bírósági eljárás és meggyilkolásuk mindazonáltal az önkényuralom egyik rettenetes, ráadásul jelképes értelmű bűne volt. Rehabilitációjuk és újratemetésük pedig, ugyancsak jelképes erővel nyitotta meg az országos újrakezdésnek azt az útját, amely az ötvenhatos forradalomhoz elvezetett, és amelyeket Kádár János árulása és a szovjet katonai erőszak végül elrekesztett. Méraynak ezért minden indoka megvolt arra, hogy Rajknak és társainak újratemetésében a politikai és erkölcsi jóvátétel történelmi parancsát lássa. Ő a maga részéről mindenestre hű maradt ahhoz a ki nem mondott fogadalmához, amelyre akkor: 1956. október 6-án az Irodalmi Újságban utalt.

2.

Akkor: Rajk és társainak újratemetése idején Méray Tibor már betöltötte harminckettedik életévét (1924. április 6-án Budapesten született). Emberi sorsa és írói pályája egy huszadik századi magyar baloldali értelmiségi jellegzetes útját mutatta, ez a személyes út a magyar történelem vakmerő kanyargásai és ma már szinte alig követhető vargabetűi szerint haladt. A fiatal budapesti bölcsészhallgató a negyvenes évek közepén magyar-latin szakon tanult, majd az újságírást választotta: 1946-ban a Szabad Nép belső munkatársa, majd koreai, később berlini tudósítója lett, közben 1947 és 1949 között a Csillag szerkesztője volt, 1953 után pedig az írószövetség párttitkáraként tevékenykedett. Miként nemzedékének számos képviselője, például a Nagy Imre-perben később halálra ítélt Gimes Miklós, vagy a forradalmi kormány sajtószóvivőjének feladatát ellátó és ugyancsak börtönbe került Vásárhelyi Miklós, Méray is a két világháború közötti politikai berendezkedés igazságtalanságai, a náci uralom bűnei és a háború embertelenségei következtében lett a kommunista eszmék, a kommunista párt híve. Hogy azután felismerve az újabb zsarnoki rendszer bűneit, bátran és kihívóan szakítson a kommunista ideológiával, a párttal, korábbi elvtársaival.

A szakítás: a személyes természetű politikai és erkölcsi leszámolás nem nélkülözte a drámai mozzanatokat, nem volt veszélytelen. Méray Tibor 1954-ben a Szabad Nép szerkesztőbizottságának tagja lett, mint ilyen vállalt szerepet annak az "újságíró-lázadásnak" a megszervezésében, amely októberben (éppen két esztendővel a forradalom kitörése előtt) szembefordult a lap sztálinista vezetőivel. 1955 őszén aláírta a magyar kulturális élet vezető személyiségeinek azt a *Memorandumát*, amely tiltakozott a kommunista párt művelődéspolitikája ellen, és követelte a nemzeti kultúra nagy értékeinek megbecsülését. Az aláírók ellen elrendelt megtorlás őt is elérte: szerkesztői munkáját fel kellett adnia.

Az 1956 késő tavaszán kibontakozó politikai "reformmozgalmakban" vezető szerepet játszott, az Irodalmi Újságban megjelenő cikkei az íróellenzék követeléseit hangoztatták, az írószövetség szeptemberi közgyűlésén elmondott nagyhatású felszólalásában az igazmondás kötelességére figyelmeztetett. Ott volt azok között, akik Nagy Imrében látták a demokratikus kibontakozás lehetséges vezetőjét, és a forradalom napjaiban ott volt az írószövetség vezérkarában. A harcoló ifjúsághoz intézett október 26-i felhívása a szabadság kivívására buzdított: "A magyar írók, akik az első vonalban voltak a harc megindításakor, együtt lesznek veletek a további küzdelemben is. Nem fogjuk hagyni kijátszani, megteveszteni vagy leszerelni magunkat. Kívívjuk a teljes szabadságot, a jobb életet, a boldog magyar jövőt. Bízunk bennetek – biztatok bennünk!"

A forradalom leverése után menekülnie kellett: novemberben átlépte a jugoszláv határt, majd 1957-ben Párizsban telepedett le. Mindenekelőtt a történelem tanújának szerepét kívánta vállalni: a nyugat-európai értelmiséget akarta felvilágosítani, tájékoztatni mindarról, ami Magyarországon történt a forradalom és szabadságharc napjaiban, és azokról a súlyos tapasztalatokról, amelyek a népi felkelést kirobbantották. Könyvet írt Nagy Imréről: ez 1958-ban angolul, 1960-ban franciául, végül átdolgozva és alaposan kibővítve 1978-ban Münchenben magyarul is napvilágot látott. Ez volt a *Nagy Imre élete és halála* című életrajz, egyszersmind korrajz, amely a magyar forradalom és a vértanú halált halt miniszterelnök igaz történetét először tárta a nagyvilág elé. Ez a munkája úttörő szerepet töltött be Nagy Imre igazságainak feltárásában, ma is a magyar forradalom történetének egyik legfontosabb forrását jelenti.

Aczél Tamással közösen adta közre *Tisztító vihar* című művét, amely a magyar forradalomhoz vezető utat világította meg, ez is megjelent angolul, franciául és németül.

A forradalom eseményeinek megörökítése mellett Méray Tibor számot vetett annak a nemzedéknek az útjával is, amelyhez ő maga is tartozott. Van egy regénye: a *Búcsúlevél*, amelynek már a sorsa is figyelmet érdemel: a történet 1954 táján fogalmazott meg benne, akkor mint forgatókönyvet felajánlotta a budapesti filmgyárnak, ebben az időben népszerű hazai filmek (így a *9-es kórterem* és a *Csodacsatár*) forgatókönyvírója volt, próbálkozását persze elutasították, így végül 1956 decemberében Belgrádban kezdett hozzá a régóta tervezett regényhez, amit azután már Párizsban fejezett be. Az először franciául, németül, angolul és később magyarul is megjelent regény egy kommunista funkcionárius belső számvetését rögzíti, közvetlenül ennek öngyilkossága előtt. A történetből nyomon követhető az a lelki folyamat, amelynek medrében valaki kezdetben meggyőződéssel vállalja a kommunista párt szolgálatát, majd véglegesen és végzetesen kiábrándult abból az embertelen politikából, amelyet ő maga is győzelemre segített.

3.

Méray Tibor munkássága az emigrációban teljesedett ki igazán, könyvei mellett ezeknek az emigrációs évtizedeknek a legnagyobb vállalkozása és alkotása az Irodalmi Újság szerkesztése volt. Ezt mindig hatalmas erőfeszítéssel, szinte szenvedéllyel végezte, igazából neki köszönhető, hogy a magyar politikai emigráció legfontosabb lapja egészen 1989-ig, a magyarországi változásokig helyt tudott állni, fenn tudott maradni a sohasem előnyös körülmények között. A szerkesztőnek ugyanis nemcsak kitűnő cikkekről kellett gondoskodnia, hanem nyomdáról, a megjelentetés pénzügyi forrásairól is. Mindig áldozatosan és bátran tett eleget ennek az önként vállalt kötelezettségének, a lap élettörténetéről az 1993-ban Budapesten *Irodalmi Újság 1957-1989* címmel kiadott dokumentumgyűjtemény tanúsítja, hogy Méray Tibor és a lap mennyire összeforrott egymással.

Az Irodalmi Újság, mint erről az imént már szó esett, a magyarországi szellemi ellenállás bizonyára legbátrabb és legfontosabb fóruma volt, szórványosan már 1953-tól, Nagy Imre első kormányrajutásától kezdve, meghatározó módon pedig 1956 tavaszától, midőn a Szovjet Kommunista Párt huszadik kongresszusát követve – a sztálinizmus hivatalos elítélésének hatására – a magyar irodalmi és közéletben felerősödött a Rákosi-rendszert támadó kritika, és rendre jelentek meg a leleplező írások (riportok, publicisztikai cikkek, sőt költemények) az önkényuralom bűneiről. A lap 1956. november 2-i száma (Illyés Gyula, Füst Milán, Szabó Lőrinc, Németh László, Déry Tibor, Tamási Lajos és mások írásaival) a magyar forradalom egyik leginkább hiteles szellemi és erkölcsi dokumentuma maradt. A forradalom veresége után azonban, a többi irodalmi folyóirattal együtt, az írószövetségnek ezt a tekintélyes és népszerű lapját is betiltotta a Kádár János vezette kollaboráns kormány, a nyugati világba menekült magyar írók ezért 1957. március 15-én Bécsben újra indították, mint a szabad magyar szellemiség, a szabad magyar irodalom orgánumát.

A lap ezt követve tulajdonképpen 1957. május 15-én Londonban indult útjára kéthetenkénti megjelenéssel, a Congress for Cultural Freedom nevű amerikai szervezet pénzügyi támogatásával. Szerkesztői ekkor Faludy György, Pálóczi Horváth György és Aczél Tamás voltak. Az amerikai támogatás azonban 1962-ben megszűnt, a lap áttelepült Párizsba, ahol szerkesztését az ott élő Méray Tibor vette át, segédszerkesztője Enczi Endre, ennek korai halálát követve Lehoczky Gergely, majd az ő halála után a Svájcban élő Nagy Csaba lett. Az Irodalmi Újság 1970-től havonta, 1972-től kéthavonta, 1982-től negyedévenként került az olvasó elé, megjelentetését a franciaországi Giromagny-ban élő Nagy Ernő támogatta, a lap az ő nyomdájában készült, és kiadóként is ő szerepelt. Az Irodalmi Újságban az emigráció számos kiváló írója és közírója jelentette meg írásait, így Fenyő Miksa, Ignotus Pál, Faludy György, Fejtő Ferenc, Molnár Miklós, Hanák Tibor, Halász Péter, Schöpflin Gyula, Dénes Tibor, Kende Péter, Thinsz Géza, Gömöri György, Albert Pál (azaz Sipos Gyula). A lap, ezek a nevek is mutatják, általában az emigráció liberális és baloldali képviselőinek, mindenekelött az "ötvenhatosoknak" adott megszólalási lehetőséget.

Az Irodalmi Újság valójában a szellemi és nemzeti ellenállás fóruma volt, hatalmas szerepet töltött be az ötvenhatos forradalom eszmei örökségének gondozásában, egyáltalán a szabadság és a függetlenség gondolatának szolgálatában, a magyarországi értelmiség felvilágosításában, következképp a történelmi változások előkészítésében. A magyar forradalom és szabadságharc, amely egyszerre kívánta helyreállítani a nemzeti függetlenséget és érvényre juttatni a társadalmi igazságosságot, a kádárista hatalom több mint három évtizedében, mint huszadik századi történelmünk egyik legfontosabb eszmei öröksége, ideológiai és politikai tabuává vált, emlékéit folyamatosan a hivatalos rágalmak és hamisítások torzították el. Ezért tölthettek be igen fontos küldetést azok az emigrációban megjelenő lapok, folyóiratok, mindenekelött az Irodalmi Újság és mellette az Új Látóhatár, a Bécsi Napló és a Nemzetőr, amelyek fenntartották a forradalmi események emlékét és eszményeit.

Méray Tibor publicisztikai munkássága nagyrészt a forradalom szellemi örökségének gondozása köré épült, ez az önkéntesen és kitartó hűséggel vállalt feladat szabta meg az Irodalmi Újságban közölt írásainak egy tekintélyes részét. Ezeket az írásokat az első esztendőkből többnyire álnevekkel (Görög János, Kéri P. Imre, Szentgyörgyi József, Weszprémi Béla, majd sorozatosan Asbóth Elemér) jegyezte, ennek nyilvánvalóan biztonsági oka volt. A lapban olvasható első írása, még a március 15-i számban, a *Búcsúlevél* című regény zárórészlete volt, majd a május 15-i számban Togliattinak (az olasz kommunista párt főtitkárának) azzal a nevezetes tanulmányával szállt vitába, amely elmarasztalta a magyar írókat a forradalom kirobbantása miatt. Ettől kezdve rendszeresen foglalkozott 1956 eszmei örökségével, nemcsak az ünnepi évfordulókon megjelentetett írásaiban, hanem a forradalmi események történetét és a forradalom hőseinek alakját felidéző tanulmányaiban, cikkeiben is.

Ezekben az írásaiban nemcsak a szovjet pártvezetést, a csatlósállami kormányokat és a magyar ifjúság megmozdulását kezdetben rokonszenvező figyelemmel fogadó, majd a magyar forradalmat eláruló jugoszláv irányítást ítélte el, erős kritikával beszélt a nyugati kormányok felelősségéről is. Ezek a kormányok ugyanis még az ésszerűség határain belül mozgó kockázatot sem vállalták a szovjet agresszió visszatartása, valamilyen politikai kompromisszum kialakítása érdekében. "Félreértés ne essék – olvasom Méray Tibor *Nem elég!* című (a lap 1957. szeptember 15-i számában megjelent) írásában –: Nem akartuk, és továbbra sem akarjuk, hogy Magyarország miatt kitörjön a harmadik világháború. Nem akartuk, hogy hidrogénbombákat dobjanak Budapestre, sőt Moszkvára sem. De azért valamit, valami egészen keveset *tehettek* is volna. Legalább egy rajzszöveget a Horváth Imre székére (akkor magyar külügyminiszter, aki az ENSZ-ben védelmezni próbálta a szovjet katonai beavatkozást. P.B.), hogy ne üljön olyan kényelmesen, amikor a magyar nép nevében beleterpeszkedik." Méray Tibor mindig elkötelezett hűséggel beszélt a magyar népről, ennek szabadságtörekvéseiről, a kádárista hatalom számlájára megeresztett gúnyos megjegyzésektől azonban sohasem tartóztatta meg magát.

4.

Az Irodalmi Újság harminchárom évfolyamában (1957-1989) közölt több száz Méray-tanulmány, vezércikk, riport, könyvbírálat és glossza igen gazdag és hiteles képet ad a magyarországi társadalmi, politikai és kulturális élet alakulásáról, a politikai emigráció belső viszonyairól, a világpolitikai helyzet szüntelen változásairól és természetesen magának az írónak a személyes tapasztalatairól,

felismeréseiről. Ebben a tekintetben Méray Tibor publicisztikai írásainak válogatása olyan történelmi krónika, amely szüntelenül emlékeztet a mögöttünk lévő (és lassan feledésbe merülő) évtizedek eseményeire, ugyanakkor mintegy számvetésre készíti a mai olvasót a maga múltjával, és fontos tanulságokkal szolgál azoknak az ifjú nemzedékeknek, amelyek számára mindaz, amiről az Irodalmi Újság szerkesztője és publicistája beszámolt, ma már csupán történelem. Méray írásai éppen azt sugallják, azt bizonyítják, hogy a mögöttünk lévő évtizedek történetét: egyéni és közösségi küzdelmeinek krónikáját és tanulságait nem lehet figyelmen kívül hagyni a jelenben, mert így súlyos tévedések áldozataivá válhatunk.

A közelmúlt krónikája mindenekelőtt az 1956 utáni magyarországi társadalom alakulását, belső konfliktusait és küzdelmeit kíséri nyomon. Időnként visszatekint a korábbi történelmi eseményekre is, így *Bukfenc mindent tud* (1957. november 1.) című írásában az 1955 őszen rendezett kommunista "pártaktívára", amely a Rákosi-féle vezetés ellen *Memorandumot* szerkesztő írók és más művészek megfélemlítését kívánta elérni, illetve *Csodatevők vagy egyszerű emberek* (1961. október 23.) című cikkében, amely a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) létrehozására emlékeztet, midőn az új baloldali párt még a Nagy Imre körül gyülekező csoport (Donáth Ferenc, Losonczy Géza, Lukács György) képviselésében jött létre. A néhány nap múltán árulójukká vált Kádár János akkor még arról beszélt (és ezt Méray természetesen idézi), hogy "népünk dicsőséges felkelése lerázta a nép és ország nyakáról a Rákosi-uralmat, kivívta a nép szabadságát és az ország függetlenségét, amely nélkül nincs, nem lehet szocializmus."

Méray publicisztikája mindvégig számon tartotta és dokumentálta az ötvenhatos Magyarországgal szemben elkövetett átlátszó következményeit. Írások egész sorában mutatta be és elemezte a Kádár-rendszer politikáját, ennek önkényeskedéseit és megalkuvásait, s ennek nyomán nem egyszer mutatott rá arra, hogy annak a "reálpolitikának", amelynek keretében a nyugati kormányok először elfogadták, majd kifejezetten támogatták a kádárista kormányzatot, milyen siralmas következményei voltak, például abban, hogy 1956 emléke és öröksége mintegy a kollektív feledés áldozatává vált, és a létrehozott politikai kompromisszumok valójában sohasem készítették komolyabb engedményekre a budapesti rezsimet. Természetesen voltak ilyen engedmények, így a politikai foglyokat szabadlábra helyező 1960-as és 1963-as amnesztiák, ezekről Méray Tibor, például *Amnesztiá Magyarországon* (1963. április 1.) vagy *Nem teljes az amnesztiá* (1963. június 15.) című írásaiban meg is emlékezett, ugyanakkor rámutatott arra, hogy az amnesztiarendeletek nem voltak teljes körűek, és az ötvenhatos forradalom egykori résztvevőit, főként az egyszerű munkásokat, többnyire megfosztották az emberhez méltó élet lehetőségétől.

A magyarországi események elemző krónikája mindig a politikai folyamatok lényeges tulajdonságait világítja meg. A *Magyarországi változások* (1962. január 1-15.) című tanulmány például azokat a változásokat mutatja be, amelyek a XXII. szovjet pártkongresszus nyomán következtek be; mint köztudomású, ez a kongresszus minden korábbinál élesebb szavakkal bélyegezte meg a sztálinista önkényuralom bűneit. A Kádár János-féle vezetés ennek következtében újra elhatárolódott a rákosista politikától, egyszersmind nyitni kívánt a társadalom, az értelmiség irányában, szélesebb körű társadalmi megbékélésre törekedve (ennek következménye volt az egy esztendővel később meghirdetett "általános" amnesztiá is). Méray némi várakozással tekintett a meghirdetett politikai változásokra, azt azonban nem minden ironia nélkül jegyezte meg, hogy Kádár János nevezetes mondása, tudniillik az, miszerint "aki nincs ellenünk, az velünk van", valójában ötöle származik, minthogy már idézett *Csodatevők vagy egyszerű emberek* című írásában maga mondta így: "Rákosi idejében a párt alapfogaloma az volt: aki nincs velem, az ellenem van; ma inkább ez: aki nincs ellenem, az velem van."

A mindenképpen hasznos politikai változások és stílusváltások elismerése mellett Méray Tibor természetesen arra is rámutatott, hogy a valóságos társadalmi és nemzeti megbékélés elengedhetetlen feltételét Nagy Imre és kivégzett társai rehabilitációja jelenti, az, hogy a magyar nép végre az igazságnak megfelelően őrizhesse meg vagy vehesse birtokába saját közelmúltjának történetét. A kívánatos politikai kibontakozás ugyanis, Méray meggyőződése szerint, csakis az elszenvedett konfliktusok feloldása által lett volna elérhető. A publicista ugyanakkor azt is érzékelte, hogy a "maximális" követelések kielégítésére: a nemzeti függetlenség és az alkotmányos demokrácia helyreállítása még várni kell. Publicisztikai stratégiája arra épült, hogy egyrészt állandóan napirenden kívánta tartani ezeket a történelmi követelményeket, másrészt rá kívánt mutatni azokra a módzatokra, amelyek – egy reálpolitika keretében – lehetővé teszik a kivívott és elért reformok továbbfejlesztését.

Mindezt hitelesen mutatja 1964. január 1-jei vezércikke: az *Újévi számvetés*, amely a világpolitikai fejleményekkel, például az akkor rendkívüli módon kiélezett szovjet-kínai konfliktussal számot vetve, próbálta kitapogatni azt az utat, amelyen Magyarországnak haladnia kellene. Ez az út a nemzeti szuverenitás minél teljesebb helyreállítását és a nyugati országokkal kialakítandó szorosabb kapcsolatrendszerrel célozhatja meg. Ennek nyomán Méraynak voltak bizonyos illúziói, így az Agence France Press (AFP francia hírügynökség) moszkvai jelentései nyomán úgy gondolta, hogy hamarosan sor kerülhet a szovjet megszálló haderő kivonására Magyarországról. Ez a várakozás persze akkor hiú ábrándnak bizonyult, és csak egy emberöltő múltán valósult meg.

A magyarországi politikai élet folyamatos krónikája mellett Méray Tibor írásaiból természetesen a nemzetközi politika krónikája is kiolvasható. Publicisztikája mindig elemző módon kommentálta a "keleti blokkban" végbement eseményeket, így a szovjet pártkongresszusok lefolyását és következményeit, a szovjet-jugoszláv és a szovjet-román viszony alakulását, vagy éppen azokat az eseményeket, amelyek újra meg újra megrendítették a szovjet csatlósállami rendszert, és kétségbe vonták azt a demagóg retorikát, amely eszmei értelemben meg akarta alapozni a közép-európai országok gyarmati függőségét. Így 1968-ban a csehszlovák, 1981-ben a lengyel eseményeket mutatta be igen alaposan, ezek világtörténelmi jelentőségét, hasonlóan az 1956-os magyar forradalom jelentőségéhez, mindig igen nagyra értékelte. Nem teljesen alaptalanul bizakodott abban, hogy ezek a közép-európai megmozdulások mindenképpen a régió függetlenségének majdani kivívását készítik elő.

Már csak annak következtében is rokonszenvezett a közép-európai demokratikus mozgalmakkal, mert meggyőződése szerint a "prágai tavasz" és a lengyel Szolidaritás ugyanazokért a célokért küzdöttek, mint az ötvenhatos magyar forradalom. Így például *Amiben nincs alku* (1968. július 15.) című írásában a történelmi elégtétel érzésével ismertette a prágai *Literary Listy* című irodalmi lap Nagy Imre emlékére írott írását, amelyet különben a Népszabadság igen hevesen megtámadott. (A cseh lap közleményét: *Osvald Machatka Évforduló* című cikkét az Irodalmi Újságnak ugyanezen a száma magyar fordításban is közölte.) *Lengyel töredék* (1982. 1. szám) címmel kezdődött vezércikkében pedig a lengyel munkásmozgalom elfojtása, a Jaruzelski tábornok által irányított katonai hatalomátvétel ellen tiltakozott, egyszersmind elítélte azt a magyarországi körök által keltett lengyelelles propagandát, amely éket kívánt verni az egymás iránt hagyományosan baráti érzéseket tápláló két nép: a magyar és a lengyel közé.

Méray Tiboréknak a nemzetközi politikával foglalkozó írásai számos igen fontos világpolitikai kérdést érintettek, így az egymással szemben álló katonai szövetségek vagy az enyhülési folyamatok vizsgálata mellett a hatvanas évek első felében kiéleződött szovjet-kínai konfliktusok fejleményeit. A magyarországi közvélemény jó ideig ezekről a konfliktusokról alig kapott hírt (legfeljebb a nyugati rádióadókon keresztül), ezért aztán meglehetősen nagy megütközést keltett az, hogy 1963-ban a szovjet-kínai határon fegyveres összetűzések robbantak ki. Méray Tibor igen korán felismerte azoknak a vitáknak, majd konfliktusoknak a jelentőségét, amelyek a szovjet és a kínai vezetés, illetve Hruscsov és Mao-Ce-tung között létrejöttek, s 1960 szeptemberében *A nagy barátság* című háromrészes cikksorozatában már hitelesen világította meg a nézetkülönbségek hátterét. Ezt a cikksorozatot további elemző írások

kövezték, majd *La rupture Moscou-Pékin* (1966) című könyvében (amely németül és spanyolul is megjelent) igen árnyalt elemzést adott a konfliktus történelmi és ideológiai indítékairól.

Az imént említett 1964-es *Újévi szövegvetés* című vezércikkében már nagy nyomatékkal szövelt az erdélyi magyarságra nehezedő elnyomásról és arról a következetes hallgatásról, amelyet a magyarországi politika és sajtó tanúsított a kisebbségellenes intézkedések ügyében. Érdemes felidézni az akkor mondottakat: "1963 fordulópontot jelentett Erdély ügyében, a legnagyobb világlapok (...) elkezdtek beszélni arról, ami mindaddig tabu volt. Csak a forma szerint legilletékesebb, a magyar kormány hallgat. Mitől félnek? A sovinizmus vádjától? Az, hogy a legbűnösebb sztálinista múltú román vezetők napról napra megsértik majdnem kétmillió magyar emberi jogait, nem sovinizmus? Szóvá tenni a sérelmeket, kiállni az egyenjogúság védelmében, számon kérni a visszaéléseket, a nemzetközi közvélemény figyelmét hivatalosan is felhívni a kétnemzetiségű, kétnyelvű ország, Erdély problémájára: ez volna az, amitől egy magyar kormánynak meg kell riadnia?"

Méray Tibor ettől kezdve rendszeresen foglalkozott az erdélyi magyarság mind súlyosabb helyzetével. *Gondok és remények* (1963. július 15.) című írásában egy Erdélyből érkező (és a lapnak ugyanebben a számában közreadott) memorandumot: a Független Erdély Mozgalom kiáltványát mutatja be, és ennek során a következőket jelenti ki: "Nincs egyetlen olyan kormánya a világnak, amely szórtanul bírja, hogy a népből való, mintegy kétmillió kisebbséget egy szomszédos ország jogaiban korlátozzon, lélekben, kultúrájában fenyegetsen. Éppen elég ideig tűrte, tovább nem tűrheti ezt a magyar kormány sem. Ez nem irredenta, ez nem sovinizmus – ez emberi, nemzeti, demokratikus és szocialista kötelesség."

A mögöttünk lévő történelmi korszakban, midőn az erdélyi magyarság elemi emberi jogainak korlátozását alig tehetette és tette szóvá a magyarországi közélet (legfeljebb Illyés Gyula és még néhány író nyilatkozott meg a nyilvánosság előtt), Méray Tibor és az Irodalmi Újság igen nagy szolgálatot tett a kisebbségellenes elnyomás szüntelen leleplezésével, illetve néhány Erdélyből titkos utakon nyugatra juttatott dokumentum (például a Tóth Sándor kolozsvári egyetemi tanár nevéhez fűződő 1976-os *Jelentés Erdélyről* vagy a Szöcs Géza és társai által szövegezett 1983-as *Az Ellenpontok Szerkesztőségének Programjavaslata* című dokumentum) közreadásával. Ezek a dokumentumok igen nagy hatást gyakoroltak a magyarországi értelmiségre, és hozzájárultak ahhoz, hogy a nyolcvanas évek második felében megerősödő ellenzéki demokratikus mozgalmak egyik fontos szervező eszméje éppen az erdélyi magyarsággal vállalt szolidaritás lett.

5.

Az Irodalmi Újság és maga Méray Tibor mindig igen tájékozottnak bizonyult a magyarországi és általában a közép-európai viszonyok alakulása tekintetében. Az elsők között hívta fel a figyelmet a hazai ellenzéki értelmiségi megmozdulásokra. A nyolcvanas évek elején ugyanis Magyarországon (és miként az *Ellenpontok* tanúsítják: Erdélyben is), mindenekelett a lengyel Szolidaritás hatására, ellenzéki értelmiségi mozgalmak és független (szamizdat) kiadványok láttak napvilágot. Az Irodalmi Újság elvi következetességgel és küzdőtársi szolidaritással adott beszámolót azokról az értelmiségi mozgalmakról, amelyek több szinten is a társadalom autonómiájának létrehozását és működését kívánták megalapozni. Ilyenek voltak a demokratikus és nemzeti ellenzéki csoportok, az írószövetség közgyűlései, a különféle samizdat kiadványok, a Szegényeket Támogató Alap (SzETA) és a zöld mozgalmak, például a csehszlovák kormány által kezdeményezett (és később megvalósított) dunai vízi erőmű ellen kibontakozó tiltakozó mozgalom.

A magyar demokratikus ellenzék története igen hitelesen bontakozik ki az Irodalmi Újság közleményeiből, Méray Tibor írásaiból. Így *Választgatunk, választgatunk* (1985. 3. szám) című vezércikke az 1985-ös országgyűlési választások fejleményeiről számol be, mindenekelett arról, hogy a választáson kísérletet tettek a fellépésre a demokratikus ellenzék jelöltjei is, a hatalom azonban manipulatív módszerekkel megakadályozta ezek sikerét. Az *Ifjú szívekben* (1986. 4. szám) című írás a március 15-i spontán diák-demonstráció rendőrségi szétveréséről ad tájékoztatást. A fiatalokról szólva a szerző megállapítja: "Ők azok, akikkel »baj van«. Ők azok, akik március 15-én felvonulnak, és az ő költőik írják azokat a verseket, amelyek miatt be »kell« tiltani egyes folyóiratokat; ők azok, akik aláírásokat gyűjtenek egy, a természeti környezetet veszélyeztető vízlépcső ellen, akik egyetemi vitában sarokba szorítják a szerkesztőket leváltó, írókat elhallgattató funkcionáriusokat, akik vallási kisközösségekben szóvá teszik az egyházi hierarchia élén állók megalkuvásait, akik samizdat folyóiratokat adnak ki, akik állják a rendőri beavatkozások, a hivatali visszaélések, a pénzbüntetések, az állásvesztések ütéseit. És ők azok, akik mindent tudni akarnak 56-ról, akiknek szükségük van 56-ra, mert fiatalok és magyarok, és a XX. századból nemcsak vert hadak, elpusztult seregek, különböző színű, törvényesített tömeggyilkosságok, más-más ideológiájú idegen urak előtt alázattal főt hajtó vagy dilettáns módon szembeszegülni próbáló politikusok képét akarják átvinni a XXI. századba, hanem valamit, amire büszkék lehetnek, amivel annyi botlás, bűn, balszerencse után a civilizált világ előtt »lemostuk a gyalázatot.«"

Az ellenzéki mozgalmak tevékenységét: küzdelmeit és sikereit regisztráló beszámolókat követve Magyarországon (majd Lengyelországban, Csehszlovákiában, végül az egész közép-európai régióban) felgyorsultak az események, és kezdetüket vették a történelmi átalakulások. Méray már 1982-es *Hol sírjaink domborulnak* című írásában (1982. 4. szám) követelte Nagy Imre és a kivégzett forradalmi vezetők méltó eltemetését, akkor természetesen visszhangtalanul. 1988. június 16-án azután az emigráció vezetőinek kezdeményezésére a párizsi Pere Lachaise-temetőben felavatták Nagy Imrének és a magyar forradalom vértanúinak jelképes síremlékét, a gyásznapon, amely hitet tett a magyar forradalom politikai, erkölcsi és szellemi öröksége mellett, jelen volt és beszédet mondott Méray Tibor is: "Harminc éve tartó bosszúállás, harminc éve tartó gyűlölködés – amit a rettegés táplál –, harminc évnyi megvetés az egyén és a nemzet irányában – elég volt!" Majd éppen három esztendő múltán: 1989. június 16-án ő is ott állott az emlékező és gyászoló százazrek között a Hősök terén, a Múcsarnok lépcsőin a mártír miniszterelnök és bajtársai ravatalánál, majd ő tartott emlékbeszédet Nagy Imre végső tisztességadásánál a köztemető 301-es parcellájában.

Egy történelmi korszakkal: harminchárom esztendővel korábban, elszántsággal és reménnyel telve még Rajk László és társai temetése alkalmából írt búcsúztatót. Most talán kevesebb volt a reménykedés, az igazság kimondásának elszánt akaratát mindazonáltal az 1989-es búcsúbeszéd is kifejezésre juttatta. "Éppen úgy – hangzottak a halott miniszterelnök szellemét szólító szavak –, ahogy életed nagy tetteivel, az 1956-os forradalom vállalásával, – meggyalázott, 31 éven át rejtgetett földi maradványaiddal is, a mai temetési nappal is belépsz a magyar történelem legnagyobbjainak sorába, a maguk korának despotái által ugyancsak folyamatosan rágalmozott, menekülésre kényszerített vagy erőszakkal kioltott szabadság-fáklák, Rákóczi, Kossuth, Batthyány, Bajcsy-Zsilinszky mellé. Főurak, nemesek, nagybirtokosok után, akik túllépve osztályaik korlátain, az egész nemzet szószólói lettek, Te voltál az első, akit a nép mélye küldött, aki az addig mindig elnyomott osztályok gyermekeként alulról jöttél, és így egyesítetted Magad köré – származási, felekezeti, véleménybeli különbözőségeik mellett – az egész nemzetet."

A Nagy Imrétől és a forradalom vértanúitól vett végső búcsú valójában elbúcsúztatta az emigrációs szerepvállalást is, amelyet Méray Tibornak a történelem kényszere folytán kellett vállalnia. A szülőhazájában bekövetkezett történelmi átalakulások, a demokratikus

berendezkedés helyreállítása és a közlegő szabad választások hatására Méray Tibor (más emigrációs politikusokhoz és írókhoz hasonlóan) úgy ítélte meg, hogy az Irodalmi Újság küldetése véget ért. *A harcunkat megharcoltuk* (1989. 4. szám) című utolsó vezércikkében (az utolsó lapszámban) Ady Endrét idézve búcsúztatta el az emigráció egyik legbátrabb és legtekintélyesebb orgánumát. Ady egy helyen a Nyugat közösségének ajánlotta *A harcunkat megharcoltuk* című versciklusát: "A Nyugatnak s mindazoknak, akik harcoltunk, mert harc és harcos szépség kívánt lenni a lelkünk". Méray Tibor ehhez a következőket fűzte hozzá: "Az kívánt lenni az Irodalmi Újság lelke is. Sikerült? Nem sikerült? Döntsék el mások, döntse el a jövő. Mi úgy hisszük, úgy érezzük, annyit elmondhatunk magunkról, lapunkról, olvasóinkról, munkatársainkról, pártfogó barátainkról, hogy számos fogyatékoságunk korlátozta szerény erőnkől telhetően a harcunkat mi is megharcoltuk."

Katona Imre

Sír a Tisza

A tiszai valóság és annak lelki mása

A természeti és a természetszerető embernek nem lehet térkép a táj, sem pedig élettelen víz a folyó, és nem is uralkodhatnak egymáson, mert abból csak bajok származnak. Így a "természetes" ember is minden korban testvérének tekinti az egész élővilágot, és a (látszólag) élettelen pedig szinte átélkesíti, sőt emberarcúvá is teszi. Ezt a nép és írói, költői érték meg legjobban. Ékes példa erre a *Sír a Tisza*, mely írásban és képből mutatja be a hajdani és a jelenlegi tiszai valóságot, és annak lelki mását. Minden idők egyik legszebb albumát tartjuk kezünkben!

Hosszan idézhetnénk más című folyóneveket is, mint amilyen pl. a *Zsong a folyó, a Mississippi... , Csendes Don, Ég a Volga, A Rajna ködbe vész...* és még sok hasonlót, de ezek közül a könyvünké a legemberibb, csak az 1940-es években a Szank határának adott *Sír a pusztá* cím és a *Síróhegy* tájnév fejezi ki ilyen híven ember és természet közös fájdalmát, egy századforduló körüli népies műdal kezdősora: *Sír a Tisza, sír a Duna...* Nem idegen ez az egész magyar népköltészettől sem: *Amerre én járok, Még a fák is sírnak...*, hangzik egy keservesben, a másikban: *Sírat engem a madár is, Lehajlik értem az ág is...* A kötet munkatársai közül a lírikus Pintér Lajos prózai tömörséggel jelenti ki: *"Nekem a Tisza: ember"* (12. old.) A síró Tisza sorsát globalizálja Sebeők János: *"A folyók ágya bárhol is van megvetve: álmuk és átkuk közös."* (7. old.) Fenn az égen Nap, lenn a vízen naphalfogyatkozás következett be, és a pintéri Tisza költői köntöse: a *fehér ing* most a ciántól bemocskolódott (12), a sebeőki tiszai aranyhalacska pedig arra kérte horgászát, hogy ne dobja vissza a vízbe (6), és itt nincs folytatás, mint ahogy egy tápai halász mesélte, hogy a mérgezésről némelyik hal úgy próbált menekülni, hogy a partra vetette magát (23). A "Komáromi szép leány (a török rabolta leány)" balladában a hősnő inkább meghal, minthogy az ellenség kezére kerüljön, és előtte így sóhajt fel: *Dunai halacska: az én siratóim! Az égi madárkák: az én éneklőim!*... Lehet, hogy tudat alatt ez indíthatta *Karátson Gábort*, aki egy publicistától idézett hasonlattal érzékeltette a tiszai halak bánatát: *Ha a pontyok, kecsegék sími tudnának, most kiáradna a nagyvíz...* (17.) Egy körösfői keserves a lelki fájdalmat hiperbolizálva így fogalmazza meg: *Ha kicsapna, tenger lenne belőle, Nagy a Világ, elborítaná örökre!*... Ehhez tegyük hozzá, hogy a magyar *sír* szó kétnemű, vagyis egyszerre ige és főnév, s így nemzeti folyónk nemcsak velünk együtt hullatja könnyeit, hanem maga egyszersmind gigászi *sírvérem* is, benne az általa táplált gyermekeivel: a halakkal, a kisdud élőlényekkel, a belőlük élő madarakkal és a túlélő magyarokkal, közöttük jó ezernyi hivatásos halással, és vagy kétszáz ezernyi alkalmi horgással, továbbá százhusz ezernyi, közvetlenül a Tisza mellett lakó emberrel. *"...A Tiszával együtt élő ember más, mint a többi"*, állapítja meg *Horváth J. Benő* (107), ugyanakkor írja: *"...a felsőtiszaiak még másabbak, keményebb életvitelűek, mint a folyónk középső és alsó szakaszán élők"* (92), ahol viszont a ciánszennyezés, ez a részleges *természeti Trianon*, ahogyan a Magyarok Világszövetsége e katasztrófát jellemezte (21), a legpusztítóbb volt, s e szakaszokon követelte a legkeményebb védekezést is.

Távolabb élő és közvetlenül nem érdekelt emberek talán túlzásnak vélik az összefüggő láncolatot alkotó, s e sokféle kár felmért nagyságát, ám *Karátson Gábor: Három hét rettenet* c. gyászbeszéde, mely itt írásban jelent meg (14-27), híven érzékelteti e tiszai *teszthalált*, melyből a szerző szerint lehet ugyan feltámadás, de az életbe újra visszatért víz és a benne vagy a körötte élő lények élete már soha nem lesz olyan, mint a régi (25). Igaz, már az ógörög *Hérakleitosz* is a folyókra gondolva állapította meg: *panta rhei* (minden folyik, vagyis változik), de ez éppen az élet jele! A Tisza történetében is voltak ugyan kedvezőtlen természeti-társadalmi változások, de mintegy negyedmillió (!) év óta ez a mostani a legrettenetesebb! A bajt tetézte maradék hazánk rendkívül *exponált vízrajzi helyzete*, hozzánk ugyanis 16 folyó érkezik, és csak kettő távozik tőlünk, maga az Alföld pedig olyan, mint egy gigantikus tál: itt adnak randevút egymásnak az árvizek, és itt folyt be az erdélyi mellékfolyók ciánmérge is. A mintegy félmilliónyi Tisza-menti ember ivóvizét meg tudták ugyan óvni a szennyezéstől, de a halállomány 80%-a elpusztult, a Közép-Tiszán a haltetekem szőnyegszerűen borították a folyót, holott régen az előző, még a kemizálás előtti időszakban a kérészrajok felhőiből a vízbe hullott milliárd és milliárd tiszavirág összefüggő terítőként hullámozott a felszínen. Ilyenkor a halak mintha csak megfélemedtek volna az óvatosságról, szinte mindegyik feljött a víz színére, sőt a legmerészebbek ki-kiugráltak, de ekkor néhány órára senki nem törődött velük, hanem vesszőkosarakkal, vizet áteresztő gyékényszakajtókkal merítették ki a váratlan zsákmányt, de a kérészeket nem annyira csalinak, mint inkább a mindig éhes aprójszágoknak szánták. (A négy évenként, nyaranként ismétlődő tiszavirágzás az idén halvány árnyéka volt csak önmagának, de mégis vizasztalon jelezte, hogy a mélyen az iszapban megbúvó kis lárvák nem mind pusztultak el, lassan visszatér az élőlánc, maga a tiszai élet.) *Juhász Gyula* gyönyörűségei Tisza-versei közül *A nagy víz (1879) emlékére* c. alkotás így talál vigaszt a Szegedet elpusztító régi árvízre: *"Most nem lehet halálos az ítélet, Míg megterem itt búza és erő!..."* (60) És tovább: *"A szőke víz emelje a hajókat, Mint az öröm az emberszíveket, Tiszavirág viruljon(!) a habokban, És már ne késsen az a kikelet!"* (62) Ha nem is ennyire egyértelműen, de a könyv sorai, képei mögül is megcsillan a halvány remény: újjáéled a Tisza.

A *Karátson*-féle tiszai gyászbeszédet végigkísérik a halott halak véres, természetes tetemeinek képei, a Duna TV híradójának filmfelvételei, továbbá *Miskolczi Gábor, Horváth J. Benő* és *Szörényi Zoltán* döbbenetes fotói. De mintegy ellenpontként követik ezt *Az élő Tisza* című fejezetben *Bodnár Mihály* világszép természetképei, melyeket *Juhász Gyula* versei foglalnak keretbe. Hadd valljam be úgy is, mint a Tisza egyik szerelmese, hogy e csodákat szabad szemmel alig-alig láttam, ezt az igazi tündérországot e színes diaképek vetítik elénk. (28-69) A mindennapi életet *Kunkovác László Élet a Tiszán* című fejezete (70-85) mutatja be bravúros fekete-fehér képekben, de annál színesebb stílusban. Maga a szerző külön is méltatja ezt a kettős értelmű objektív módszert, írván: *"A vizuális leképezés alapműfaja az állókép. Az elkapott pillanat jó esetben kiemeli a lényegét, nem fikció, nem festi át a világot."* (73) A szerző hazánktól Mongóliáig, sőt utóbb Tibetig munkálkodó *etno-fotográfus*, aki képből és szóban a maximumot nyújtja: röviden bevezet bennünket a halászat tudományába, a legszívesebben máris csatlakoznánk hozzá és a halászokhoz: *"Értő szem előtt nyitott könyv a halász-szerszámok garmadája. Sokféleségük a vizek változásaihoz, és a halfajták természetéhez idomulva alakult ki... (így) igazi halászember ritkán marad hoppon"* – írja szerzőnk (73), aki e mesterséget valamelyest maga is gyakorolta.

Megtudhatjuk, hogy az egyik, ma már ritka hálófajta, a *milling*, nemcsak a halászat, hanem *"...szinte a vadászat élményét adja"* (74) Vigasztaló, hogy a műanyagból való perlon helyett az *"...újra természetes anyagból készített varsát a hal fagyókémek nézi, s egyenesen belebújik."* (74) Az ártéri kubikgödört, ahonnan a töltésbe való földet valaha kiemelték, évszakos halastónak használták,

de sem *Kunkovács László*, sem pedig a többi szerző nem említi, hogy a múlt századi, illetve a 19. századi ármentesítés során a munkagödörket kis ún. fokokkal össze kellett kötni a fő mederrel, de ezekről a kis csatornákról később alig gondoskodtak, többségük eliszapolódott, a gödör-tavak elposványosodtak, majd végleg betemetődtek, ugyanúgy, mint a hajdani halastó-rendszer, amely a szabályozások előtti Tiszát végigkísérte. (Ez utóbbiakra hajdan azért mégis nagyobb gondot fordítottak, mint a mesterséges kubikgördőkre.)

Az ármentesítés fő célja az volt, hogy a víz mozgását meggyorsítsák, ezért száznál is több kanyart vágtak át.

“*A forrástól a torkolatig*” című fejezet (86-115) *Horváth J. Benő* és *Bognár Antal* írása, melyeket ugyancsak *Horváth J. Benő*, továbbá *Dormán László* és *Smit József* képei kísérik. Névtelenül és szervetlenül illeszkedik a fejezet végéhez a kanizsai *Dobó Tihamérről* (1937-1987) szóló méltatás, és néhány tiszai tárgyú grafikája. Egyébként e szerzők segítségével végighajózáunk a folyón, talán csak a középső szakasról tudnak és látnak kevesebbet. Hangulatos, és többünknek is örömet jelentő két madárportréval indít a fejezet, megtudjuk róluk, hogy a *fehér gólyák* “... a bő termésű, kövér réteket, a gazdagságot... hirdetik. Jelenlétük a földek termékenységét jelenti” (88), míg a rejtőzködő, ritka *fekete gólya* “...az érintetlen, nagy kiterjedésű ártéri erdőknek viszi a hírért.” (88)

A fehér gólya emberközeli, fekete társa viszont emberkerülő, és tollazata is a “bújálás” miatti mimikri eredménye, bár ezt az utóbbról inkább csak kitalálni lehet, *Horváth J. Benő* külön nem említi meg, hanem remek gondolatársítással mutatja be a legfelső folyószakaszt: a *Fehér- és a Fekete Tiszát*. “*A természet itt még nagy úr*” (92), a táj és a települések is még Kelet-Európa felé mutatnak, szinte jelképes, hogy alább, a régi földrajzi számítás szerint az első jelentősebb településnél, a Tisza-menti *Rahónál* volt egész Európa földrajzi középpontja, melyet a századfordulón meg is jelöltek. (95) Kelet és Nyugat mellett a múlt és a jelen is ugyanitt találkozik, mert a városka mellett még megvan egy Monarchia korabeli sétány maradványa, a barokkos (nem hagyományok, vagyis nem bizánci stílusú) templomban magyarul szolozsmáznak, a templommal szemben áll egy “... *monumentális szovjet partizán szoborcsoport. Aranyszínű, négyméteres partizán nők és férfiak, hatalmas lendülettel, rohamot kiáltva dobtáras gépfegyverrel támadnak a templom irányába (!)*” (“Míg Keletről az eszme, Nyugatról viszont a környezetszennyezés első hulláma elérte ezt a *Felső-Tiszát is.*) *Horváth J. Benő* valósággal hangot vált, amikor a hegyek szorításából a lapályra ért Tiszáról ír, a zordon Kárpátok után szinte Petőfiéhez hasonló lelkes, empatikus stílusban fogalmaz: a Tiszát szinte megrészegeti a szabadság, “...állandóan változó, óriási, életteli hálót sző a tájba... Itt találkozik a hegyek zord szigora a völgyek gazdagságával. Mindent megtalálunk, de semmi sem állandó.” (97) A szerző úgy tekint vissza a Tisza földtörténeti múltjára, hogy állandóan összeköti a mával, és az egyes folyómenti vidékeket a távolabbi rokon tájakkal. A rövid idejű árvíz helyzetképet, mely friss fotókkal van illusztrálva, a régi holtágak lefűződése miatti hátrányokkal magyarázza, külön kiemeli a kiskörei *Tisza tavat*, mely csaknem teljesen – szó szerint – “megúsza” a ciánkárosodást. A múltbeli Tisza egész ártere egyébként leggazdagabb területe volt Európa élővilágának, a száznál is több eredeti kanyar, a sekély talajfelszíni szintkülönbség szivacs módjára szívta be, tartotta vissza a vizeket, táplálta az életet. Mindez a szabályozással csaknem teljesen eltűnt. (105)

A 108. oldaltól a jugoszláv Tisza-szakaszt *Bognár Antal* külön mutatja be. A folyó 1214 km-es hosszából százegynéhány kanyar átvágásával 453 km-t vettek el, és ezzel a Szeged alatti folyószakasz és az itteni mellékfolyók hálózata jutott talán a legnehezebb helyzetbe. Temesközhez hasonlóan exponált volt a Körösök vidéke is, de a szakaszos ármentesítés és szabályozás a déli Tiszavidéken kezdődött leghamarabb, és eredményei is itt voltak a legbizonytalanabbak, ezt tetézi a nemzetiségi tarkabarkaság, melynek egyik jellemző folyománya volt, hogy a II. világháborúban az átmenetileg győztes németek Temesközt nem hagyták a szerbek kezén, de nem adták át egyik szövetségesüknek sem (sem a magyarnak, sem pedig a románoknak), hanem német katonai közigazgatás alá vonták. (Jellemző távoli példa: a Baltikum legutóbbi felszabadulása után a német Königsberget, Kant szülővárosát, nem adták át sem a litvánoknak, sem a lengyeleknek, hanem az oroszok megtartották maguknak.) *Bognár Antal* a mai Temesközt, illetve a vajdasági Tisza-mentét úgy jellemzi, hogy a tiszától elvették a vizet, s így két szélsőség alakult ki, váltja egymást az aszály és az árvíz, erre épp 2000-ben volt a legjellemzőbb “példa-év”. A mai Tisza itt “...a nagy test, karok és lábak nélkül” (112), írja *Bognár*, aki egyúttal a díszkötet szerkesztője is.

A díszalbumot záró fejezet, “*A Tisza egykor és ma*” (117-175), *Molnár Géza* munkája, ő készítette a fényképeket is, de ezeket nem kötötte helyhez, és aláírással sem látta el külön-külön. Egyébként is ez esetben nem a kép, hanem a szöveg a domináns. (E leghosszabb fejezet így is egy még terjedelmesebb kéziratos tanulmány része csupán.) Szerzőtársaival ellentétben *Molnár Géza* mondanivalóját pontos filológiai apparátussal kíséri, stílusa élvezetes, olvasmányos, élmény- és életszerű. E fejezet mintegy keretbe foglalja az egész könyvet. A negyedmillió éves Tiszát születésétől máig (majdnem azt írtam: haláláig) kíséri végig, tehát az előző térbeli összképet időbelivel egészíti ki. Van valami párhuzamosság abban, hogy e tájon nemcsak az emberi mozgás változás, vagyis maga a *történelem* volt nagyon dinamikus, hanem a *természet*, köztük a mi Tiszánk története is. Addig rendben is voltak a dolgok, amíg az ember nem avatkozott be ilyen erőszakosan a természet életébe, vagyis nem akarta “átalakítani”, így pl. *Molnár Géza* szerint “*Eurázsia nomádjai épp úgy gazdálkodtak az árterekkel, mint a középkori Kárpát-medence lakói.*” (159) Korabeli szóhasználat szerint a Tisza *kétharmada víz, egyharmada pedig hal* volt, és ne higgyük, hogy ez mesebeli túlzás, némileg csakugyan megközelíti a valóságot. A folyó mentén talán a legnagyobb kincs az ún. galériaerdő volt, mely kétfelől szalagszerűen övezte a Tiszát, a szakemberek az ilyet ligetes tájnak tekintik. A török hódoltság alatt és után is az erdőirtások kezdtek megbontani a természetnek ezt az egyensúlyát, mely napjainkra kiterjedt a Tisza vízgyűjtő területének egész hegykoszorújára is. A szerző nehezményezi az egyoldalú, ún. monokultúrás gabonatermesztés kiterjesztését, melynek során feltörték a mezőket, legelőket, majd a gátakkal védett ártereket is, időközben pedig a gabonaörlő vízimalmok elszaporodása változtatta meg a víz mozgását. (Mivel a lapályon egy-két méteres szintkülönbség már ármentes területet jelenthetett, a pókhálószűrű vízhálózatnak pedig minden egyes hajszálere kihatót közvetlen környezetére, a Tisza mentén a legkisebb változás is lavinaszerűvé duzzadhatott.) Amíg a tulajdonviszonyok engedték, az ember a természet adottságaihoz alkalmazkodott, s így a Tisza mentén foltokban minden volt: szántó, erdő, kert, gyümölcsös, de rét, gyepek, nádas, tó-láncolat is, mely az említett fokokkal össze volt kötve a Tiszával. Mivel Alföld-szerte régen sem volt elegendő a csapadék, ezt a folyóvíz a talajban és a légkörben is pótolta. “*E föld népe tehát a fokok segítségével egységes rendszerbe kapcsolta az ártér valamennyi álló- és folyóvizét.*” (129) Így nemcsak a folyó, hanem az ártér vize is állandóan mozgott: áradáskor az ártér, apadáskor pedig a folyó irányában. (130) A Tisza mente szinte egyetlen hatalmas halgazdaság volt. (132) Ami pedig a termőföldet illeti, a természet adományaként itt ún. árasztásos öntözésben részesült, és ez nagy szerencse volt, mivel ma már jól tudjuk, hogy az öntözéses gazdálkodás voltaképp zsákutca. A szerző megkísérli a hagyományos társadalom és az önszabályozó természet békés egymás mellett élésének régi rendjét bemutatni, majd a harmónia felbomlásának menetét ezzel ellentétbe állítani. A társadalmi-természeti kölcsönhatás bemutatása elfogadható, de a magántulajdon, a társadalom egészségtelen rangsorolódása és a természet rendjének egyidejű megbomlása aligha lehetett ennyire közvetlen és egyértelmű, hiszen akkor valamiféle “kollektívizmus” lenne a gyógyír mindkét “sérültre”, mind a két betegnek. Ennél azért bonyolultabb a kép. Szerzőnk nem szól pl. a régi és a közeli múlt siralmas

egészségügyi viszonyairól, az ihatatlan vizek miatti túlzott alkoholfogyasztásról, a maláriáról stb., az időnkénti járványok pedig épp a folyók mentén lakókat tizedelték legjobban, amikor viszont a hegyekben minimális volt a járványok miatti halálozás, ott tömegesebb volt a túlélés, de ezt a kedvezőtlen folyamatot idővel sikerült valamelyest megállítani. Összességében azonban ténylegesen is kedvezőtlen a társadalom és a természet "életrendje", nem harmonikus többé egymás közötti viszonya. Szerzőnk így kiált fel egy *Sinka István*-idézetel: "*Nem lehet, nem szabad már tovább fájni, tovább pusztulni! Valami olyat kell mondani, imi, ami az élet és a Nap felé tör!...*" (175) Megtörtént, most további lépések kellenek!

Ezt tehát e gyönyörűsége album minden munkatársa meg is tette. Külön dicséret illeti a szerkesztő *Bognár Antalt* és művészeti szerkesztőtársát: *Balogh Ágnest*, továbbá a *Masszi Kiadót*, mely ezt a többszörösen jubileumhoz is méltó díszkötetet megjelentette. Azért ne feledjük, ha ma még sír is a Tisza, "*azért a víz az úr!*" (Masszi Kiadó, 2000)

A konzervatív költő

Orbán János Dénes: *Párbaj a Grand Hotelben*

A könyvpiacra az imázs, a szerző fotója – s az attitűd, amelyet az sugall – egyre inkább hozzátartoznak a produkcióhoz. Nem a szerző életrajzánaak visszatérésére gondolok az irodalomértelmezésbe, hanem a szerző fotójának, az általa adott interjúknak a paratextuális, széljegyzetszerű fontosságára. Az olvasó kíváncsi, és szeret valamiféle ikont társítani az általa olvasott szövegekhez, alig több ez a szerzői név felismerésénél – aha, ez a háromnevű szerző az a háromnevű szerző.

Ezúttal a szerző fülére szeretném irányítani a *Párbaj a Grand Hotelben* potenciális olvasóinak figyelmét. Volt Orbán János Dénesnek egy fotója, amely az első kötete mellett még jónéhány antológiába bekerült – napszemüveg, fülbevaló, egyszerűen: a macho ikonikus figurája. Az új, gyűjteményes kötet hátlapján klasszicizálódik az imázs. Fülbevaló nincs, van viszont egy elegáns, cigarettatartó mozdulat, enyhe mosoly, lehajtott fejű magabiztosság. A beér(kez)ett költő arcú. Csupán azért jelezném ezt a változást, mert rimel a gesztusra: a háromkötetes fiatalember gyűjteményes kötetet ad ki, amely egy vers híján teljes egészében tartalmazza addigi kötetek anyagát. Egy fél évtizednyi felfutási időről van szó, amelyet a gyűjteményes kötet borítója rendkívül egyenletesnek mutat, talán ez is hozzátartozik a klasszicizálódáshoz (kétévente egy-egy kötet, közli a borító, valójában *A találkozás elkerülhetetlen* megtöri ezt a sort, megjelenési éve helyesen: 1996).

Mennyiben indokolható ez a gesztus a marketing és a könyvkereskedelem logikáján túlmenően? Végül is erre válaszolni az egyedüli igazán fontos vállalkozás. Számomra egyértelműnek tűnik, hogy Orbán János Dénes (a továbbiakban: OJD) a kilencvenes évek második felének legmeghatározóbb erdélyi költője. Több értelemben is. Egyrészt: a korszak legjobb erdélyi versei közül jónéhány benne van ebben a gyűjteményes kötetben. Másrészt: OJD könyvei rendkívül kedvező kritikai fogadtatásban részesültek az egész magyar nyelvterületen. Ilyen alapon kérdés, hogy érdemes-e egyáltalán kijelentéseket tenni OJD-ről, mint „erdélyi” költőről. Ha „erdélyiség” alatt valamiféle hangulati vagy tematikus predispozíciót is értünk, akkor nyilván nem. Maradjunk tehát az erdélyiség befogadói közegként és viszonylag behatárolható irodalmi korpuszként való értelmezésénél. Annál is inkább, mert, ahogy Magócsy István megállapítja, a nyolcvanas évek végén, illetve a kilencvenes években feltűnt magyar költők, beleértve OJD-t is, „szépen belesimultak a megelőző generációk által megteremtett irodalmisági rendbe”(1).

OJD még egy szempontból meghatározó jelensége az erdélyi magyar irodalomnak: ő tűnik jelen pillanatban a legnehezebben kikerülhető hagyománynak egy bizonyos költőnemzedék számára. Jónéhány fiatal költő művei több, mint intertextuális kapcsolatban állnak verseivel. Azok a toposzok, amelyek OJD első kötetében tűntek fel látványosan: ödipális fiú-anya kapcsolat, az üritkezés és a versírás közti „analógia”, a nemi aktus sajátos, burkolatlan megjelenítése, illetve a városhoz/városokhoz való elégikus viszony OJD-i megverselése mintha megkerülhetetlenné vált volna, elég fellapozni az Előretolt Helyőrség Könyvek 1999-es termésének legjelentősebb hányadát. Ez is egyfajta recepció.

OJD közben dolgozik, rendkívül következetesen. A gyűjteményes könyvben még világosabban lemérhető: azok a vonulatok, amelyek a második, harmadik kötetben hangsúlyossá váltak, jórészt már az első kötetben megvoltak csírájukban. OJD konzervatív költő, sőt, újabban követhető a lapokban, hogy konzervatív író is: ugyanazokat a remek fogásokat képes megvalósítani prózában is, mint versben, és ugyanazokat a mellényúlásokat is követi el újra meg újra. Nem akarom túlságosan leegyszerűsíteni a sikerült és kevésbé sikerült OJD-versek közti különbséget, amelyet a kritika eddig talán kétszer, Berszán István szenvedélyesebb, és László Noémi visszafogottabb hangján fogalmazott meg. Legszerencsésebbnek azt tartom, ha OJD szájába adom a megfogalmazást, ahogy a Korunk 1999. decemberi számába megjelent: „hiányzott a csendesség, a meghittség, a szelídség, a kosztolányis hangulat. Túl intenzív, felőrölt volt az egész, én pedig egy menő ifjú kannak számítottam, aki jól eljátssza a rá kiosztott szerepet a kocsmasztrálnál, a pódiumon és az ágyban, és cserébe megkapja ugyanazt, hasonló minőségben, a többiektől. Aztán erre rádöbbentem, kissé megundorodtam magamtól, és a félénk, romantikus régi Rák megpróbálta visszafoglalni helyét bennem, de az eredmény a fent körülírt hibrid lett. Azért lett hibrid, mert a környezetem nem ezt igényelte, én pedig igényeltem a környezetet, alkalmazkodnom kellett. Próbálok kezelni a környezetemet, ha romantikát nem is, de bár egy kis nosztalgiát belevinni mindenbe; nem mindig sikerül, olykor vannak periódusok, amikor stílustalan bohémként élek, és igyekszem bármibe fojtani érzékenységemet és romantikámat. Utána meg undor. S megint előlről...”(2)

Nem gondolom, hogy ez „magyarozatként” megoldja a problémát, analógiaként viszont megteszi. Arról van szó ugyanis, hogy OJD nem mindig és nem egyformán meggyőző. A kritika hajlamos OJD „újíró” kísérleteit, „lapszélverseit” egyöntetűen a hagyományt újrastrukturáló teljesítményekként leírni, ilyesféleképpen: „amiként szétírja az előd és kortárs szövegeket (korántsem pusztán kamaszos tiszteletlenség, talán még csak nem is az »erős« költőt »revideál« aktus, semmi esetre sem »irodalmi apagyilkosság«) inkább a különféle modernségek egészültségét kacagva kétségbe vonó, az avantgárd újgrammatikát elutasító, az új tárgyiasság dokumentarista, »köznyelvi megoldásait« kiforgató költészeti szétírás jegyében történő újírás, amely az eredetiség – utánzás dichotómiát feloldja, másutt zárójelbe teszi, több ízben pedig allúzióival az előd/kortárs poézis kihasználatlanul maradt lehetőségeire utal”(3). Vagy: „Orbán János Dénes az iróniától nem mentesen elképzelt hagyományegészt (...) mint lapszélversek töredékeit prezentálja, s a legegységibb történés-elemet is a kulturális hagyomány teljességének ígézetében fogalmazza meg.”(4) Kevés az olyan kritikus megnyilatkozás, amely az alábbihoz hasonló módon felvetné az átírás *hogyanjának* a problémáját: „ezen »posztmodern gesztuson« túl – melynek eredete a megelőzőttségen alapuló hagyomány-tapasztalattal magyarázható – egy szöveg teljesítményeként e viszonyok, egymásrahatások megvalósulásának a *hogyanja* értelmezhető, a szöveg poétikai megalkotottsága kell, hogy irányítsa az olvasót. E szempontok figyelmen kívül hagyása olyan következményekkel járhat, hogy csupán számba vesszük egy-egy szöveg olvasásánál a fenti »jelenségeket«, ily módon a legtöbb jelenkori alkotást ugyanazon séma szerint olvasva.”(5)

A remek megoldások, amelyek talán többségben vannak – *A szárnyas idő*, a *Herceg, hátha az Ige is eljő!* vagy *A megsebzett Galamb és a többiek* – kínosan gyöngö és/vagy hatásvadász átiratokkal váltakoznak a gyűjteményes OJD-kötetben.(6) Például: „Verecke híres útjának porát / fölöpöröm a halottak élén, / s az ugart mint vakondok töröm föl, / ha te vársz rám a munka végén.” (*Véremnek elég volt egyetlen átok*) Hasonló színvonalú átiratok (szimptomatikus, önreflexív megfogalmazás a *Hivatalnok lírából*: „s lön indíték egy új travesztiára”) még a harmadik kötetben is találhatóak: *Anna egy pesti bárban*, vagy a *Verecke híres útján, át Kocsárdon*. A *Don Quijote második szerenádját* is ide sorolnám, amely egészen egyszerűen megszünteti a Don Quijote-figurát. A különbséget nem könnyű tetten érni, nem könnyű rámutatni, mitől jobb a *Gregor* vagy az *Ód* a fenti verseknél. Talán a *Hümériáda* és *A találkozás elkerülhetetlen* Juditjai közti eltérés nyújthat valamiféle magyarázatot. „Juditot a mosógép elkapta, / messze fröccsent vére. / Nem volt pénzem, hogy eltemessem, / hát a Dunába dobtam. A rakodópart / alsó kővén ültem, onnan néztem / kiégett

szemmel: hogyan merül el / drága teste. (Akkor jöttem rá, hogy /Dunának, Oltnak egy a hangja / – hogyha alulról hallgatod.)” – szól az első kötetbéli ötlet. A második kötetben a *Judit*-ciklus nőalakja viszont már sokkal több, mint az előbbi versben: a másfél mázsás boldogság, a Mama, Judit és a város egy személyben, sokarcú és emlékezetes, amint József Attila, az *Énekek éneke*, Nagy László, vagy utalásszerűen Szilágyi Domokos vendégsorai közül kirajzolódik. A Nagy László-sorok közül például így: “Ki lép át értem árkot, bokrot? / A szögesdrótból ki köt csokrot? // Hatalmas Asszonyom, Judit, / ki viszen át, ha nem vagy itt, / ölében ama tulsó partra (...)?” Az átírás az ehhez hasonló OJD-szövegekben hozzátesz valamit a pretextushoz, s a nyilvánvaló irónia ellenére nem egyszerűen travesztiaszerű a célzat. A tét, ahogy Margócsy István mondja, “a kultúra fikcionálása”, vagy másutt a múlt kitalálása,(7) a kérdés csupán az, hogy mindenfajta intertexturális játék képes-e újrastrukturálni a hagyomány építményét, vagy olykor ezek átfolyanak a posztmodern kor előtt is divó hommage-típusú, illetve az azokkal ellentétes, tagadó funkciójú, de alternatívát ugyanúgy nem teremtő beszédmódokba.

Máshol a sikeres szerepjátékok (amelyek közül feltétlenül kiemelendők a figurát a maga rejtélyességével együtt újateremtő Vanek úr-versek), illetve a ciklus- és kötetkompozíciók erősítik meg az egyes OJD-szövegeket. Ebből a szempontból nyilvánvalóan *A találkozás elkerülhetetlen* a legjobb, legfeszesebben megszerkesztett OJD-kötet, ahol a kötetkompozíció és az egyes versek kölcsönösen támogatják egymást. Keresztesi József szerint a kötet többszörösen is egymásra linkelhető ciklusai “a széphez való felemelkedés klasszikus platóni útját írják le (*A lakoma* 210 A-E). Mindez természetesen a szerző ironikus világlátásán és beszédmódján szűrődik át”.(8) Ez az út oda-vissza bejárható, nem is az irány a lényeges, hanem az utalások jól kitalált rendszere, amely az önmagukban is jelentős verseket köteté fűzi.

Egyetlen “bonus track”-kel gyarapodott a kötetben hozzáférhető OJD-versek száma az eddigiekhez képest. (Ugyanakkor egy prózavers, *A rózsa* nem került be a korábbi kötetek anyagából.) Térey, Peer, Poós és mások rapszövegei nyomán, úgy tűnik, újragondolódik ebben a versben OJD populáriszhoz való viszonya. A “transzközép” csoport kezdeti kiáltványaiban a populáris irodalom részeként kínálta saját szövegeit, a kilencvenes évek második felére ez az intenció egyre inkább háttérbe szorult, illetve csupán Sántha Attila néhány szövegében jelentődött még ki. OJD *Szappan-reppje* jelzi, hogy a populáriszhoz való radikálisabb közeledéshez médiumváltásra is szükség van: “Érted a lírám akármit átlép / – hallgasd hát ezt, míg főzöd a kávé! (...) Egy gombnyomás csak – tedd, ó, na, tedd meg, / hallgasd meg ezt a reggeli reppet!” OJD iróniája itt is – mint legtöbbször – többélű: egyszerre érinti a hagyományos költőszeretet és a rapper-költőt: “Csak annyit: vérbajként hintem a szépet, / és így is, úgy is megduglak téged, / s fertőző *art*-om száz alakban / becsúszik szívedbe mint a szappan!”

OJD helyenként önmagát is átírja a gyűjteményes kötetben – néhol írásjeleket, szavakat cserél ki, a prózaverseket pedig következetesen versformába tördeli –, és kétségkívül jó érzékkel teszi. Ez talán jelzi azt is, hogy ha eljön az ideje, biztos kézzel szelektál majd a *Válogatott versek* összeállításakor. Kívánjunk sok szerencsét hozzá. (*Erdélyi Híradó, Kolozsvár, 2000*)

Jegyzetek:

- 1 Margócsy István: *Irodalomtörténeti vízió a költészet állapotáról*. Alföld 2000/2. 28.
- 2 Orbán János Dénes: *A rák a városban*. Korunk 1999/12. 104-105.
- 3 Fried István: *Kinek a nyelve lila nyakkendőre vált (1. rész)* Helikon 1999/17.9.
- 4 Margócsy István. l.m. 32.
- 5 Dánél Mónika: *Hagyomány és olvasás*. Korunk 1999/12. 129.
- 6 Berszán István elhíresült írásában a több változatban létező, folklorizálódott travesztiákhoz hasonlítja OJD némely verseit: “S a kis szobába toppanék, / Röpült felém anyám. / Én félreállék, / S anyám röpült tovább.” Vö. Berszán István: *Hümmért leb..ák avagy a “Sire”-t kutyaharapással*. Látó 1996/1.
- 7 Vö. Margócsy István. l.m. 30-31.
- 8 Keresztesi József: *A testen innen és túl*. Jelenkor 2000/4. 422.

Balázs Imre József

Újvidéki Dekameron II.

Gobby Fehér Gyula: A sötét árnyéka

A *sötét árnyéka* a szerző által évek óta folyamatosan írt „újvidéki dekameron” második darabja. Elmozdulást a *Tekergők* (1996) című első kötet novelláihoz képest a szövegek belső atmoszférája, hangulati megformáltsága tekintetében tapasztalhatunk, formai és tematikai szempontból a szerző által teremtett sajátos irodalmi „kis világ” folytonosságát jelentik. A Gobby Fehér-próza jól ismert helyszíneit, „irodalmivá alakított” tereit ismerjük fel bennük: Újvidék peremterületét, a magyarul Telepet, a Kis-Duna, a Köves, a Sodros vidékét, a Guszak-szállás, a Kulpin konzervgyár, a Petőfi-mozi, a forgácsolózsem, a szappangyár, a Fállábú kocsmája alkotta térbeli kiterjedéseket. Feltűnnek e világ jellegzetes szereplői is, Bölöm, Lekvár, Jucika, Lábody, Róka, Balos, Messzike, Giric és a többiek. Valamennyien a csavargó-tekergő, azaz a „jólvasaltak” társadalmából kiszorult emberek csoportjába tartoznak: mindenkori albérlők, alkalmi munkából tengődők, pitiáner bűnözők és örökös álmodozók, akiket determinálnak, kilépésre, helyzetük megváltoztatására képtelenné tesznek saját történeteik. Ugyanakkor e szövegnek a megírás folyamatába való helyezése – egy ilyen összefüggésben történő értelmezésük – az elbeszélő hangvétel fokozatos elkomorodására, a novellák megjelenítette világ mind sötétebbé, kilátástalanabbá válására irányítja figyelmünket.

Gobby Fehér Gyula novelláinak szövegábrája és kötetbe szerkesztésüknek elve egyaránt hitelesíti a létrejöttükben működő dekameroni szituációt. A *Töltsétek meg az embereknek zsákjait* című (1993-ra datált) szöveg a hitvallás igényével került a kötet végére. Egy olyan író portréja rajzolódik ki általa, aki az írásban (azaz saját történeteiben) találta meg a valóság „sötét árnyéka” előli kivonulás helyét, a maga „kertjét”, ugyanakkor azt a folyamatot is bemutatja, melynek során a „fikció fölénye”, azaz a történetmondás aktusa a teremtett világ képzetével takarja el, illetve helyettesíti a való mind ellenségesebbé vált képét, „amikor az ember kénytelen volt elővenni ismerőseit saját emlékeiből, hogy ne maradjon teljesen egyedül”. Specifikussá teszi e szituációt az a tény is, hogy az elbeszélővel nem potenciális hallgatósága vonul ki a világból és vesz részt a játékban (mint a Boccaccio teremtette alkotói helyzetben), hanem saját képzeletének termékei, novelláinak hősei: „Tragacs az előszobába fészkelte be magát. (...) Messzike a hálószoba szőnyegén ágyazott meg magának. (...) Giric nem lakott velünk, viszont időnként benézett hozzánk. (...) Kancsár az ebédlőasztalra rakta az iratait. (...) Karesz a könyvszekrényt pécézte ki magának...” Gobby Fehér vallomás értékű szövege Mátyás Iván *Tépett füzetlapok* című kötetének *Egy öreg boltos* című lírai hangvételű írására reflektált, amelyben a kusza élménytöredékekből novellát teremtő író áll előttünk jelképes boltjában, a képzelet, a szellem értéké formálásának helyszínén. Ugyanezt a funkciót tölti be Gobby Fehér elbeszélői világában a lakás „fehér ege” alatti tér, ahol az író és társai az írógépet körülülve emlékeznek a valóságra, „amely valószínűleg megtörténhetett volna, mint ahogy minden lehetőség olyan, hogy néha ugyancsak az emberek képzeletében születik meg, de néha igazabb, mint a valóság maga.” A kötetzáró írás dátumozása azért is fontos információ számunkra, hiszen a dekameron írásának a balkáni háborúk kitörésével egybeeső kezdetét jelöli. A kompozíció ötvenedik darabja azonban még nem tartalmazza a megváltásnak azt az ígéretét, amely az igazi *Dekameron*-ban bekövetkezik, mi több, a történetek háttérében egyre kifejezettebb lesz a külvilág apokaliptikussá válásának gondolata.

A *sötét árnyéka* novellái – a dekameroni szituációnak megfelelően – egytől egyig a történetmondás jegyében születtek. Szereplőik (többször az első személyű elbeszélő) beszédet vagy beszédeket mondanak, miáltal kisemberi tragédiák háttérére, vakvágányra jutott életek okrendszerére derül fény. Sajátos leromlás- és lemondástörténetek ezek, amelyekben jobb sorsra érdemes emberek élete tőlük független erők, kényszerhelyzetek, betegség, hűtlenség, szegénység, emberi butaság, irigység és kapzsiság, vagy egyszerűen csak a balsors, a végzet hatására fordul tragédiába. E beszédek rendszerint más – jelen nem lévő – szereplők történetét jelentik meg előttünk, idézik mások beszédét, s egy másik történetbe, olykor csak kulisszaként funkcionáló keretbe ékelődnek. Jó példa erre a *Hajlék oszlopa* című novella, amelyben Bölöm kőkenyészedés közben elmeséli, Lekvár hogyan, miért ölte meg az anyósát. Hallgatóságát és beszédpartnerét maga az elbeszélő képezi, aki a beszélgetés során – sajátos módon – sokszor nem a Lekvár-történetre kapcsol vissza, hanem a kőkenyészedés folyamatára reagál: „Nem hiszem. Mondta Bölöm. Nem úgy beszélt, mint aki álmodik. Igazi mediterrán növény. Mondtam. Keserű is meg édes is. Micsoda? Kérdezte Bölöm. A kőkeny. Mondtam. A mediterráneum gyümölcse. Lehet. Mondta Bölöm. Erre nem figyeltem az iskolában. Mégis álmodott. Mondtam.” Másrészt Lekvár történetét maga Bölöm is egy sajátos szituációban ismerte meg: vizsgálati fogságban, önkéntelenül lett tanúja a rabtárs Lekvár önmagával, saját lelkiismeretével folytatott vitájának, s ezt most az elbeszélő számára szó szerint reprodukálja. E reprodukált szöveg mind formailag, mind stilisztikailag eltér az alaptörténetől (amíg az dialógusra, ez a belső beszéd formáira épül); benne nemcsak Lekvár története elevenedik meg, de a meggyilkolt anyós zilált-zavart lelkivilága is kifejezést nyert: szitkai, átkozódásai (pl. „ide nem lép be az erkölcsstelenység gyümölcse, az én lányom nem lesz soha a bűn melegágya, a bűdösség szülőanyja”) is a szöveg (nyelvileg és stilisztikailag ugyancsak elkülönülő) részét képezik. Tehát egyetlen novellán belül Gobby Fehér egy nagyon bonyolult, több síkon formálódó szövegvilágot hozott létre. Az ilyen többszólamúság, a látásnak és a láttatásnak ez a sokfélesége a legtöbb novelláját jellemzi. Az alaptörténetet sokszor (lexikonokból és szakkönyvekből kiemelt) vendégszövegek szakítják meg. Pl. a *Vegyétek és egyétek* című novella hőse (s első személyű mesélője is egyben) szakkönyvekből magolja a pékmesterség fortélyait, mit a „lexikonbetegségben” – azaz lexikonbeli szócikkek kényszerű idézésben – szenvedő pékmesternek mond fel. A keretnovella tulajdonképpen egy csattanóval záruló történet: az én-elbeszélő inaskodása idején épp a „nagy oroszok”, Anna Petrovna, Pjotr Pavlovicsok és Aljosa Boriszovok (regény)világában él, hatásukra megalkotja a maga különbejáratú álomvilágát, mégis a kenyérsütés folyamatában ismeri fel az igazi alkotás, a „teremtés folyamatát”. „Megtanultam, hogy az élet folytatásához járulok hozzá” – mondja.

A *halálnak démona* című novellában az édesanya temetésére érkező főhős emlékfoszlányai, családi bölcsességek, mindennapok szöfordulatai, majd pedig – a rokonság végtelen kapzsiságát látva – a döbbenet hangjai ékelődnek a primer szövegbe, amely egy, a „halál démona” (háború, halál, szegénység, nélkülözés) sújtotta újvidéki magyar család „leromlástörténetével” azonos. A *nagy vizek* című novella viszont Tragacs beszámolója arról, hogyan mentett ki a Dunából egy öregasszonyt. Formailag ugyanazon elven alapul mint a másik három idézett szövegvilág: Tragacs meséjéből egy másik – jellegét tekintve tragikus – élettörténet, a szerettei által megunt és kivetett idős ember története bontakozik ki. Ezek a szövegrészek tipográfiailag is elkülönülnek a főszövegtől, látszólag töredékesek, vázát képezik egy nagyobb ívű elbeszélésnek, ugyanakkor a morális tanulság, a világ feletti erkölcsi ítélet alapjául szolgálnak.

“Mindenkinek vannak különös történetei” – mondja a *Megemésztjük a mi esztendeinket* című novellában Messzike, Gobby Fehér Gyula novelláinak egyik állandó figurája. E gondolat értelmében szinte valamennyiükről, e prózavilág minden jellegzetes alakjáról hallunk egy-egy történetet. A mesehallgató szituációnak megfelelően egy-egy előhívó momentum (pl.: Messzike fölsóhajtott. Szerencsés ember ez a Giric. “Örökké, mint a hold), konkrét kérdés, kérés (pl.: “De azt tudod-e, hogy Bagi szakképzett lakatos?”, *Megemésztjük a mi esztendeinket*; “Mesélje el, Pali bátyám, mikor Krumplival sétált a Futaki úton.”; *Szárazföldi vadak*), vagy történetmondásra való felhívás (pl.: “Fogadjunk, Bagiról is tudnál mesélni nekem, ha éppen akarnál.”; *Megemésztjük a mi esztendeinket*) nyomán valaki mesélni kezd. Egytől egyig nagyon szomorú történetek ezek, amelyekben szociális hovatartozásuknál fogva eleve hátrányos helyzetű kisemberek keresik boldogulásuk útját. Nemcsak a rendezett életűek világa vetette ki őket, de törvényen kívüli személyek is, mindegyiknek vaj van a füle mögött, rendszerint kisebb betörésekből, lopásokból tartják el magukat, a börtönt is megjárták, de egyszer legalább az életben mindannyian megpróbálták jó útra térni. A megtérésnek mint a boldogság elnyerése lehetőségének kudarccal végződött kísérletéről szólnak mindenkori történeteik: Lekváré (*A hajlék oszlopa*), aki családot szeretett volna alapítani és élni a maga csendes-hasznos kis életét, de a környezete táplálta előítélet, a nagyravágyásban tébolyult anyós megakadályozta ebben, s gyakorlatilag kiprovokálta tőle a megbocsáthatatlan bűntettet. Az akadályozott szerelmesek tragédiájáról szól Bagi (*Megemésztjük a mi esztendeinket*) és Messzike (*Az erejevesztett ember*) története is, akiknek egész életvezetésére rányomja bélyegét némán viselt bánatuk: “A bánatot megemésztette az idő. Mondta Magó. A bánatot néha magába tudja zárni az ember. Mondta Messzike. Szinte egyszerre emelkedtek fel. Mindenkinek megvan a maga bánata. Mondta Magó. És mindenki maga küzd vele. Mondta Messzike.” (*Megemésztjük a mi esztendeinket*). Lábody az édesanyja túlzott elvárásai miatt lett szerencsétlen ember (*Minden törpe gond*), Pósa János egyetemi hallgatót a biztos egzisztencia hiánya választja el szerelmétől, Bucskó Ilonától, aki helyette egy kényelmes megélhetést biztosító idősebb férfihez megy feleségül (*Szűnj meg, varázs*). Gobby Fehér tengődő-tekergő hőseinek némelyike nemcsak boldog és jól szituált, de egyenesen hős szeretne lenni, miközben nagyon komikus, vagy nagyon szánalmas események szereplői, szenvedő alanyai lesznek. A *Követünk idegen isteneket* “szegény telepi diák”-hőse a Petőfi-moziban látott filmek világába képzele bele magát. E novellák narrátor-hősei miközben keserves sorsukról mondanak beszédet, szerencsétlenségük miatti indulatukat és elkeseredettségüket rendszerint egyetlen tárgyra, jelenségre vetítik ki, mintegy babonás hittel vezetik le ezekből balsorsuk eredőjét. “A szekrényeket azért nem szerettem, mert szegénységemre emlékeztettek” – mondja a *Minden egyes perc* mesélője, máskor az “idegen istenek” követésével magyarázza szerencsétlenségének kiváltó okát az elbeszélő (*Követünk idegen isteneket*). Tragacs úgy véli, az angol nyelv hiányos ismerete akadályozza meg abban, hogy sikeres üzletember legyen (*Pusztá föld*). A vizsgált novellák ugyanakkor – a többszólalás és a beszédszerűség jellemvonása mellett – a Gobby Fehér-próza anekdotikus jegyeire is ráirányítják a figyelmünket. Azonban szereplőinek kópé-öntudatát, önironikus sorsmagyarázatát a “sötét világ”, a kilátástalanság szűnni nem akaró képzele zavarja meg, teszi folyton hiteltelenné. Például Tragacs megdicsőülésének története *A nagy vizek* című novellában egy fanyar-kesernyész jövendöléssel ér véget: “Nehogy azt hidd, jól jártál. Várd ki a végét a dolognak.”

A sötét árnyéka című novella – nem véletlenül lett címadóvá – formai és tartalmi szempontból is szintetizálja Gobby Fehér Gyula prózateremtő eljárásait. Egy vendégszövegekkel tarkított, több síkon bontakozó történet, melynek szervező elvét egyik szereplő meg is fogalmazza: “... egyszerre volt a kezemben egy férfiú és ezzel egy időben néztem egy igazi szerelmi drámát az erdőben”. András és Erzsike első szexuális kalandjukat élik meg, miközben véletlenül tanúi lesznek egy szerelmes pár vitájának. A nagyszerűnek, izgalmasnak ígérkező kaland azonban – legalábbis András számára – nem hozza meg sem fizikai, sem érzelmi szempontból a várt kielégülést, hiszen a külvilág részéről csupa negatív impulzus éri. A lány a felnőttektől ellesett szerepjátszó manírokkal közeledik hozzá, a meglesett pár vitája az élet tartalmatlanságáról, üres formáiról, számításról és csalásról szól, a majálisozó társaságra – a fülledt délutánban – a testi-lelki tunyaság, a közhelyszerűség és a cselekvésképtelenség állapota jellemző. Nem csoda, hogy András egy pillanatban úgy érzi, e világban nem a kék ég, hanem a való sötét árnyéka borul rá, tükröződik a víz színén. Az elbeszélés folyamatát megszakító vendégszövegek a fiú fogalomtisztázó kísérletei: a divatról, a zenéről és más jelenségekről szólnak. Elvileg a késleltető fokozás funkcióját töltik be, de a szövegegész – más novelláktól eltérően – nem hitelesíti az eljárást, e szövegegységek nem épülnek bele teljesen az alapszövegbe, olykor az erőltettség erejével hatnak.

A kötetzáró írás nemcsak hitvallás, de igazi leltár is. Az író valóságos névsorolvasást tart: egy pillanat erejéig felbukkan valamennyi hőse, elvonulnak a színen. Majd lajstromba veszi rekvizitumait, szempontokat és elveket, amelyekkel ezt a sajátos irodalmi kisvilágot létrehozta. A vészterhes jelent semlegesítve fordul a múltidézés módszeréhez, teremt meg múltból, emlékekből, elmúlt időből, valaha volt helyszínekből, alakokból és történekekből saját írói világának legitimitását, miközben “kénytelen néha fölkapni a fejét, és kissé rémülten, de határozottan rákérdezni: ki is vagyok én”. Majd újabb történetek felé fordul. “És akkor újra.” (*Forum, 1999*)

Bence Erika